

СТАТИСТИКА, ЕСЕП ЖӘНЕ АУДИТ

СТАТИСТИКА, УЧЕТ И АУДИТ

STATISTICS, ACCOUNT AND AUDIT

ISSN 1563-2415

**Ежеквартальный научно-практический журнал
издается с 1999 года.**

№ 2 (81) 2021

**Учредитель
«Алматинская академия
экономики и статистики»**

Алматинская академия экономики и статистики

Главный редактор

Ержанов Абдулла Калиевич – д.э.н., профессор

Заместители гл. редактора:

Корвяков В.А. – д.п.н., проф., ректор ААЭС
Сейтхамзина Г.Ж. – к.э.н., проф., проректор по науке
и инновациям ААЭС

Члены редколлегии:

Амирханова Г.А. – доктор PhD, снс ИИВТ КН МОН РК, г.Нур-Султан, Казахстан

Бекенова Л.М. - к.э.н., профессор, проректор по академической работе ААЭС

Дауренбеков А.К. - к.э.н., проф. ААЭС, г. Алматы, Казахстан
Дырка Стефан – д.э.н., проф., Верхнесилезский экономический

Университет имени Войцеха Корфанти в Катовицах, Польша
Ержанов М.С. – д.э.н., проф., партнер «Grant Thornton»,
г.Алматы, Казахстан

Ешпанова Д.Д. – к.э.н., доцент кафедры "Учет, аудит и статистика" ААЭС, г.Алматы, Казахстан

Мадьярова Г.А. - к.п.н., проф., зав.кафедрой "Информационные системы и общеобразовательные дисциплины" ААЭС,
г.Алматы, Казахстан

Макыш С.Б. – д.э.н., проф., декан экономического факультета,
ЕНУ им.Л.Н.Гумилева, г.Нур-Султан, Казахстан

Мезенцева Т.М. – д.э.н., профессор департамента учета, анализа и аудита Финансового Университета при правительстве РФ, г.Москва, Россия

Назарова В.Л. - д.э.н., проф., зав.кафедрой "Учет, аудит и статистика" ААЭС, г.Алматы, Казахстан

Рахметова Р.У. – д.э.н., проф., Туран – Астана, Нур-Султан, Казахстан

Сейдахметова Ф.С. – д.э.н., проф. кафедры "Учет, аудит и статистика" ААЭС, г.Алматы, Казахстан

Таипов Т.А. – к.э.н., проф., ААЭС, г.Алматы, Казахстан

Тайгашинова К.Т. – д.э.н., проф кафедры "Учет, аудит и статистика", ААЭС, г.Алматы, Казахстан

Шокаманов Ю.К. – д.э.н., проф., г.Нур-Султан, Казахстан

Издательский центр
Учреждение «Алматинская академия экономики и статистики»,
050035, г.Алматы, ул.Жандосова, 59,
Тел.(727) 309-58-20, 309-58-15, вн.138
E-mail: zhurnal.aesa.99@mail.ru,
aesa2005@mail.ru
Website: www.sua.aesa.kz,
www.aesa.kz

Подписано в печать: 19.06.2021 г.

Формат 70x108 1/16.

Бумага офсетная. Объем 7,6 п.л.

Тираж 300 экз. Заказ № 87.

Отпечатано в типографии:
ТОО «Жания-Полиграф»
г.Алматы, Жандосова, 58

Регистрационное свидетельство
№ 9099-Ж от 25.03.2008 г.
выдано Министерством
культуры и информации
Республики Казахстан

Журнал включен в Российский индекс научного цитирования (РИНЦ) и размещается в научной электронной библиотеке (WWW.ELIBRARY.RU) (Лицензионный договор с ООО «НЭБ» № 133-03/2016 г. Москва 11 марта 2016 г.).

Комитетом информации и архивов Приказом Комитета по контролю в сфере образования и науки МОН РК № 1027 от 17.10.2016 г. журнал «Статистика, учет и аудит» включен в Перечень научных изданий, рекомендуемых Комитетом для публикации основных результатов научной деятельности по разделу «Экономика»

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТИСТИКА

<i>Ы. Әміреев, Б. У. Керімбекова, А. Нартбаева</i> ҮШІНШІ ҰЛТТЫҚ ХАЛЫҚ САНАҒЫ – САЯСИ, ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУДЫҢ ИМПЕРАТИВІ	4
---	---

УЧЕТ И АУДИТ

<i>A. Sharipov, A. Kereeva, B. Gussenov</i> ACCOUNTING FOR THE MAIN COMPONENTS OF THE ECONOMY	10
--	----

<i>А. К. Ержанов К. Т. Тайгашинова</i> ЖҮҚТЕРДІ УАҚЫТША САҚТАУ ҚОЙМАЛАРЫНДА (УСК) БАСҚАРУ ЕСЕБІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	16
---	----

<i>Т. М. Мезенцева, А. М. Даузова, Б. У. Керімбекова, А. А. Мезенцев</i> ПОНЯТИЕ СПРАВЕДЛИВОЙ СТОЙМОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕЕ ПРИМЕНЕНИЯ ДЛЯ ОЦЕНКИ АКТИВОВ И ОБЯЗАТЕЛЬСТВ В УЧЕТНОЙ ПРАКТИКЕ	24
--	----

ЭКОНОМИКА И МЕНЕДЖМЕНТ

<i>G.I. Adbikerimova, A.T. Mergenbayeva, M. K. Seidakhmetov, D.A. Kulanova</i> NEW BALANCE: TRENDS AND DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF THE MEAT HUB IN THE CONTEXT OF THE PANDEMIC	33
---	----

<i>G.I. Adbikerimova, D.A. Kulanova, A.Y. Yesbolova, K.N. Kydyrbayeva, B. Moldabekov</i> INVESTMENT AND THE MEAT HUB: CONSTRAINTS AND THE PRACTICE OF FOREIGN EXPERIENCE	40
--	----

<i>M. Seisekenova, M. Kasseinova, S. Abdykalyk, Zh. Assanova</i> ENSURING FOOD SECURITY IN KAZAKHSTAN: THEORY, METHODOLOGY AND PRACTICE OF AGRIBUSINESS DEVELOPMENT	47
---	----

<i>M. Seisekenova, M. Kasseinova, S. Abdykalyk, B. Gussenov</i> FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN THE REGION	53
--	----

<i>Д. Ж. Абдрейсова, Д. Т. Байтенизов, Д. А. Амержанова</i> УСЛУГИ ФРИЛАНСА В КАЗАХСТАНЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ	59
--	----

<i>Р. Е. Елемесов, А. А. Раимбекова</i> ПАНДЕМИЯҒА ДЕЙІНГІ ЖӘНЕ ПАНДЕМИЯ КЕЗІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ВАЛЮТАЛЫҚ НАРЫҒЫ: САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ	66
---	----

<i>Н. В. Ибрагимова, Ә. С. Бақтымбет</i> ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ СОЗНАНИЕ КАК ОСНОВА КРЕАТИВНОСТИ В БИЗНЕСЕ	72
---	----

М.Искакова, А.В.Заякина, А.Т.Абдикаримова
ИННОВАЦИОННАЯ ОСНОВА ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ
АПК79

А.К.Кадырбергенова, Н.К. Исмагулова, Р.Ж. Багитова, М.Ч. Аждагамбетова
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МҰНАЙ-ХИМИЯ САЛАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
ЖӘНЕ ОНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН БАҒАЛАУ87

А.Д. Тлеубекова, А.Б. Қутпанова, Г. К. Баймуратова, А. И. Ондасынова
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖАЛПЫ ІШКІ ӨНІМІНЕ ҚОСАТЫН ШАҒЫН
ЖӘНЕ ОРТА КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ҚАРЖЫЛАЙ ҮЛЕСІН ТАЛДАУ97

ФИНАНСЫ

A. Nurtayeva, M. Kayirgaliyeva, A. Kabdeshova, D. Babash
OPTIMIZATION OF THE RISK MANAGEMENT SYSTEM TO IMPROVE THE
FINANCIAL STABILITY OF THE ENTERPRISE103

ХРОНИКА

Радостовец В К – великий ученый экономист, бухгалтер и аудитор!113

Сейфуллин Ж.Т. – Светлая память об ученом, педагоге и наставнике в сердцах у каждого!115

СТАТИСТИКА

МРНТИ 05.21.21

УДК 314 DOI

<https://doi.org/10.51579/1563-2415.2021-2.01>

ҮШІНШІ ҰЛТТЫҚ ХАЛЫҚ САНАҒЫ – САЯСИ, ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУДЫҢ ИМПЕРАТИВИ

Ы.Әміреев, Б.У.Керимбекова, А.Нартбаева*

Алматы экономика және статистика академиясы,

Алматы, Қазақстан

e-mail: yzgarbek@mail.ru

Андапна. Ел экономикасының дамуы ондағы халықтың алаухатының, әлеуметтік жағдайы мен отбасылық тұтыну кәрзеңкесінің өсуі көрсеткіштерімен сипатталатыны белгілі. Әсіресе соңғы жылдардағы әлемдік кеңістіктегі індеттің салдары барлық іскерлік салаларында жұмыссыздық пен инфляцияның қарқынды өсу процесін тежеп, айтарлықтай тоқыраушылыққа соқтырып отырғаны да мәлім. Мемлекет тарапынан жасалып жатқан тиянақты іс-шаралардың нәтижесінде, дер кезіндегі қабылданып жатқан мемлекеттік бағдарламалар нарықтық экономиканың құлдырауына тосқауыл болып, келеңсіздіктерге бой алдырмай, қайта еліміздің салдарлы 30 елдің қатарында болу саясатын жүзеге асыруын қамтамасыз етуде. 2021 жылы қыркүйек–қараша айларында елімізде үшінші халық санағы өткізілмек. Санақ Қазақстанның барлық аумағында белгіленген мерзімде және бір уақыт аралығында өткізіледі және екі кезеңнен тұрады. Бірінші кезеңі 1-30 маусым аралығында дайындық жұмысы жүргізіледі, ал екінші кезеңі 1 қыркүйектен 30 қазанға дейінгі уақытты қамтиды. Мақалада осы саяси науқанның өзектілігі жайында демографиялық, әлеуметтік және экономикалық мәселелер бойынша өңірлік, ұлттық және халықаралық деңгейде статистикалық деректерге деген пайдаланушылардың ақпараттық қажеттіліктерінің қанағаттандыратын ауқымды шара туралы айтылады.

Түйінді сөздер: халық санағы, демография, әлеуметтік мәселе, санақты жүргізу тәртібі, ағымдық есепке алу, ішінара бақылау, сандық және сапалық көрсеткіштер.

Негізгі ережелер. Егеменді еліміздің тарихындағы үшінші халық санағы жауапты да, маңызды мемлекеттік саяси-экономикалық науқан. Дәстүрлі он жыл сайын өткізілетін халық санағы заманауи экономикалық және әлеуметтік жағдаймызға шынайы баға береді. Демографиялық өзгерістердің тарихи және әдіснамалық негізі саяси науқанның сапалы өтуін қамтамасыз етеді.

Кіріспе. 1991 жылдың 16 желтоқсанында республикамыздың тәуелсіздігі жарияланды. Міне, сол өткен 30 жылдың ішінде егеменді ел ретінде осы уақыт аралығында Қазақстан халқының демографиялық жағдайында үлкен өзгерістер болды. «Демография» термині кейіннен, яғни 1855 жылдардан бастап іс жүзінде қолданыла бастады және ол гректің екі сөзінен құралады: «демос»-халық және «графия»-жазамын, сипаттаймын деген ұғымды білдіреді [1]. Демек, демография нақтылы тарихи әлеуметтік жағдайда халықтың өсіп-өну заңдылықтарын зерттейтін ғылым болып табылады және әр мемлекет бойынша жеке зерттеледі. Себебі, әрбір мемлекеттің ең басты қымбат байлығы – оның халқы. Халық – қоғамның негізгі әлеуметтік-экономикалық дамуының қозғаушы күші, бар байлық пен игіліктің жасаушысы болып саналады.

Нәтижелер және талдау. Қазіргі кезде «Демография» ғылымының алдына қойған негізгі мақсаты белгілі бір жердегі және уақыттағы халықтың санын, құрамын, табиғи және көші-қон қозғалысын, оның өзгеруіне әсерін тигізетін себептерді анықтау, халықтың орналасуын, өмір сүру ұзақтығын, қалалық жерлерге шоғырлануын, ұлттың және ұлттардың аралас қоныстануын, білім дәрежесін, экономика салаларындағы атқаратын рөлін, қоғамдық топтарға бөлінуін және т.б. көрсеткіштердің өзгеруін ғылыми ұйымдастырылған жүйеде зерттейді. Осы аталған көрсеткіштердің барлығы ағымдағы есепке алу, ішінара бақылау жүргізу арқылы алынады. Бірақ, бұл көрсеткіштер халықтың ұдайы өзгеруіне байланысты сандық және сапалық құрамын толықтай көрсете алмайды. Сондықтан, халық туралы шындықты, дәлдікті толықтай сипаттайтын мәліметтерді тек бірдей бағдарлама мен әдіснама бойынша елімізде белгілі бір мезгілде ғылыми ұйымдастырылған жүйеде жүргізілетін халық санағы арқылы алуға болады.

Бұрынғы Кеңес өкіметі кезінде халық санағы 1926, 1939, 1959, 1970, 1979 және 1989 жылдары жүргізілді. Осының ішінде кейінгі 1959-1989 жылдары жүргізілген санақтарды «Бүкілодақтық халық санағы» деп атады және санақ жүргізу кезеңдерін бірдей деп айтуға болады [2]. Ұйымдастыру және әдіснамалық жағынан қарағанда, олардың арасында айтарлықтай айырмашылық жоқтың қасы. Бірақ, санақ парақтарының бағдарламаларына кейбір өзгерістер енгізілген және қосымша сұрақтармен толықтырылған.

Біздің елімізде тәуелсіздік алғаннан кейін екі рет халық санағы 1999 және 2009 жылдары өткізілді. 1999 жылдың 25 ақпаны мен 4 наурызы аралығында өткізілген алғашқы Ұлттық халық санағының бағдарламасына алдыңғы өткізілген санақтар материалдарының салыстырмалылығын қарастыра отырып, 23 сұрақ енгізілді, оның 18 – сұрағы демографиялық -әлеуметтік сипатта, ал қалған 5 сұрағы – халықтың тұрғын үй жағдайлары туралы болды.

БҰҰ ұсынысына сәйкес 2005-2014 жылы дүниежүзі халық санағын өткізу туралы ұсынысына байланысты және Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2005 жылғы № 19 хаттамасы бойынша 2009 жылдың 25 ақпаны мен 6 наурызы аралығында екінші Ұлттық халық санағын өткізу туралы қаулы қабылданды және өз кезеңінде өткізілді. Бұл санақтың бағдарламасына халықтың ақпараттандырылу деңгейі, компьютерлік бағдарламаларды, электрондық пошта және интернетті, тілдерді меңгеру дәрежелері туралы қосымша сұрақтар қосылды. Халықтың табысы мен кәсібі, көші-қон белсенділігі туралы сұрақтар кеңейтілді және респонденттердің жүру, есту, көру, сөйлеу барысында көретін қиындықтары туралы сұрақтар қарастырылды.

Аталған Ұлттық халық санағының материалдары толықтай өңделді және мерзімді бапасөз беттерінде, анықтамаларда және тақырыптық жинақтарда жарияланды және іс жүзінде қолданылуда. 1999 жылғы санақтың қорытындысы бойынша қазақстандықтардың саны 14 981,9 мың адамды, ал 2009 жылғы өткізілген санақ нәтижесі бойынша 16 004,8 мың адамды құрады. Демек, екі санақ аралығынды халық саны 1022,9 мың адамға өскен. Соның ішінде қазақтардың саны 1999 жылғы 8011,5 мың адамнан 2009 жылы 10098,6 мың адамға, немесе 2087,1 мың адамға артқан. Осы жылдар арасында орыстардың саны керісінше 684,1 мың адамға кеміген, яғни 4481,1 мың адамнан 3797,0 мың адамға дейін азайған [3]. Осыдан қорытынды жасайтын болсақ, онда еліміздегі халық санының артуы, тек қазақ ұлттарының үлесіне келеді деп түсініңіздер.

Ал, биыл Қазақстанның үшінші Ұлттық халық санағы осы жылдың қазан айында өтеді. Бастапқыда халық санағы 2020 жылдың қазан айының 1-30 аралығында өткізіледі деп жоспарланған болатын. Бірақ, дүниежүзінде және соның ішінде Қазақстанда жұқпалы «Коронавирус» ауруының таралуына байланысты және Үкіметтің шешімі бойынша «Үшінші ұлттық халық санағын» өткізу мерзімі кейінге, яғни 2021 жылдың қыркүйек-

қазан айларына ауыстырылды. Мұнда жүргізілетін халық санағы Қазақстанның барлық аумағында белгіленген мерзімде және бір уақыт аралығында өткізіледі делінген.

Осы жылы жүргізілетін халық санағының негізгі мақсаты – демографиялық, әлеуметтік және экономикалық мәселелер бойынша өңірлік, ұлттық және халықаралық деңгейде статистикалық деректерге деген пайдаланушылардың ақпараттық қажеттіліктерін қанағаттандыру болып табылады. Демек, халық санағы арқылы алынған мәліметтер халық туралы ең нақты және шындықты дәлелдейтін көрсеткіштер және еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуының болжамдары мен бағдарламаларын жасау үшін пайдаланылатын ақпараттың негізі дереккөзі болып саналады.

Биылғы жүргізілгелі отырған үшінші Ұлттық халық санағының өзіне тән ерекшеліктері бар. Біріншіден, бұл санақ электронды түрде жүзеге асады және қағаз-қалам қолданылмайды. Екіншіден, әр тұрғын немесе отбасы мүшелерінің біреуі **sanaq.gov.kz** арнайы сайтына кіріп, сауалнаманы өздері толтыра алады. Мұнда, тұрғындарға барлығы 84 сұрақ қойылады, соның 19 сұрағы нақтылау сауалға жатады және санақ парақтары 4 бөлімнен тұрады. Осыған орай, аталған бөлімдерде қандай сауалнамаларды қарастыратынын қысқа түрде төменде келтіреміз:

- төрт бөлімнен тұратын санақ парақтарының бірінші бөлімінде -(тұрғындар тізімі),яғни үй шаруашылығының орналасқан жері және осы мекенжайда тұратын отбасы мүшелерінің тегі, аты мен әкесінің аты туралы деректерді қамтиды;

-электронды санақ парақтарының «Тұрғын үй жағдайлары» туралы екінші бөлігінде баспана жағдайы сипатталады. Демек, тұрғын үйдің типі және оның салынған жылы, сыртқы қабырғаларының материалы,сапалылық көрсеткіш тері,яғни коммуналдық қызметтердің қазіргі заманғы талаптарға сәйкестілігі, тұрғын үйдің меншіктілігі, тұрғын бөлмелер саны және алып отырған аудан көлемі туралы ақпараттар қарастырылады;

-санақ парақтарының үшінші бөлігінде тұрғындардың жеке басына қатысты мәліметтер сипатталады, яғни *демографиялық жағдайы* (жынысы, жасы, некеде болуы, балалар саны), *географиялық* (туған жері, азаматтығы), *экономикалық* (жұмыс орны, күнкөрістің қаражат көздері, тапқан табысын алу кезеңділігі мен мөлшері, жұмыс істейтін саласы), *білімділігі* (сауаттылық, соның ішінде компьютерлік, білім деңгейі және ғылыми дәрежесі), *этномәдениеттілігі* (ұлты, діні, ана тілі және басқа тілдерді меңгеруі), *көші-қондылығы* (негізгі жұмыс орнының орналасқан жері, алдыңғы тұрған жері), сонымен қатар, *күнкөріс көзі және тыныс-тіршілігінің шектелуі* (көру мен есту, жүру, есте сақтау немесе зейін қою қиындықтары) туралы енгізілген жаңа сұрақтардың көрсеткіштері көрсетіледі;

-жүргізілетін санақ парақтарының төртінші бөлімінде-Қазақстанның аумағында уақытша,яғни 12 айдан кем уақыт тұрып жатқан шетелдің азаматтарына арналған және мұнда уақытша тұрып жатқан адамның тұрғын үйінің мекенжайы, тегі, аты, әкесінің аты, жынысы, туған елі және тұрақты тұратын елі, азаматтығы, ұлты, келу мақсаты және уақыты туралы мәліметтер қарастырылған.

Сонымен қатар, алдағы жүргізілетін халық санағының бағдарламасына,яғни сауалнамасына халықаралық БҰҰ, ЕЭК және ТМД статистикалық комитеті ұсынған негізгі және қосымша сұрақтарын ескере отырып,жаңа сұрақтар да енгізілді. Осыған орай, цифрлы технология негізінде өткізілетін халық санағы ашық та дәйекті болады деп күтілуде және санақ кезінде алынған деректердің құпиялығы сақталады.

Елімізде өткізілгелі отырған халық санағы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының ақпараты бойынша шартты екі кезеңнен тұрады.

Халық санағының бірінші кезеңі 1-30 маусым аралығында өткізіледі және оны алғашқы дайындық жұмысы деп те атайды. Мұнда интервьюерлер(санақ жүргізушілер) тұрғын және тұрғын емес үй-жайларды, құрылыстарды аралау арқылы, оның тізбесін жасайды, ондағы тұратын тұрғындардың нақты санын анықтайды және сол арқылы санақты аудандастыруға толықтай мүмкіншілік туындайды. Санақты аудандастыру дегеніміз халық санағының екінші кезеңіне өту үшін сол өңірдегі әрбір елді мекеннің аумағын санақ нұсқаушылары мен учаскелеріне бөлуді айтады және бұл өте күрделі жұмыс болып саналады.

Екінші кезең 1 қыркүйектен 30 қазанға дейінгі аралықты қамтыйды. Мұнда, нақты санақ жүргізіледі, яғни интервьюерлер осы көрсетілген уақыт аралығында өздеріне бөлініп берілген санақ учаскелері бойынша халық туралы мәліметтерді толықтай жинайды және біртіндеп санақ жүргізуді аяқтайды.

Үшінші Ұлттық халық санағы екі әдіспен жүргізіледі: онлайн-санақ және бұрынғы жылдары жүргізілген санақтарда қолданылған дәстүрлі әдіс, яғни тұрғын ғимараттар мен үй-жайларды аралау арқылы мәліметтерді жинайды. Онлайн-санақ арқылы деректерді жинау үшін Қазақстандықтар sanaq.gov.kz сайты арқылы 1 қыркүйек пен 15 қазан аралығында онлайн-санақтан өте алады. Әрбір адам сайтқа жеке сәйкестендіру нөмірін (ЖСН), ұялы телефон нөмірін, құпия сөзді енгізу арқылы тіркеледі. Ұялы телефон нөмірін енгізгеннен кейін сол нөмірге растау коды, сондай-ақ, санақтан өткеннен кейін оның санақтан өткендігі туралы SMS келеді. Егер, үйіңізге санақшы келген жағдайда осы хабарламаны көрсету арқылы санақтан өткендігіңізді растайсыз. Демек, интернет арқылы тіркелгендер екінші рет санаққа алынбайды және санақшылардың үлкен жауапкершілікпен атқарған істерінің нәтижесінде жиналған деректер шындықты, дәлдікті сипаттайды деген үміттеміз.

Ал, қазан айының 1-30 аралығында санақшылар тұрғын ғимараттар мен үй-жайларды, құрылыстарды аралайды және онлайн-режимі бойынша санақтан өтпегендері болса, онда олардың мәліметтерін электрон планшеттерге енгізеді. Мұнда электрон планшеттерді қолдану арқылы санақ жүргізетін интервьюерлердің еңбек шығынын төмендетуге және уақыт мөлшерін қолайлы пайдалануына толықтай мүмкіншілік туындайды.

Ұлттық халық санағын жүргізу кезінде кімдердің есепке алынатындығы мен алынбайтындығын ажырата білуіміз тиіс және оның критериясы төменде келтірілген:

Есепке алынатындарға Қазақстанның азаматтары (уақытша жоқ және тұратындар), шетелдіктер мен ел аумағында тұрақты тұратын азаматтығы жоқтар және дипломатиялық қызметімен байланысты жұмыс атқаратындар мен олардың отбасы мүшелері; «Болашақ» бағдарламасымен оқитын ел азаматтары мен олардың отбасы мүшелері; басқа мемлекетте тұратын, бірақ, есепке алу сәтінде республикамыздың аумағында жүрген Қазақстан азаматтары, шетелдіктер мен азаматтығы жоқтар.

Есепке алынбайтындарға шетелдерде тұрақты тұратын Қазақстан азаматтары; Қазақстан аумағында дипломатиялық мекемелерде немесе халықаралық ұйымдарда жұмыс істейтін шетелдік азаматтар, олардың отбасы мүшелері, сондай-ақ, жұмыспен, іссапармен, оқумен («Болашақ» б а ғ д а р л а м а с ы м е н оқитындардан басқа) байланысты 12 айдан көп мерзімге ел аумағынан тыс кеткен адамдар санаққа жатпайды.

Халық санағы сол елдің аумағында орналасқан халықтың демографиялық, әлеуметтік-экономикалық жағдайын толықтай сипаттайтын жалғыз деректер көзі, яғни арнайы ұйымдастырылған бақылау болып табылады. Санақты ұйымдастыру және оны сапалы түрде жүргізу өте күрделі және үлкен қаржы жұмсауды қажет ететін жұмыс болып саналады. Мысалы, жүргізілгелі отырған халық санағына ел бюджетінен 8,8 миллиард теңге бөлу жоспарланған, бұл қаржының негізгі бөлігі санақ жүргізушілердің жалақысына және планшеттер сатып алуға жұмсалынады деп көзделуде.

Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының төрағасы Нұрболат Айдапкеловтың айтуы бойынша санақ өткізу мерзімінде ақылы қызметкер ретінде 32,5 мыңға жуық адамдарды уақытша жұмысқа орналастыру көзделген. Оларға қойылатын негізгі талап 18 жастан асқан Қазақстан Республикасының азаматы болуы және планшетпен жұмыс істей білуі қажет. Осыған орай, санақ өткізуге қабылданған интервьюерлер орта есеппен 833 адамның мағлұматын жинауы тиіс және сапалы түрде орындаған жұмыстары үшін төмендегідей еңбекақы төлеу жоспарланып отыр:

-санаққа дайындық кезеңінде, интервьюер толық көлемде отыз күн қызмет көрсетсе, онда көрсеткен қызметтері үшін 75743 теңге төлеу жоспарланған;

-негізгі санақ кезеңінде, интервьюер толық көлемде отыз күн қызмет көрсетсе, онда көрсеткен қызметтері үшін 94678 теңгеден төлейді делінген;

-дайындық және негізгі кезеңдерде нұсқаушы-бақылаушы ретінде толық көлемде қырық бес күн қызмет көрсетсе, онда көрсеткен қызметтері үшін 113 614 теңге төлеу жоспарланған.

Тұрғындар, халық санағы кезінде интервьюерлерді қандай ерекшеліктері бойынша ажырата алулары тиіс деген сұрақтың туындауы мүмкін және оның қысқа түрдегі жауабы мынадай:

- жергілікті статистика органының мөрі басылған, қолы қойылған, өзінің суреті жапсырылған, толық аты-жөні жазылған, берілген күні мен қолданылу мерзімі көрсетілген интервьюердің куәлігі болу тиіс;

- міндетті түрде халық санағының символикасы бар көк түсті портфелі мен шарфі болуы қажет.

Санақ жүргізу барысында халық *нақты* және *тұрақты тұратындар* болып екіге бөлінеді. Нақты халықтың саны әрқашанда тұрақты тұратындар санынан артық болады және бұл көрсеткіштерді есептеу әрбір әкімшілік-аумақтық бірліктер бойынша жеке анықталады.

Халықтың жоғарыда аталған көрсеткіштерінің санын анықтау үшін мына формулаларды қолданады:

а) нақты тұратындар үшін: $НТ = ТТ - УЖ + УТ,$

ә) тұрақты тұратындар үшін: $ТТ = НТ + УЖ - УТ,$

мұнда: **НТ**- нақты халықтың саны;

ТТ- тұрақты(тұрғылықты) халықтың саны;

УЖ- уақытша жоқ адамдар саны;

УТ- уақытша тұратын адамдар саны.

Енді осы аталған халық санатарына қысқаша түсініктеме берелік:

Нақты халық – санақ кезінде сол елді мекенде немесе аумақта тізімге (есепке) алынған барлық адамдар саны.

Тұрақты (тұрғылықты) халық – сол елді мекенде немесе аумақта тұрақты тұрып жатқандар мен түрлі себептерге байланысты тұрғылықты мекен - жайында санақ кезінде жоқ болған адамдар.

Уақытша жоқтар – сол елді мекенде немесе аумақта тұрақты тұратындар, бірақ түрлі себептерге байланысты санақ кезінде жоқ болғандар, яғни, басқа елді мекенде санаққа алынғандар және ұзақтығы 12 айдан аспайтындар.

Уақытша тұратындар – сол елді мекенде немесе аумақта уақытша тұрып жатқандар, яғни ұзақтығы 12 айдан аспайтындар.

Қорытынды. Ұлттық санақтың қорытындысы 2021 жылдың желтоқсан айының басына халықтың жалпы саны бойынша жедел деректер дайындалады және ондағы халықтың жалпы саны 19050 мың адам, ал 2022 жылдың басына 19074 мың \pm 13,0 мың

адам болады деп жорамалдаймын. 2022 жылы алдын ала қорытындылар жарияланса, 2023 жылы халық санағының соңғы қорытындысы жарыққа шығарылады. Демек, жүргізілетін халық санағының нәтижесі бұдан кейінгі есептерге, алдағы жылдарға, яғни болашаққа бағдарламалар жасау үшін қолданылады және оның деректерінің аса маңызды екендігін осыдан көруге болады.

Құрметті оқырман! Жүргізілетін халық санағынан қалыс қалмай, ат салысыңыздар және санақ жүргізушілерді қошеметпен қарсы алыңыздар!

Қолданылған әдебиеттер:

1. Әміреев Ы. Статистика: Оқулық.-Алматы: Экономика, 2015.-572 б.
2. Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 19 наурыздағы № 257-IV «Мемлекеттік статистика туралы» Заңы.
3. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2010 жылғы 11 қазандағы № 1049 «Ұлттық санақтарды жүргізу қағидасы мен мерзімдерін бекіту туралы» қаулысы.

Koldanylgan adebietter: (транслитерация)

1. Amireev Y. Statistika: Okulyk.-Almaty: Ekonomika, 2015.-572 b.
2. Kazakstan Respublikasynyn 2010 zhylygy 19 nauryzdagy No. 257-IV «Memlekettik statistika turaly» Zany.
3. Kazakstan Respublikasy Ukimetin 2010 zhylygy 11 kazandagy No. 1049 «Ulttyk sanaktardy zhurgizu kagidasy men merzimderin bekitsu turaly» kaulysy.

**ТРЕТЬЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ ПЕРЕПИСЬ НАСЕЛЕНИЯ – ИМПЕРАТИВ
ПОЛИТИЧЕСКОГО, СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ**

Ы.Амиреев*, Б.У.Керимбекова, А.Нартбаева

Алматынская академия экономики и статистики, Алматы, Казахстан

e-mail: yzgarbek@mail.ru

Резюме. В статье были изложены значение и приоритетные задачи Третьей Национальной переписи населения, формирующие перспективные планы социально-экономического развития страны. Автором произведен исторический обзор этапов переписи населения, демографическое положение в стране и составлен прогноз на перспективу, выработаны основные направления предстоящей переписи населения и ее положения.

Ключевые слова: перепись, демография, социальные вопросы, процедура переписи, текущий учет, частичный контроль, количественные и качественные показатели.

**THE THIRD NATIONAL POPULATION CENSUS IS AN IMPERATIVE
OF POLITICAL, SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT**

Y.Amireev*, B.U.Kerimbekova, A.Nartbaeva

Almaty Academy of Economics and Statistics, Almaty, Kazakhstan

e-mail: yzgarbek@mail.ru

Resume. The article describes the significance and priority tasks of the Third National Population Census, which form long-term plans for the socio-economic development of the country. The author made a historical review of the stages of the population census, the demographic situation in the country and made a forecast for the future, developed the main directions of the upcoming population census and its situation.

Key words: census, demography, social issues, census procedure, current accounting, partial control, quantitative and qualitative indicators.

УЧЕТ И АУДИТ

МРПТИ 06.52

УДК 338

<https://doi.org/10.51579/1563-2415.2021-2.02>

ACCOUNTING FOR THE MAIN COMPONENTS OF THE ECONOMY

**A. Sharipov¹, A. Kereeva², B. Gussenov³.*

¹ Academy of public administration under the President of the Republic of Kazakhstan,
Nur-Sultan, Kazakhstan

^{2,3} «Zhetysu University n.a. I. Zhansugurov» NP JSC, Taldykorgan, Kazakhstan

**e-mail: king_bara@mail.ru*

Annotation. *The economic system is a complex social organism undergoing a constant process of metamorphosis. The conceptual framework of political economy captures the components of this system, its interaction with the socio-political superstructure, as well as its inherent contradictions. The article examines the laws of system development and their impact on economic growth. It is revealed that the laws of development are the foundation on which the theoretical foundations of economic analysis are implemented and the assessment, diagnosis and forecasting of organizations' development is carried out. Accounting for the laws of system development allowed us to identify the main analytical tasks and indicators - the parameters of the organization that are affected by the laws considered. The main result of the economic reforms of independent Kazakhstan was the creation of a market-type economy and a system of effective state regulation that is adequate to the principles of market management. The process of economic reform is not complete: Kazakhstan's economic policy is gradually focusing on supporting its own most profitable industries.*

Key words: *accounting and finance, financial stability, development trends, economic growth, economic components, accounting policy, progress.*

On the threshold of the twenty-first century, our country began the transition to a market economy, a market economic mechanism. By saying goodbye to the administrative-command system in the economy and economy, we were only creating the prerequisites for a market economy, the formation of which could not happen overnight. It is known that the origin of market relations began even with the decomposition of the primitive communal system. But commodity-money relations reached their heyday under capitalism. Of course, our country does not need to repeat all the stages and twists and turns that the history of the market is rich in. For effective innovative development, it is necessary to take into account the main components of the economy. The complexity of the task lies in the fact that so far no one in the world has put such a huge economic complex as the economy of our country on a market track in a short period of time.

Main provisions of the article.

Full-time employment. There should be a job for everyone who can, wants and is able to work.

Economic growth. We should strive to increase the output of goods and services as a condition for the growth of people's living standards.

Price stability. Sudden changes in prices, even if they fall, usually have a negative impact on the economy.

Economic freedom. Consumers and producers should have the freedom to choose the most efficient way to earn and spend money.

Economic security. Those who cannot provide for themselves should receive help from society.

Equality. The society should provide its members with equal opportunities to realize their economic potential.

Efficiency. The ability of the entire economy to get the maximum result with the minimum expenditure of always limited resources.

Introduction. Economic accounting is a system for organizing, collecting and aggregating accounting data aimed at solving a specific management task.

Economic or managerial accounting is broadly understood as a system of organizing, collecting and aggregating accounting data aimed at solving a specific management task. But what data should be collected in such a system? The answer to this question is given by the term "economically significant data", i.e., data describing economically significant facts. These include, first of all, data that records "facts of economic activity". This is common for all forms of accounting; the only difference is that the level of detail of such data, for example, for financial and economic accounting will be radically different [1].

This difference can be illustrated by comparing the product reference in accounting programs and in industrial ERP II systems. If in the first case, each item in the directory will correspond to no more than a dozen parameters (often even less), in the second case, the number of parameters that significantly affect the "life cycle" of a product item can reach several hundred.

The second major category of economically significant data is planned and forecast data or indicators. The importance of this category is justified by the fact that all modern commercial activities are planned.

Finally, the third category is "external" data used in commercial activities. Typical examples are currency exchange rates, stock quotes, and marketing data based on the offer prices of competing products or on purchasing lists.

The following components of economic accounting can be distinguished:

- data organization system - information that needs to be collected in order to solve a management problem;
- data collection system that determines how and when to get the necessary information - "regulations" for data collection;
- data aggregation system - reports and views that need to be generated based on the collected data and that will be used by the company's employees [2].

With this approach, management accounting includes the entire business management organization system as a whole, including the system for evaluating the performance of divisions and functional blocks, strategic management and human resource management, that is, to a greater extent, management technologies.

Having understood that the main thing in management accounting is data, and having explained what data needs to be collected, you can also give a functional definition of the procedure for working with economically significant data.

Working with data in economic accounting is the process of identifying, measuring, accumulating, analyzing, preparing, interpreting and providing information necessary for the management of an enterprise to plan, evaluate and control economic activities, optimize the use of enterprise resources and control the completeness of their accounting. Based on this data, the best reporting strategy for the company is selected.

The basis for choosing specific methodologies that can be used in practice can be economically significant facts generated by the following sources:

- external standards and norms;
- internal (corporate) standards and requirements;

- standards and requirements for the functionality of enterprise business processes.

The external environment sometimes includes entire systems of standards. In Kazakhstan's practice, this is primarily civil legislation, which defines the actual organizational and legal forms of commercial activity and forms of transactions that serve as the basis for almost all other regulations. This also includes accounting legislation, tax legislation, customs legislation, environmental legislation, and many other components that affect the operation of a particular business in a particular region, including, for example, climate conditions, social standards of the population, and demographic situation.

In addition to the national legislation, the external environment also includes local regulations — rules for conducting trade, rules for organizing outdoor advertising, and much more, which affects the cost characteristics of the business and the data that must be registered in the company's accounting.

Internal standards are really the corporate policy of an organization, which can determine absolutely all aspects of its activities: from the rules for creating a portfolio of orders, concluding contracts and other transactions to the rules that determine the clothing of staff and the choice of incentives for customers and employees.

Methodology. In the process of the study were used General methods of research: methods of analysis of financial statements: horizontal, vertical, ratio, comparison, and other.

To study the accounting for the main components of the economy were used General scientific and special research methods:

- abstract-logical - in setting goals and objectives of the study;
- comparative analysis-in the analysis of data characterizing the role of accounting in economy;
- inductive and deductive methods-in identifying the role of optimization of production costs in the development of regions and economy;
- mathematical-the identification of correlation between the efficiency of the accounting and various factors.

Results. Studying the economic component of the macroenvironment allows us to understand how resources are formed and distributed. This is obviously vital for the organization, since access to resources very much determines the state of the organization's login. The study of the economy involves the analysis of a number of indicators of the gross national product, the rate of inflation, the unemployment rate, the interest rate, labor productivity, tax rates, the balance of payments, savings rates, etc. When studying the economic components, it is important to pay attention to such factors as the General level of economic development, mined natural resources, climate, the type and level of development of competitive relations, population structure, level of education of the workforce and number of wages [3].

The main contradiction of the economic system is realized and simultaneously resolved through the system's immanent method of combining material and personal factors of production. The latter captures the essence of the corresponding system. The way factors of production are connected determines how a given economic system responds to fundamental [from lat. fundamentum-Foundation] questions of economic life.

The fundamental economic problems that each mode of production must answer (naturally, in its own way) include:

- 1) what to produce, i.e., what set of goods and services best meets the existing needs;
- 2) how much to produce, or to what extent to use the available resources;
- 3) for whom to produce, i.e., who in accordance with the cash system and differentiation [from lat. differentia — difference, difference] of income will consume the produced products [4];
- 4) how to produce, or what organization can be used to optimize production;

5) whether the economic system is able to adapt [from lat. adapto-adapt] to constantly changing needs, technologies, and resource supplies.

A specific feature of the model of Kazakhstan's development is that it does not have frozen "dogmas of development" and modernization at any cost. For the strategy of Kazakhstan, it is important to choose a position of multipolar openness and broad involvement in transnational processes, which in general allowed to convince the world business of the seriousness of the intentions to modernize the national economy.

Ensuring the modernization transition from an industrial economy with raw materials to industrial and innovative development, followed by a transition to post-industrial development, is the essence of the accounting policy of the economy. At the same time, taking into account the main components, despite its strict goal orientation, takes into account all the realities of the current time in the implementation tactics and makes timely corrective amendments to the interim ten-year development strategies. Adaptive anti-crisis development programs are adopted on an operational basis, which correct the development trajectory, making the necessary decisions on the challenges that have arisen and new circumstances in the course of world processes [5].

The study of the Kazakhstan model of modernization shows that the model of development of the national economy of Kazakhstan as a whole is based on the principles of an S-shaped evolutionary trajectory of development based on the sequential deployment of the stages of the life cycle of the country's modernization for the period 1997-2030. The strategy "Kazakhstan-2030" became a fundamental strategic document that defines the course of long-term economic development of Kazakhstan based on the best aspects of the market and state regulation, which was built according to the scheme: the state takes on investment in strategically important objects and defines the general rules of the game and at the same time facilitates the market conditions as much as possible. It is divided into ten-year strategic development plans. National development goals are set for the upcoming ten-year period, specifying, taking into account the achieved level of economic growth, external and internal conditions and tasks that need to be solved for this period.

Theories of production methods and post-industrial society explain long-term, centuries-old trends in socio-economic development. To understand the laws of the modern era, the "telescope" theory must be supplemented with the "microscope" theory. This role was previously played by the concept that the modern world was seen as an arena for the struggle between dying capitalism and nascent socialism.

The fundamental characteristics of "capitalism" and "socialism" were considered diametrically opposed, with the "world of capital" depicted exclusively in dark colors, and the "world of labor" – on the contrary, only light. But both real "capitalism" and real "socialism" already in the 1970s did not correspond to the characteristics that were considered to determine their characteristics. Since the concept of confrontation between "capitalism" and "socialism" was not viable, a new theory was needed that would help to understand the essence of the world's socio-economic processes of the late 20th and early 21st centuries [6].

The origin of elements of accounting for economic components dates back to the end of the 19th century, and in the second half of the 20th century. it has become the main concept of development in all developed countries. The confrontation of superpowers, fierce economic rivalry between the world's economic leaders, and the deployment of the scientific and technological revolution served as constant impulses that stimulated state and corporate (intra-firm) regulation of the market economy. Currently, the economic systems of almost all developed countries represent various modifications of accounting for economic components. At the same time, despite common features, the economies of developed countries represent a

variety of national accounting models, which is primarily due to the difference in national (regional) economic and cultural traditions.

Discussion. The most important element of the economic management system is the management subsystem and accounting for its main components, which activates management processes and performs management actions on another element that is complementary to it - the managed subsystem.

In modern conditions of dynamic development and declared modernization of the economy, the system proposed by the authors is in a state of constant transformation. Such changes are observed both for relatively mobile components (environmental conditions, individual areas of influence, management technologies and competencies, palliative management decisions) and for generally stable components (goals, management bodies, regional priorities, etc.). However, such internal permanent transformations should be considered not only as a feature of the functioning of the existing system of accounting for the main components of the economy, but also as a possible means for improving it in accordance with changing needs and regional conditions.

Conclusions. Thus, the strategic goal to be achieved through the development of a stable and stable economy is not only the prosperity of our state, but also, most importantly, the growth of the welfare of the citizens of Kazakhstan. And more importantly, as the President of our country said, every individual citizen of Kazakhstan should feel this.

The economic potential of Kazakhstan is very high, the availability of almost all types of necessary resources, and the economic results already achieved make it possible to reasonably set goals for long-term development, strengthen the foundations of our country's competitiveness, and ensure the development of production and consumption.

Anticipating the future growth of world and regional economy, create conditions for participation of Kazakhstan's economy in the global system of production and economic activities, by optimizing industrial structure, increase investment, enhance technological and technical reconstruction, stimulating domestic consumption of domestic products. It is important that the Head of state pays special attention to the quality and timely solution of issues of interaction between the state and investors in order to develop the existing economic resources in depth, expand the involvement of the country's human potential in the implementation of innovative and industrial development projects.

Thus, at present, the country's citizens are faced with the task of further stable development of human and economic potential in order to achieve the priorities set by the Head of state.

List of references:

1 Домбровская Е. Н. Бухгалтерская (финансовая) отчетность: Учебник. - М.: ИНФРА-М. – 2012. - С.124.

2 Лупу И. Косвенная связь между корпоративным управлением и Финансовой стабильностью. *Procedia Economics and Finance*. – 2012. -Том 22. -№2. -С. 538-543.

3 Халяпин А. Оптимизация структуры бухгалтерского баланса как фактор повышения финансовой устойчивости организации. *Политематический сетевой научный журнал Кубанского государственного аграрного университета*. -2016. -Vol. 120. -№3. - С. 954-983.

4 Сулейменова М. Ж., Панкина К., Куанышева А. Казахстанская экономическая модель развития. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. - 2016. - № 7-3. - С. 461-464;

URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=9849> (дата обращения: 06.10.2020).

5 Большая экономическая энциклопедия / под ред. Н. В. Дубенюка. - М.: Эксмо. - 2008. - 816 с.

6 Жиделева В. В. Экономика предприятия. – 2-е изд., переизд. и доп. - М.: ИНФРА-М. – 2010. - 133 с.

List of references (транслитерация):

1 Dombrovskaya E. N. Buhgalterskaya (finansovaya) otchetnost' (Accounting (financial) statements): Uchebnik. - М.: INFRA-М, 2012, pp.124.

2 Lupu I. Kosvennaya svyaz' mezhdu korporativnym upravleniem i Finansovoj stabil'nost'yu (Indirect relationship between corporate governance and Financial stability). *Procedia Economics and Finance*, 2012, Tom 22, No.2, pp. 538-543.

3 Halyapin A. Optimizaciya struktury buhgalterskogo balansa kak faktor povysheniya finansovoj ustojchivosti organizacii (Optimization of the balance sheet structure as a factor of increasing the financial stability of the organization). *Politematicheskij setevoy nauchnyj zhurnal Kubanskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta*, 2016, Vol. 120, No.3, pp. 954-983.

4 Sulejmenova M. Zh., Pankina K., Kuanysheva A. Kazhstanskaya ekonomicheskaya model' razvitiya (Kazakhstan's economic development model). *Mezhdunarodnyj zhurnal prikladnyh i fundamental'nyh issledovanij*, 2016, No.7-3, pp. 461-464, URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=9849> (data obrashcheniya: 06.10.2020).

5 Bol'shaya ekonomicheskaya enciklopediya (The Great Economic Encyclopedia), pod red. N. V. Dubenyuka. - М.: Eksmo, 2008, 816 p.

6 Zhideleva V. V. Ekonomika predpriyatiya (Enterprise economics), 2-e izd., pereizd. i dop. - М.: INFRA-М, 2010, 133 p.

ЭКОНОМИКАНЫҢ НЕГІЗГІ КОМПОНЕНТТЕРІН ЕСЕПКЕ АЛУ

***А. Шарипов¹, А. Кереева², Б. Гусенов³.**

¹ Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, Нұр-султан, Қазақстан

^{2,3} «І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КЕ АҚ,
Талдықорған, Қазақстан

*e-mail: king_bara@mail.ru

Түйін. Мақалада жүйелердің даму заңдары және олардың экономикалық өсуге әсері зерттелген. Даму заңдары Экономикалық талдаудың теориялық негіздері жүзеге асырылатын және ұйымдардың дамуын бағалау, диагностикалау және болжау жүзеге асырылатын негіз болып табылатыны анықталды. Жүйелерді дамыту заңдарын есепке алу негізгі аналитикалық міндеттер мен көрсеткіштерді-қарастырылған заңдар әсер ететін ұйымның параметрлерін анықтауға мүмкіндік берді. Тәуелсіз Қазақстанның экономикалық реформаларының басты қорытындысы нарықтық үлгідегі экономиканы және нарықтық шаруашылық жүргізу қағидаттарына барабар тиімді мемлекеттік реттеу жүйесін құру болды. Экономиканы реформалау процесі аяқталған жоқ: Қазақстанның экономикалық саясаты біртіндеп өзінің негұрлым тиімді салаларын қолдауға бағытталып келеді.

Түйін сөздер: есеп және қаржы, қаржылық тұрақтылық, даму тенденциялары, экономикалық өсуі, экономика компоненттері, есеп саясаты, прогресс.

УЧЕТ ОСНОВНЫХ КОМПОНЕНТОВ ЭКОНОМИКИ

**А. Шарипов¹, А.Кереева², Б. Гусенов³*

¹ Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан,
Нур-султан, Казахстан

^{2,3} НАО «Жетысуский университет им. И. Жансугурова», Талдыкорган, Казахстан
**e-mail: king_bara@mail.ru*

Резюме. В статье исследованы законы развития систем и их влияние на экономический рост. Выявлено, что законы развития являются фундаментом, на котором реализуются теоретические основы экономического анализа и осуществляется оценка, диагностика и прогнозирование развития организаций. Учет законов развития систем позволил выявить основные аналитические задачи и показатели-параметры организации, на которые оказывают действие рассмотренные законы. Главным итогом экономических реформ независимого Казахстана явилось создание экономики рыночного типа и системы эффективного государственного регулирования, адекватной принципам рыночного хозяйствования. Процесс реформирования экономики не завершен: экономическая политика Казахстана постепенно акцентируется на поддержку собственных наиболее выгодных отраслей.

Ключевые слова: учет и финансы, финансовая устойчивость, тенденции развития, экономический рост, компоненты экономики, учетная политика, прогресс.

МРНТИ 06.35.31

УДК 657:338.46

<https://doi.org/10.51579/1563-2415.2021-2.03>

ЖҮКТЕРДІ УАҚЫТША САҚТАУ ҚОЙМАЛАРЫНДА (УСҚ) БАСҚАРУ ЕСЕБІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

А.К.Ержанов, К.Т.Тайгашинова*

Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы, Қазақстан

e-mail: erzhanov_a@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада уақытша сақтау қоймаларын (УСҚ) көліктегі жүктерді қабылдау, жөнелту, сақтау, сұрыптау, өлшеп-орау, жинақтау және жөнелту бойынша нарықтық инфрақұрылымның дербес экономикалық құрылымы ретінде дамытудың өзекті мәселелері қарастырылады. Логистикалық жүйеде УСҚ көрсететін қызметтерінің бәсекелестік артықшылықтары мен кірістілігін арттыруда оңтайлы жедел басқарушылық шешімдер қабылдау үшін есепке алу-ақпараттық база, талдау қызметі жүйесін жетілдіру бойынша бірінші кезектегі міндеттер айқындалды. Авторлар өз мақсаты бар әрбір қойма бойынша жүктерді сақтауға арналған шығындарды есепке алу әдістемесі (көрсетілетін қызметтер сервисінен басқа) бар екенін және әрбір қойма орындайтын қызметтер жиынтығын калькуляциялау тетігі қажет екенін атап өтеді. Көліктегі үстеме шығындарды есепке алу мен бөлудің өз мәселелері бар. Басқару есебінің әдістемесі дамыған көптеген жылдар ішінде үстеме шығындарды бөлу мәселелерін шешудің бірқатар әдістері жасалды. Көтергіш крандарды, шығырларды күтіп ұстау және пайдалану бойынша шығындар қызметтердің өзіндік құнына қосу тәсілі бойынша жанама, ал шығындар құрамы бойынша – кешенді болып табылатыны атап өтілді. Егер УСҚ жеке құрылымға айналса, оның шығындары, авторлардың пікірінше, негізгі өндіріске жатқызылуы керек. Шығындар есебін және машиналар мен механизмдердің жұмысын бақылауды ұйымдастыру кезінде қызметтерді тұтынушыларға жатқызу кезінде шығындарды бақылауда ерекше талаптарды сақтау қажет. Мақалада машина-механизм-

дерді ұстау шығындарын есепке алудың сенімділігі үшін қоймалар (УСҚ) бөлігінде 1 машина-сағат немесе машина-ауысым, барлық көтергіш көлік құралдарын есептеуді есептеу әдістемесі қажет екендігі атап өтілді.

Түйінді сөздер: уақытша сақтау қоймалары (УСҚ), логистикалық жүйе, есепке алу, есеп саясаты, машина-сағаттың өзіндік құнын калькуляциялау, материалдық ағындар, есепке алу-ақпараттық базаны автоматтандыру.

Негізгі ережелер. Жүктерді уақытша сақтау қоймалары (УСҚ) қазіргі нарықтық экономиканың жан-жақты дамуы жағдайында логистикалық қызмет көрсету аясында экономиканың өзіндік дербес құрылымдық бірлігі ретінде кеңінен қолданысқа ие болып келе жатыр. Сондықтан экономиканың бұл саласында ерекше шығын баптары мен кірістерін басқарудың есептік жүйесі толығымен бірыңғай қалыптаспаған және ғылыми негізделген ұсыныстарға аса зәру болып отыр.

Кіріспе. Көлік логистикасында уақытша сақтау қоймаларының дамуы жүк ағындарын қалыптастыруға және кеңейтуге байланысты, бұл тек жүк өңдеу қызметі мен сақтауына ғана емес, сонымен қатар біздің еліміздің аумағы арқылы транзиттің дамуына да әсер етеді.

Елбасы "Жаңа Жібек жолы" ауқымды жобасын іске асырудың басталғаны туралы жариялай отырып, "Қазақстан өзінің тарихи рөлін жандандырып, Орталық Азия өңірінің ірі іскерлік транзиттік хабына, Еуропа мен Азия арасындағы өзіндік көпірге айналуы тиіс" деп атап өтті [1]. Демек, Қытайдан біздің еліміз арқылы жүк транзитінің маңыздылығы артып келеді. Атап айтқанда, "Алтынкөл" ауыстырып тиеу базасы, "Жетіген-Қорғас" шекара маңы өткелі. Біздің ойымызша, жүк транзитіне қызмет көрсететін УСҚ ел экономикасының өсімін қамтамасыз етеді. Осыған байланысты логистикалық қызметтер сервисін бәсекелестер алдында көрсетуде өзінің бәсекелестік артықшылықтарын арттыру қажет.

Жүктерді уақытша сақтау қоймаларын (УСҚ) ұстау нарығын дамыту стратегиясындағы проблемаларды зерттеудің өзектілігі бұрынғыдан да айқын және өте қажет.

Зерттеу әдістері. Әдістемелік база-рефераттық іздеу, әдеби шолу, талдау, басқару есебінің теориясы мен практикасы, логистика мәселелерін синтездеу. Зерттеу барысында алынған индуктивті қорытындыларды теориялық тұрғыдан негіздеуге, олардың гипотетикалық сипатын сенімді білімге айналдыруға мүмкіндік беретін шегеру әдістері қолданылды. Зерттеудің теориялық-әдіснамалық негізі шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектері, монографиялар, ғылыми басылымдар болды.

Нәтижелер мен талқылаулар. Ірі теміржол станцияларындағы, ауыстырып тиеу базаларындағы, теңіз порттарындағы жүк терминалдары кезінде жүктерді уақытша сақтау қоймалары нарықты дамыту стратегияларына сүйене отырып, жүктерді қабылдау, жөнелту, сақтау, сұрыптау, өлшеп-орау, өлшеп-орау, жинақтау және соңғы станция мен межелі пунктке жөнелту жөніндегі қызметтерді көрсете отырып, табыс әкелуге міндетті дербес нарықтық құрылым болып табылады.

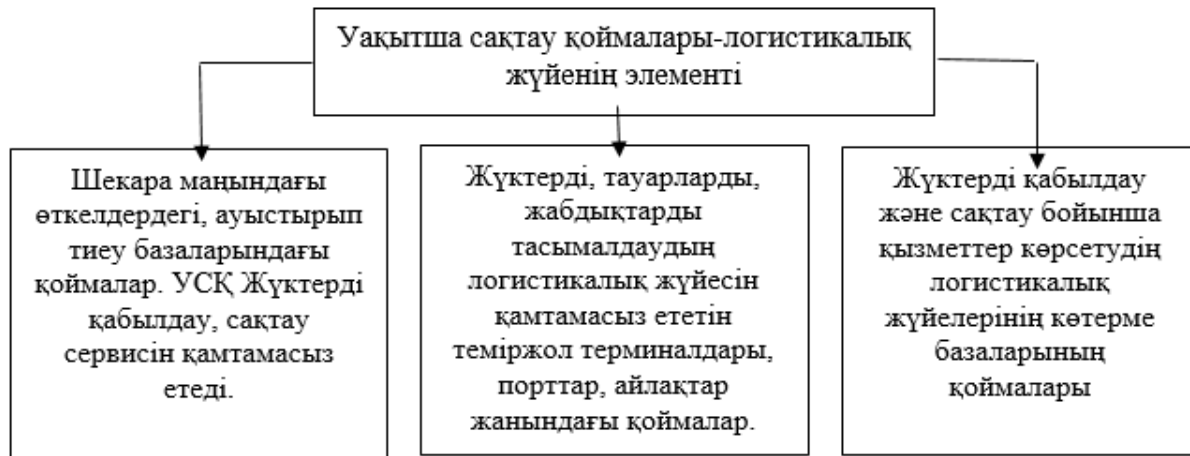
Бүгінгі таңда УСҚ логистикалық жүйенің элементі болып табылатын жаңа құбылыс емес (1-сурет).

Осыған байланысты Л. Б. Миротин "қоймалар материалдық өткізгіш жүйелердің элементі ретінде және сонымен бірге тәуелсіз жүйелер ретінде қарастырылады" деп атап өтті [2, 322-323 б.]. Біраз уақыттан кейін ғалым қойма ішкі жүйесінің оңтайлы нұсқасын таңдау алгоритмін ұсынады [сол жерде].

Дәл осы өзіндік сипаттамалары бар материалды өткізгіш логистикалық жүйелер есеп жүйесін ұйымдастыруда және барысында әртүрлі мәселелерді туындатады. Олардың бірі – 1 машина-сағаттың өзіндік құнының шынайылығы, бұл УСҚ-да шығындарды

қалыптастыруда өте маңызды. Табыстың шынайылығы УСҚ шығындарының шынайылығына, әсіресе әрбір жекелеген УСҚ бойынша қарастыруына байланысты.

Сурет 1 - Уақытша сақтау қоймалары-логистикалық жүйенің элементі

Тағы бір маңызды мәселе – көтергіш крандар, лебедкалар, тартқыштар, машина механизмдерінің жабдықтары УСҚ қызметінің негізі болып табылады, олар жүктерді түсіру, тиеу және транзиттеу бойынша көп еңбекті қажет ететін жұмыстарды орындайды, машиналарды, механизмдерді пайдалану және ұстау нәтижесінде шығындар туындайды. Осыған байланысты әрбір УСҚ-да уақытша сақтау қоймаларында жұмыстарды орындайтын машиналар, көтергіш механизмдер, шығырлар, әсіресе порталды крандардың шығындарын есепке алу және күтіп ұстауды бақылау проблемалары бар, мысалы: 10, 40 немесе 60 тонна және одан да көп жүк көтергіштігі бар қуатты крандар жұмыс істейтін контейнерлік УСҚ-да 10, 20, 40 фут контейнерлерді тиеу немесе түсіру бойынша.

Үшінші мәселе-теміржол көлігінде мұндай шығындар қосалқы өндіріске жатқызылды және оларды үстеме деп санады. Көліктегі үстеме шығындарды есепке алу мен бөлудің өз проблемалары бар. Басқару есебінің әдістемесі дамыған көптеген жылдар ішінде үстеме шығындарды бөлу мәселелерін шешудің бірқатар әдістері жасалды.

Қызметтердің өзіндік құнына қосу тәсілі бойынша көтергіш крандарды, шығырларды ұстау және пайдалану бойынша шығындар жанама, ал шығындар құрамы бойынша – кешенді болып табылады.

УСҚ жеке нарықтық құрылымға айналғандықтан, олардың шығындары, біздің ойымызша, негізгі өндіріске жатқызылуы керек. Осыған байланысты шығындар есебін ұйымдастыруда және машиналар мен механизмдердің жұмысын бақылауда проблемалар туындайды, мұнда алғашқы есепке алудың арнайы тіркелімдерін әзірлеу арқылы қызметтерді тұтынушыларға жатқызу кезінде шығындарды бақылауда ерекше талаптарды сақтау қажет.

Төртінші мәселе-Қазақстан әлемдік экономикалық кеңістікке кіреді және шетелдік компаниялар бизнес бойынша әріптестер болып табылады, "жоспарлау" ұғымы жалпы әлемдік нысандарды қабылдай бастады, ал нарықтық экономика біздің еліміз үшін жаңа экономикалық санаттардың енгізілуіне ғана емес, сонымен қатар жоспарлауға, онымен және бюджеттеуге өзге тәсілдердің пайда болуына алып келді.

Шетелдік тәжірибеде жоспар туралы ақпарат алуды жоспарлау тиісті шығындар деп аталады. Тиісті шығындар жоспарлары әрбір УСҚ бөлінісінде нақты шығындарды жеке-жеке бақылау үшін қажет. Тиісті шығындарды жоспарлау процесін көрсету үшін

бухгалтерлік есепті жасау қажет. Әрбір қойманың, жалпы барлық қоймалардың шығындарын жоспарлауды және сенімді ішкі есепке алуды ұйымдастыру УСҚ-да шығындарды бақылау және талдау жүргізу мақсатында әзірлемелерді жедел іске асыруды талап етеді. Оларды азайту мүмкіндігін іздестіру үшін ішкі шығындарды есепке алуды бақылауды жүзеге асыру үшін әр қойманы күтіп ұстау жоспарын құру әдістемесі қажет.

Бесінші мәселе - бүгінде әрбір жүктерді уақытша сақтау қоймасы бойынша шығын баптары қарастырылмаған. Осыған байланысты келесі бағыттағы жауапкершілік орталықтары бойынша шығындар баптарын белгілеу қажет:

1. УСҚ персоналын ұстау бойынша шығындар;
2. Көлік құралдарын, машина-механизмдерді, крандарды ұстауға арналған шығындар;
3. Қойманы немесе жабдықты ағымдағы жөндеуге арналған шығындар;
4. Материалдарға, арнайы киімдерге, мүкәммалға, ыдысқа және т. б. шығындар;
5. Шығындар орауға, орауды, қайта жөнелтуге, крепление грузов;
6. Басқа шығындар (қаражаттың амортизациясы, ғимараттар, коммуналдық және басқа шығындар).

Осы баптардың пайда болу мақсаты жүктерді уақытша сақтаудың әрбір қоймасын (УСҚ) ұстауға арналған тиісті шығындарды есепке алу мен жоспарлаудың ұсынылып отырған әдістемесінен туындайды.

Сонымен қатар, жоғарыда аталған шығындар баптары Жеке есептік тіркелімді әзірлеу кезінде әрбір қойманы (УСҚ-да) ұстауға арналған шығындардың ішкі есебін ұйымдастырады. Соңғысы қоймаларды ұстау және әрбір УСҚ-да тиеу бойынша крандарды ұстау шығындарының аналитикалық есебін ұйымдастыруға мүмкіндік береді;

Болашақта шығындарды есепке алудың ұсынылып отырған әдістемесі тұтастай алғанда әрбір УСҚ бойынша жеке-жеке талдамалы есепті қамтамасыз етеді, сонымен қатар әрбір УСҚ-дан алынған табысты айқындауға мүмкіндік береді;

- УСҚ-ға жүкті тиеу, түсірудің бір тоннасының өзіндік құнын анықтауды қамтамасыз етеді. Әрбір УСҚ бойынша жүктерді Тиеу, түсіру немесе ауыстырып тиеу жөніндегі шығындарды жеке-жеке есепке алу жүкті тиеудің, түсірудің немесе ауыстырып тиеудің бір тоннасының өзіндік құнын бақылауды айқындауға мүмкіндік береді;

- УСҚ жұмысының экономикалық сипаттамасын, әрбір УСҚ-дан алынған табысты анықтау.

Жалғыз нәрсе, клиенттердің төлемдері, яғни төлем тапсырмалары шоттар негізінде жасалуы керек, олар қойма нөмірін көрсетуі керек. Қойманы ұстау шығындарын алып тастағанда, бір айға түскен төлемдер қойма бөлігінде бір айдағы кірісті анықтауға толық мүмкіндік береді.

Алтыншы мәселе: машина-механизмдерді ұстау шығындарын есепке алудың сенімділігі үшін 1 машина-сағат немесе машина-ауысымды, қоймалар (УСҚ) бөлінісінде барлық көтергіш көлік құралдарын есептеуді есептеу әдістемесі қажет.

Жеке көтеру механизмдерін бір қоймадан екінші қоймаға ауыстыру жағдайлары туындауы мүмкін. Бұл жағдайда көтергіш механизмдер мен жабдықтардың машиналарын күтіп ұстау және пайдалану шығындарын бөлудің ең негізделген әдісін таңдау өте маңызды, өйткені жүктерді ауыстырып тиеу бойынша жұмыстардың, қызметтердің құнын есептеудің сенімділігі осыған байланысты. Біз әрбір УСҚ бойынша шығындардың аналитикалық есебін жеке әзірлейміз, бұл шығындарды есепке алудың ашықтығын қамтамасыз етеді.

Осыған байланысты, сметалық мөлшерлемелер болып табылатын бөлудің неғұрлым қолайлы әдісін іздеу қажет. Ол үшін көтеру механизмдерінің, крандардың, Жабдықтардың жұмыс сағаттарының санын техникалық қызмет көрсету және пайдалану

шығындарының мөлшерін анықтай отырып, машина сағатының бірлігіне, жұмыс орындарын ұстауға, бір сағаттық слесарлық, құрастыру, токарлық жұмыстарға (қажет болған жағдайда) есептеу керек.

Біз болжап отырған УСҚ есепке алуды ұйымдастыру әдістемесі жүктерді сақтау қоймалары бөлінісінде шаруашылық жауапкершілік орталықтары (ШЖО) бойынша шығындардың есебін жүргізетін болады.

Жетінші мәселе - қоймалар арасында ұсынымдарға мойын ұсыну, яғни көкөніс сақтау қоймалары түріндегі және тез бұзылатын өнімдер (ет, балық және басқа өнімдер) сақтауға арналған тоңазытқыш камералары бар ерекшелікті ескере отырып, УСҚ бойынша шығындарды есепке алу мен жоспарлауды ұйымдастыру. Соңғысының өзіндік шығындары бар. Тоңазыту қондырғыларын пайдалану бойынша УСҚ-на жұмсалатын шығындар сақтаудың тонна-күндеріне пропорционалды түрде оның жоспарлы өзіндік құнын айқындайды, айдың соңында шығындардың нақты өзіндік құнына сәйкестендіріледі.

Сегізінші мәселе: тәжірибе көрсеткендей, уақытша сақтау қоймалары олардың мазмұнын қажет етеді. Материалдардың, жабдықтардың, жұмыс киімдерінің, құралдардың, химикаттардың және басқа құралдардың қажетті мөлшері жұмсалады. Соңғылары шаруашылық қамтамасыз ету қоймаларында сақталады. АУР қоймасынан УСҚ-ны ұстауға материалдарды жіберу әрбір УСҚ-ға жеке-жеке шығыс нормаларына сүйене отырып жүзеге асырылады (мысалы: өрт мүкәммалы немесе майлау материалдары). Сондықтан мұның бәрін қалыпқа келтіру және есепке алу керек. Босатуға арналған құжаттар негізінде – крандарды, механизмдерді ұстауға арналған қосалқы бөлшектерді, майлау материалдарын есептен шығаруға арналған жүкқұжаттар УСҚ нөмірін және қойма меңгерушісінің тегін көрсету керек. Ең бастысы, материалдар, қосалқы бөлшектер, отын, жағармай материалдары, құрал-саймандар, арнайы киімдер қоймалары УСҚ ұстау қажеттіліктерін қамтамасыз ету мақсатында шаруашылық қоймалары болып табылады. УСҚ ұстауға арналған жоғарыда көрсетілген құндылықтар олардың шығындарына жатқызылады.

Бірақ экономикалық мақсаттағы қоймаларды ұстау шығындарға жатқызылуы керек. Аурулардың ішінде шаруашылық шығындардың баптары бар (жеңіл автокөлікті ұстау, шаруашылық мақсаттағы қоймаларды ұстау және т.б.). Жоғарыда аталған қоймалар УСҚ-дан айырмашылығы кіріс әкелмейді, бірақ шығындарды көтереді.

Тоғызыншы мәселе: УСҚ бөлінісінде жұмыстарды ұйымдастыруда, жүктерді есепке алуда, сақтауда және қайта өңдеуде кемшіліктерден туындаған өндірістік емес шығыстарды толық анықтауды қамтамасыз ету қажет. Орындалған жұмыстардың көлемімен тікелей байланысты өнімсіз шығыстар үстеме шығындардың құрамындағы өзіндік құнға енгізіледі.

"Алтынкөл" ауыстырып тиеу станциясының экономикалық қызметі тарапынан бақылау материалдарды, энергияны, құрал-саймандар мен мүкәммалды тұтынудың бекітілген нормалары мен лимиттерінің; қойманы басқарудың бекітілген құрылымының, сондай-ақ УСҚ ұстау жөніндегі ішкі есепте қызмет көрсетуші персоналдың лауазымдары мен еңбекақы ставкаларының (айлықақыларының) белгіленген тізбесінің қатаң сақталуын қамтамасыз етеді.

Барлық жұмыстардың көтергіш техникамен (машиналармен және механизмдермен) орындалатынын ескере отырып, әрбір жұмыс объектісі үшін УСҚ бөлінісінде шығындарды жатқызу объектісі болуы тиіс машина-ауысымдардың, атап айтқанда машина-сағаттардың санын белгілеу қажет.

Оныншы мәселе: болашақта "Алтынкөл" станциясының ауыстырып тиеу базасы технологиялық мүмкіндіктері бар, нарықты дамыту стратегиясына сүйене отырып, оның стратегиялық дамуын қамтамасыз ететін қазіргі заманғы көп мақсатты терминал болады.

Осы терминалдағы УСҚ қызметі экспортқа да, импортқа да бағдарланған және транзиттік жүктерді өткізуге, оларды сақтауға, қайта өңдеуге және "Жетіген - Қорғас" шекара маңы екінші өткелінде жүктерді уақтылы ауыстырып тиеуге бағытталған. Уақытша сақтау қоймаларында жүктерді сақтау және өңдеу, сұрыптау бойынша өзіндік ерекшеліктері бар көптеген жұмыстар орындалатын болады.

Кез-келген қойма материалдық ағындардың кем дегенде үш түрін өңдейді: кіріс, шығыс және ішкі.

Кіріс ағынының болуы көлікті түсіру, келген жүктің саны мен сапасын тексеру қажеттілігін білдіреді. Шығу ағыны клиент шартының талаптарына сәйкес жөнелтілген кезде көлікке тиеу қажеттілігін, ал ішкі – қойма ішінде жүкті жылжыту қажеттілігін білдіреді.

В.А.Гудковтың, Л.Б. Миротиннің, С.А. Ширяевтің және т. б. пікірінше, "қойма белгілі бір жинақтау қабілеті бар демпфер және реттеуші ретінде кіретін және шығатын материалдық ағындардың әркелкілігін тегістейді және логистикалық жүйенің жұмыс істеуінің сенімділігі мен икемділігін қамтамасыз етеді" [3, с. 204].

Кіретін материалдық ағындардағы логистикалық жүйелердің сенімділігі мен икемділігі мамандар кәсібилік пен құзыреттілікті қолданған жағдайда ғана қамтамасыз етіледі.

Біріншіден, қоймаға жүкпен келген вагонды, контейнерді (көлік құралын) қабылдау процесіне практикалық талаптар бар. Бірнеше операциялар бар.

Екіншіден, вагоннан немесе контейнерден жүкті түсіру процесіне практикалық талаптар бар. Сондай-ақ, өз проблемалары, операциялардың реттілігіне қойылатын талаптар бар.

Бұл туралы логистика басылымдарында әдетте көліктің түсірілуін және жүктерді, тауарларды қоймаға қабылдауды атап өтеді. УСҚ қоймасы меңгерушісі мен оның қызметкерлерінің құзыреті туралы ештеңе айтылмаған (бұл операциялар туралы толығырақ келесі жарияланымдарда баяндалады).

Үшіншіден, жүктерді уақытша сақтау (УСҚ) функциясына жүктерді сақтауға орналастыру жөніндегі жұмыстарды жүргізу, талап етілетін сақтау шарттарын қамтамасыз ету қажеттілігі кіреді. Жоғалуды болдырмау үшін оларды сақтаудың жеке әдістерін қажет ететін жүк түрлері бар. Материалдық ағындардың өзгеруі басқа жүк ағындарын тарату арқылы жүреді.

УСҚ-да жүктерді сақтау процесінің өзі жүк түрлеріне (тез порт немесе карантиндік сақтауға арналған көкөністер және т.б.) негізделген ерекшеліктерге ие. Әрбір қойманың өз мақсаты бар және осыған байланысты жүктерді (көрсетілетін қызметтер сервисінен басқа) сақтауға арналған шығындарды есепке алу әдістемесі бар. Сонымен қатар, әр қойма орындайтын қызметтер жиынтығын есептеу тетігі қажет (мысалы, мұздатқыш және т.б.).

М. В. Кургановтың пікірі бойынша барлық қорларды сақтауға арналған шығындарды, қоймаларды ұстауға арналған пайдалану шығындарын, тауарды жеткізуге арналған жиынтық көлік шығындары мен жоғалтуларды ескеру қажет [4, 250 б.]. Осы көзқараспен келісе отырып, біздің пайымдауымызша УСҚ-да шығындарды есепке алуды ұйымдастыру келесідей бағытта жүзеге асырылу керек:

- жүктерді сақтау шығындары бойынша есепке алу;
- УСҚ ұстауға арналған пайдалану шығындарын есепке алу;
- жүктерді жеткізу бойынша көлік шығындарын есепке алу.

Сонымен қатар, УСҚ-ға қызмет көрсететін машина-механизмдердің жұмысын күтіп ұстау бойынша шығындарды есепке алу жеке бағыт бола алатындығын атап өткен жөн,

бұл туралы авторлар пікір білдірмеген. Бұл ретте олар сондай-ақ көрсетілген бағыттар бойынша есепке алуды ұйымдастыру тетігін келтірмейді.

Біздің ойымызша, бүгінгі күні аса өзекті мәселелер, біріншіден, УСҚ-да шығындарды есепке алудың пысықталған тетігінің жоқтығы болып табылады; екіншіден, УСҚ нарықтық экономиканың дербес құрылымдық бөлімшесі болып табылатындықтан, әрбір УСҚ бөлінісінде шығындарды есепке алуды ұйымдастырудың және кірісті айқындаудың шұғыл қажеттілігі бар, ол үшін УСҚ-ның есепке алу саясатын әзірлеу маңызды болып табылады. Онда шығыстардың баптары бөлінісінде УСҚ-ны ұстауға арналған шығындарды есепке алу әдістемесін қалыптастырған жөн, бұл кірістердің дұрыстығын логистикалық бақылауды қамтамасыз етеді; үшіншіден, УСҚ-да мынадай түрде шығындар орын алады:

вагондардың, контейнерлік пойыздардың тоқтап қалуының, айыппұл санкцияларының-осының барлығы табыс көлемін азайтатын экономикалық пайданың ақшалай шығындары;

табыстылық деңгейіне теріс әсер ететін түрлі тәуекелдер бар.

ИЯ, УСҚ-да логистикалық операцияларды жүргізу және логистикалық шығындарды есепке алу кезінде қосымша шығындарды болдырмау үшін оларды ашуды қажет ететін әртүрлі тәуекелдер бар, бұл оларды есепке алу тәуекел дәрежесін азайту (кейде олардың алдын алу) бойынша басқарушылық шешімдерді жедел қабылдауға әкеледі.

Іс жүзінде қабылданған жүктердің құнында сақтау шығындарынан асатын тәуекелдер құнының 15-35% шегінде жиі орын алады. Мұндай статистиканы Л. Б. Миротин де келтіреді, онда ол былай деп жазады: "мысалы, түгендеу жүргізуге арналған шығындар, банктік кредит үшін пайыздық мөлшерлемелер және т.б., қорлар құнының 10-41% шегінде өзгертін сақтау шығындары, тәуекелдер құны" [2, 312-бет].

Тәуекелдерді болдырмау үшін УСҚ-ның логистикалық үдеріс учаскелерімен, кіріс және шығыс материалдық ағындармен операцияларды жүзеге асыру кезінде, яғни тиеу-түсіру жұмыстарын орындау кезінде барынша тығыз техникалық және технологиялық байланысын сақтау қажет. Бұл операциялардың мәні мынада: жүк түсіру – көлік құралын жүктен босатудан тұратын логистикалық операция; жүк тиеу – жүкті көлік құралына беру, бағыттау және төсеуден тұратын логистикалық операция. Қоймада тиеу-түсіру жұмыстарын жүргізу технологиясы жүктің сипатына, көлік құралдарының түріне, сондай-ақ тиеу-түсіру механизациясының қолданылатын құралдарының түріне байланысты.

УСҚ-да тиеу-түсіру жұмыстары көптеген машиналар мен механизмдерді, атап айтқанда, үлкен жүк көтергіштігі бар порталды крандарды, шығырларды, тартқыштарды, компрессорларды, автотиегіштерді, электрозахваттарды, грейдерлерді және т.б. тарта отырып орындалады.

Қорытынды. Бар мәселелерді жедел шешу үшін, ең алдымен, машина механизмдерінің 1-ші машина-сағатының құнын және әр бренд үшін жеке-жеке анықтау әдісі қажет. Сонда ғана УСҚ-да машина-механизмдердің орындалған жұмыстарының шығындарын қалыптастыруда сенімді ақпаратқа қол жеткізуге болады. Ал бұл өз кезегінде УСҚ-дағы нақты жұмыс бірлігіне үлестік шығындарды анықтауда және еңбек өнімділігін арттыруда тиісті бақылауды қамтамасыз етеді.

Нақты бір өнім бірлігіне ең аз үлестік шығындарды анықтау әдісін Л. Б. Миротин, Э.Ташбаев және О. Т. Порошина ұсынған болатын [5, б.96].

УСҚ қызметкерлерінің өнімділігі мен еңбек сапасын арттыруға ақпаратты өңдеу және сақтау функциясын автоматтандыру, вагондарға, контейнерлерге және поездарға құжаттар беру арқылы қол жеткізуге болады. Бұдан басқа, жүктерді вагондарға қайта тиеу кезінде бір мезгілде вагондарға ғана емес, поезд құрамына да техникалық қызмет көрсету жағдайлары жасалады. Дәл осы ауыстырып тиеу станциясындағы автоматтандыру өңде-

летін поездардың құрамдары туралы, жол аралығындағы поездардың орналасуы және олардың тағайындалған станцияға келуінің болжамды уақыты туралы мәліметтерді өңдеу және ұсыну функциялары бір мезгілде телеграмма-заттай парақтарды (ТГЗП) рәсімдеу бойынша бақылау-есептеу операцияларын жүргізуге, поездың қалыптасуын жоспарлауға, таратылатын құрамдарға жинақтау ведомостарын беруге мүмкіндік береді. Темір жолдағы ауыстырып тиеу станциясы өзінің негізгі мақсатынан басқа, жүк және жолаушылар жұмыстарының едәуір көлемін орындайды және көлік қызметінің осы учаскесінде жауапты орын алады.

Әрбір аталмыш мәселе бойынша белгіленген міндеттерді табысты шешу қатан бәсекелестік пен инфляциялық тәуекелдер жағдайында УСҚ-ның экономиканың дербес құрылымдық бөлімшесі ретінде тиімді және ұтымды жұмыс істеуіне ықпал ететіні сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Назарбаев Н.А. Масштабный проект «Новый Шелковый путь» / 22.05.2012 г. kazlogistics.kz/ru/media_center/interview/detail.php?...

2. Миротин Л.Б. Логистика: управление в грузовых транспортно-логистических системах: Учеб. Пособ./ Под ред. д-ра техн. наук. проф. Л.Б. Миротина.- М.: Юристъ, 2005-414 с.

3. Гудков В., Миротин Л.Б., Ширяев С.А. Основы логистики: Учебник для вузов/ Под ред. В.А. Гудкова- М: Горячая линия-Телеком,2004.-351с.

4. Курганов В. М. Логистика. Транспорт и склад в цепи поставок товаров: Учебно-практическое пособие / В.М.Курганов – М.: Книжный мир, 2005.- 432 с.

5. Миротин Л.Б. Эффективная логистика / Миротин Л.Б., Ташбаева Ы.Э., Порошина О.Т.- М.: Изд-во «Экзамен», 2002.-160 с.

Paidalanylgan adebietter (транслитерация)

1. Nazarbaev N.A. Masshtabnyi proekt «Novyi Shelkovyi put» / 22.05.2012 g. kazlogistics.kz/ru/media_center/interview/detail.php?...

2. Mirotin L.B. Logistika: upravlenie v gruzovykh transportno-logisticheskikh sistemakh: Ucheb. Posob./ Pod red. d-ra tekhn. nauk.prof. L.B. Mirotina.- M.: Yurist, 2005-414 s.

3. Gudkov V., Mirotin L.B., Shiryaev S.A. Osnovy logistiki: Uchebnik dlya vuzov/ Pod red. V.A. Gudkova- M: Goryachaya liniya-Telekom,2004.-351s.

4. Kurganov V. M. Logistika. Transport i sklad v tsepi postavok tovarov: Uchebno-prakticheskoe posobie / V.M.Kurganov – M.: Knizhnyi mir, 2005.- 432 s.

5. Mirotin L.B. Effektivnaya logistika / Mirotin L.B., Tashbaeva Y.E., Poroshina O.T.- M.: Izd-vo «Ekzamen», 2002.-160 s.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОРГАНИЗАЦИИ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА НА СКЛАДАХ ВРЕМЕННОГО ХРАНЕНИЯ ГРУЗОВ (СВХ)

А.К.Ержанов, К.Т.Тайгашинова*

Алматинская академия экономики и статистики, Алматы, Казахстан

e-mail: erzhanov_a@mail.ru

Резюме. *Определены первоочередные задачи по совершенствованию системы учетно-информационной базы, аналитической службы для принятия оптимальных оперативных управленческих решений в повышении конкурентных преимуществ и доходности услуг складов временного хранения (СВХ) грузов в логистической системе. Авторы отмечают, что по каждому складу, имеющему свою цель, существует методика учета затрат на хранение грузов (кроме сервиса услуг) и необходим механизм калькуляции совокупности услуг, выполняемых каждым складом. Учет и распределение накладных расхо-*

дов на транспорте имеет свои особенности. За многие годы разработки методики управленческого учета разработан ряд методов решения задач распределения накладных расходов.

Ключевые слова: склады временного хранения (СВХ), система логистики, бухгалтерский учет, учетная политика, стоимость машино-часов, материальные потоки, автоматизация бухгалтерского учета и информационная база.

CURRENT PROBLEMS IN THE ORGANIZATION OF MANAGEMENT ACCOUNTING IN TEMPORARY STORAGE WAREHOUSES (TSW)

A.K.Yerzhanov, K.T.Taigashinova*

Almaty Academy of Economics and Statistics, Almaty, Kazakhstan

e-mail: erzhanov_a@mail.ru

Summary. *The priority tasks for improving the system of accounting and information base, analytical service for making optimal operational management decisions in increasing the competitive advantages and profitability of temporary storage warehouses (TSW) services in the logistics system are identified. The authors note that for each warehouse that has its own purpose, there is a methodology for accounting for the cost of storing goods (except for the service of services) and a mechanism for calculating the total of services performed by each warehouse is necessary. Accounting and distribution of overhead costs in transport has its own characteristics. For many years of development of the management accounting methodology, a number of methods for solving the problems of overhead distribution have been developed.*

Key words: *temporary storage warehouses (TSS), logistics system, accounting, accounting policy, cost of machine-hours, material flows, automation of accounting and information base.*

МРНТИ 06.35.31

УДК 657 (075.8)

<https://doi.org/10.51579/1563-2415.2021-2.04>

ПОНЯТИЕ СПРАВЕДЛИВОЙ СТОИМОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕЕ ПРИМЕНЕНИЯ ДЛЯ ОЦЕНКИ АКТИВОВ И ОБЯЗАТЕЛЬСТВ В УЧЕТНОЙ ПРАКТИКЕ

Т.М.Мезенцева^{1}, А.М.Даузова², Б.У.Керимбекова³, А.А., Мезенцев⁴*

¹ВО «Финансовый университет при правительстве Российской Федерации», Москва, Россия

^{2,3}Алматинская академия экономики и статистики, Алматы, Казахстан

⁴Академия труда и социальных отношений (ОУП ВО «АТусО»), Москва, Россия

e-mail: m-t-m@inbox.ru

Аннотация. *В статье рассматривается метод оценки активов организации по справедливой стоимости. Дается понятие справедливой стоимости. Исследуются перспективы ее применения для оценки активов и обязательств в российской учетной практике. Доказывается необходимость принятия ряда мер со стороны государства и фирм для утверждения стандарта справедливой стоимости в российской системе бухгалтерского учета. По некоторым активам и обязательствам могут существовать наблюдаемые рыночные операции или рыночная информация. По другим активам и обязательствам наблюдаемые рыночные операции или рыночная информация могут отсутствовать. Однако цель оценки справедливой стоимости в обоих случаях одна и*

та же – определить цену, по которой проводилась бы операция, осуществляемая на организованном рынке, по продаже актива или передаче обязательства между участниками рынка на дату оценки в текущих рыночных условиях.

Ключевые слова: справедливая стоимость, будущие денежные потоки, активы, принципы активного менеджмента, эффективная оценка результатов, активный рынок, принцип осмотрительности.

Основные положения. В статье говорится об учете иметоде оценки активов по справедливой стоимости, в условиях адаптации к МСФО. Советом по стандартам финансового учета (ССФУ) США и Советом по международным стандартам финансовой отчетности, все чаще вместо исторической стоимости используется справедливая стоимость. Здесь наблюдается нарушение принципа осмотрительности, так как справедливая стоимость основывается на рыночной, которая в свою очередь складывается в результате сделок.

Введение. Метод оценки активов организации по справедливой стоимости имеет большое значение в современной системе мирового учета. Актуальность применения данного метода обуславливается необходимостью обеспечения внешних пользователей полной и достоверной бухгалтерской информацией с учетом всех особенностей рынка в реальных условиях.

Методы. Данная работа подготовлена с использованием описательного метода, метода сравнительного анализа и обобщения. Информационной базой проведенного исследования явились официальные статистические и аналитические материалы в данной области. Накопленный опыт науки и практики по рассматриваемому вопросу.

Результаты и обсуждение. На «Третьей практической конференция «МСФО в России: нововведения и практика применения», организованной 20–21 сентября 2010 г. в Москве компанией Infor-mediaRussia, бурно обсуждались вопросы оценки справедливой стоимости и ее применения в условиях финансового кризиса. Это объясняется тем, что в стандартах, издаваемых Советом по стандартам финансового учета (ССФУ) США и Советом по международным стандартам финансовой отчетности, все чаще вместо исторической стоимости используется справедливая стоимость. В связи с этим многие российские компании, формирующие свою отчетность по правилам международных стандартов финансовой отчетности (МСФО) или на основе Общепринятых принципов бухгалтерского учета (ГААП) США, вынуждены прибегать к оценке по справедливой стоимости[1].

Учет по справедливой стоимости обладает следующими основными преимуществами:

- объективная оценка будущих денежных потоков;
- максимально сопоставимая информация об активах;
- наилучшее сочетание с принципами активного менеджмента;
- эффективная оценка результатов деятельности предприятия.

Но наряду с преимуществами существуют и некоторые недостатки:

- условность справедливой стоимости;
- сложность определения при отсутствии активного рынка;
- дополнительные затраты при внедрении и использовании;
- новые возможности манипулирования финансовой отчетностью;
- нарушение принципа осмотрительности, что является спорным вопросом, так как справедливая стоимость основывается на рыночной, которая в свою очередь складывается в результате сделок на реальном рынке, что обосновывает ее определенность.

Концепция справедливой стоимости была разработана Р.Дж. Чамберсом в 1966 г. как метод устранения негативного влияния инфляции.[2]. В МСФО данное понятие впервые использовано в 1982 г., а в качестве самостоятельного способа оценки справедливая стоимость стала применяться в 1995 г. – с введением в действие МСФО 32 «Финансовые инструменты: раскрытие и представление информации». Начало активного использования справедливой стоимости можно отнести к 1998 г., когда была выпущена первая версия МСФО 39 «Финансовые инструменты – признание и оценка».

Позднее, 12 мая 2011 года, был выпущен стандарт IFRS 13 «Оценка по справедливой стоимости», который вступил в силу для отчётов, начинающихся с или после 1 января 2013 стоимости года. Данный стандарт был введён в действие для применения на территории Российской Федерации приказом Минфина России от 18.07.2012 № 106н с целью упрощения и повышения последовательности применения стандартов при оценке справедливой стоимости.

Согласно оценки МСФО 13, справедливая стоимость – цена, которая была бы получена при продаже актива или уплачена при передаче обязательства в условиях операции, осуществляемой на организованном рынке, между участниками рынка на дату оценки.

По некоторым активам и обязательствам могут существовать наблюдаемые рыночные операции или рыночная информация. По другим активам и обязательствам наблюдаемые рыночные операции или рыночная информация могут отсутствовать. Однако цель оценки справедливой стоимости в обоих случаях одна и та же – определить цену, по которой проводилась бы операция, осуществляемая на организованном рынке, по продаже актива или передаче обязательства между участниками рынка на дату оценки в текущих рыночных условиях (то есть выходная цена на дату оценки с точки зрения участника рынка, который удерживает актив или имеет обязательство) (рис.1).

Если цена на идентичный актив или обязательство не наблюдается на рынке, предприятие оценивает справедливую стоимость, используя другой метод оценки, который обеспечивает максимальное использование уместных наблюдаемых исходных данных и минимальное использование ненаблюдаемых исходных данных. Поскольку справедливая стоимость является рыночной оценкой, она определяется с использованием таких допущений, которые участники рынка использовали бы при определении стоимости актива или обязательства, включая допущения о риске. Следовательно, намерение предприятия удержать актив или урегулировать или иным образом выполнить обязательство не является уместным фактором при оценке справедливой стоимости.

В определении справедливой стоимости особое внимание уделяется активам и обязательствам, потому что они являются основным объектом бухгалтерской оценки. Кроме того, настоящий стандарт должен применяться в отношении собственных долевых инструментов предприятия, оцениваемых по справедливой стоимости [3].

Оценка справедливой стоимости осуществляется для конкретного актива или обязательства. Следовательно, при оценке справедливой стоимости предприятие должно учитывать характеристики актива или обязательства, таким образом, как если бы участники рынка учитывали данные характеристики при определении цены актива или обязательства на дату оценки. Такие характеристики включают, например, следующее: (а) состояние и место нахождения актива; и (б) ограничения на продажу или использование актива при наличии таковых.

Влияние определенной характеристики на оценку будет отличаться в зависимости от того, как данная характеристика учитывалась бы участниками рынка.

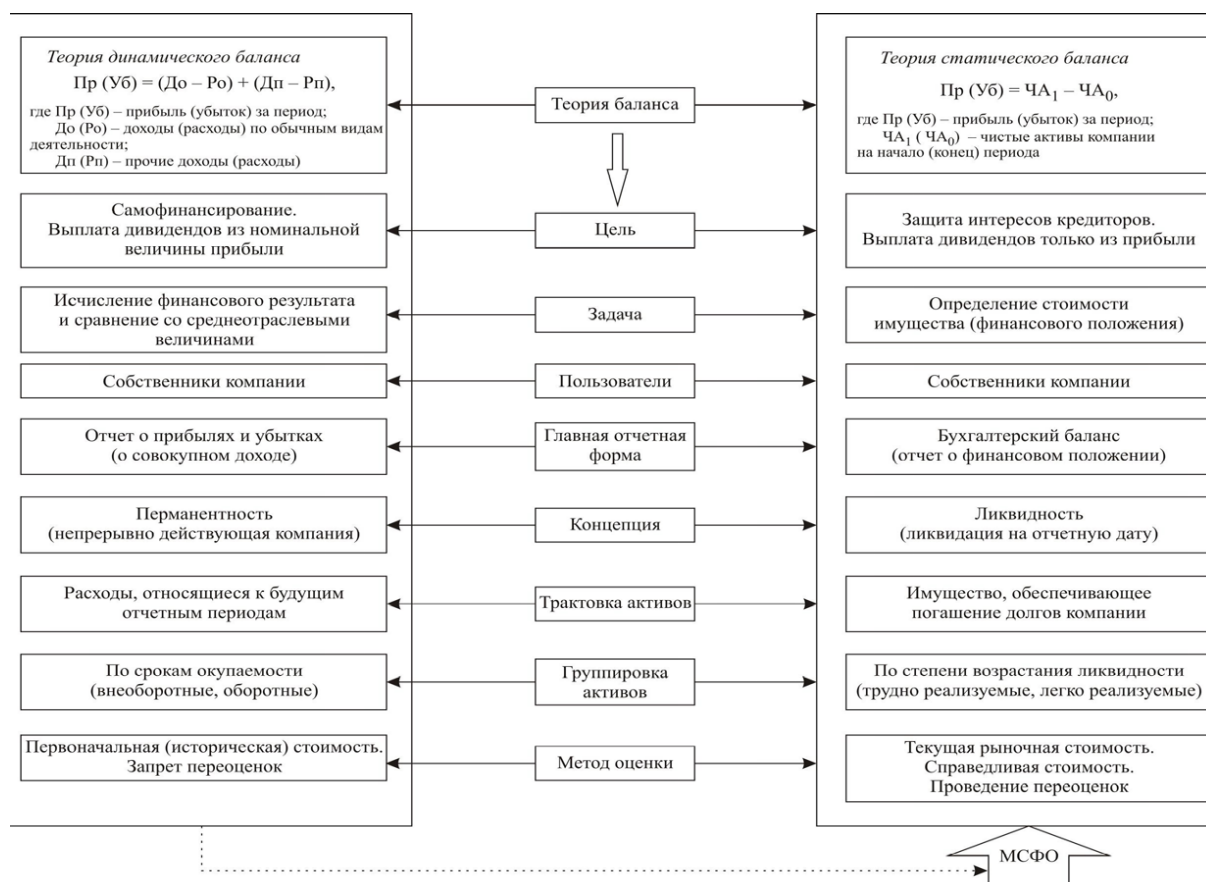

Рис.1 Концепция оценки активов в условиях адаптации к МСФО

Актив или обязательство оцениваемое по справедливой стоимости, может представлять собой следующее: (а) отдельный актив или обязательство (например, финансовый инструмент или нефинансовый актив); или (б) группа активов, группа обязательств, или группа активов и обязательств (например, единица, генерирующая денежные средства, или бизнес).

Тот факт, является ли актив или обязательство отдельным активом или обязательством, группой активов, группой обязательств или группой активов и обязательств для целей признания или раскрытия информации, зависит от его единицы учета. Единица учета для актива или обязательства определяется в соответствии с тем МСФО, который требует или разрешает оценку справедливой стоимости.

Оценка справедливой стоимости предполагает обмен актива или обязательства при проведении между участниками рынка операции на добровольной основе по продаже актива или передаче обязательства на дату оценки в текущих рыночных условиях. Оценка справедливой стоимости предполагает проведение операции по продаже актива или передаче обязательства: (а) на рынке, который является основным для данного актива или обязательства; или (б) при отсутствии основного рынка на рынке, наиболее выгодном для данного актива или обязательства.

Предприятию нет необходимости проводить изнуряющий поиск всех возможных рынков для идентификации основного рынка или, при отсутствии основного рынка, наиболее выгодного рынка, однако, оно должно учитывать всю информацию, которая является обоснованно доступной.

ССФУ США в 1991 г. в систему ГААП включил стандарт финансового учета №107 «Раскрытие справедливой стоимости финансовых инструментов», содержащий требование к составителям отчетности раскрывать в примечаниях информацию об оценке по справедливой стоимости. В 2006 г. им же было издано Положение о стандартах финансовой отчетности №157 «Измерение справедливой стоимости». В данном Положении определены принципы измерения справедливой стоимости и содержится требование о выявлении некоторых дополнительных деталей в связи с подобными измерениями. Комиссия по биржам и ценным бумагам США фактически признает за ССФУ право вводить ГААП США для официально зарегистрированных компаний. Так что публикации ССФУ по учету справедливой стоимости фактически имеют силу стандартов отчетности.

Положение №157 трактует справедливую стоимость как цену, которая была бы в день определения получена от продажи актива или уплачена при передаче обязательства в нормальной сделке между участниками рынка. При этом методе измерения справедливой стоимости должны согласоваться с рыночным, доходным и затратным подходом к оценке: затратный подход ориентирован на объекты собственные и заимствованные; доходный дает количественную оценку доходов, которые могут быть получены от этих активов; рыночный отражает восприятие рынков объектов или доходов, которые от них ожидаются.

ССФУ США вводит иерархический подход к определению стоимости (рис. 2). На двух первых уровнях применяются наблюдаемые входные данные, основанные на предположениях (предпосылках), которые могут использоваться участниками рынка совершенно независимо от отчитывающейся хозяйственной единицы. На третьем уровне используются ненаблюдаемые входные данные, основанные на собственных предположениях компании относительно того, какие предположения могут употребляться участниками рынка на базе всей доступной им информации.

В нормативных документах, регулирующих бухгалтерский учет в России, отсутствует понятие справедливой стоимости, соответственно, нет и методик ее определения. Однако отечественные ученые активно обсуждают концепцию справедливой стоимости и возможности ее применения на практике (работы В.Ф.Палия, Н.А.Прокофьевой, О.В.Рожновой, Я.В.Соколова, Л.З.Шнейдмана, Л.А.Чайковской и др.). В.Ф.

Палий считает, что «определение термина «справедливая стоимость» весьма идеализировано. Оценить и признать справедливую стоимость на практике не так просто, существенное влияние оказывает и субъективный подход». Директор Департамента регулирования государственного финансового контроля, аудиторской деятельности и бухгалтерского учета Минфина РФ Л.З.Шнейдман отмечает сложность расчета справедливой стоимости для оценки объектов.

Профессор университета Париж-Дофин Ж.Ришар, российские ученые В.Г. Ширококов и Ю.В.Алтухова [4] предостерегают профессиональное сообщество: «использование справедливой стоимости может привести к изменчивости, уязвимости отчетности, к чему Россия, как и Франция, использующая в основном принцип исторической стоимости, еще не привыкла» [5, с.6]. Л.И.Хоружий и Т.А.Суслова [5], напротив утверждают: «Финансовая отчетность, подготовленная с учетом корректировки активов по справедливой стоимости, дает более достоверное и объективное представление о результатах деятельности компании и ее будущем потенциале, поскольку справедливая стоимость отражает текущую конъюнктуру цен, может варьироваться в зависимости от рынков сбыта продукции и учитывает фактор зональности».

Президент АССА Р.Эткин-Девис отмечает: «АССА поддерживает концепцию справедливой стоимости и не считает, что она могла каким-либо образом стать причиной

кредитного кризиса. Тот факт, что справедливая стоимость является единственным реальным методом учета производных финансовых инструментов (деривативов) и позволяет отобразить их в балансовом отчете, служит достаточным доказательством ее ценности [6].

А.М.Кинг, чей стаж участия в оценочной деятельности превышает 40 лет, полагает, что «справедливая стоимость не решает многие проблемы достоверного и значимого оценивания бизнеса [7]. Однако переходить к широкому применению справедливой стоимости в бухгалтерии и оценке все же надо. Этого требуют сегодняшние экономические реалии, в том числе и в России».

Как известно, инфляция оказывает влияние на большинство показателей финансово-хозяйственной деятельности российских компаний. Учет по первоначальной стоимости приводит к искажению оценок немонетарных статей бухгалтерского баланса; суммы собственного (акционерного) капитала; оценок статей отчета о прибылях и убытках (себестоимости и финансовых результатов); сумм налоговых платежей, подлежащих внесению в бюджет. В условиях средних и высоких темпов инфляции применение справедливой стоимости, доминирующей в концепции статического баланса, способствовало бы повышению достоверности бухгалтерской отчетности. Справедливая стоимость признана МСФО и ГААП США, где одним из основополагающих принципов является допущение о непрерывности деятельности компании (признак динамического баланса). Таким образом, применение МСФО в оценке активов и обязательств отражает переход от концепции динамического баланса к статическому (рис.2).

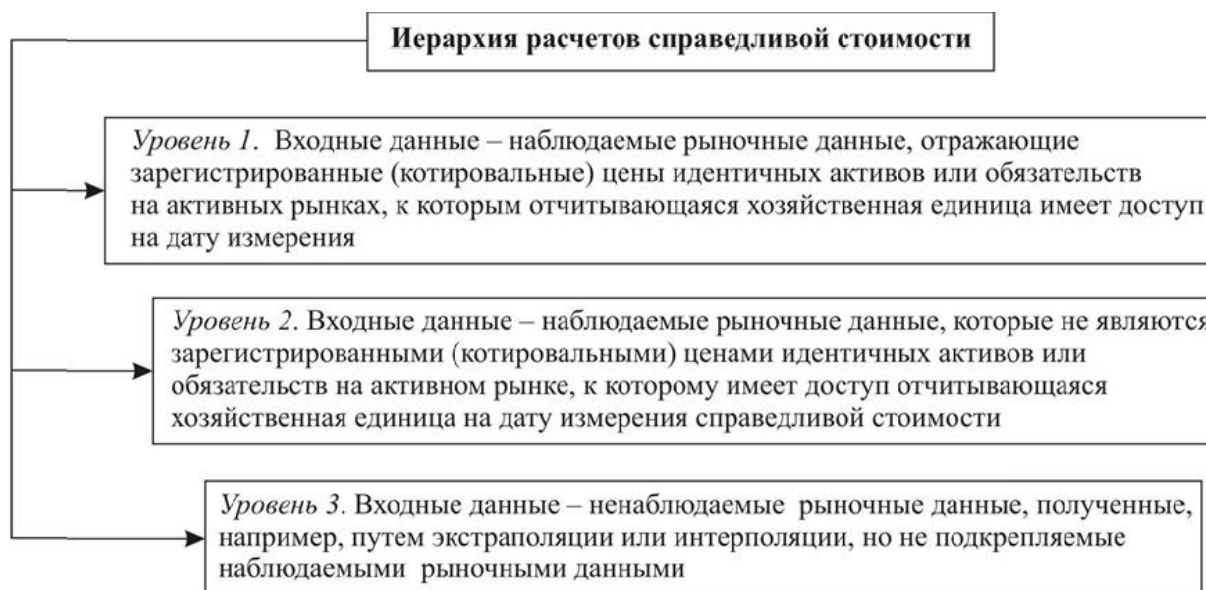

Рис. 2. Иерархия расчетов справедливой стоимости, предложенная ССФУ США

В российском бухгалтерском учете практически отсутствуют методики определения справедливой стоимости. Правда, Л.А.Чайковский в 2007 г. был рекомендован механизм определения справедливой стоимости, основанный на авторской парадигме сочетания инструментов бухгалтерского учета и институциональной теории, и впервые предложена методика определения справедливой стоимости активов на основе трех параметров: ликвидности, риска и доходности актива[8].

В настоящее время вопрос внедрения в российскую учетную практику основных положений МСФО относительно справедливой стоимости стоит очень остро. Главной

проблемой, противодействующей данному процессу, является несовершенство законодательной базы Российской Федерации в области учета и оценки.

Другой немаловажной проблемой является отсутствие скоординированного контроля над оценочными исследованиями справедливой стоимости активов и обязательств российских предприятий, что способствует уменьшению спроса на их услуги как в мировом, так и в национальном масштабе. МСФО сегодня применяют лишь крупные российские компании, а малый и средний бизнес руководствуется РСБУ. С этим в определенной степени связана непрозрачность такого рода бизнеса, что неблагоприятно влияет на его инвестиционную привлекательность.

Утверждение стандарта справедливой стоимости в российской системе бухгалтерского учета является необходимым шагом, который призван обеспечить прорыв на принципиально новый уровень развития системы учета и оценки в России. Для осуществления такого шага необходимо принять ряд мер со стороны государства и фирм:

- 1) Совершенствование законодательства с целью устранения существенных расхождений между РСБУ и МСФО;
- 2) Ужесточение контроля над составлением бухгалтерской отчетности российских предприятий;
- 3) Повышение доступности для участников рынка информации, необходимой для расчета максимально достоверной справедливой стоимости;
- 4) Подготовка и повышение квалификации специалистов, занятых в сфере бухгалтерского учета и оценочной деятельности.

Реализация данного комплекса мер открывает большие перспективы развития как учетной и оценочной системы страны, так и государства в целом.

Внедрение учета по справедливой стоимости грозит появлением новых возможностей для манипулирования финансовой отчетностью. Однако существующая сегодня система учета имеет более уязвимую структуру, нежели предполагает новая. Спектр возможностей мошенничества значительно сузится, что определяет необходимость применения учета по справедливой стоимости в условиях рыночной экономики.

В настоящее время мировая экономика находится на стадии перехода к VI технологическому укладу, который обуславливает смену пирамиды мирового производства. Пятый уклад базируется на электронной и атомной энергетике, а в основе VI-го предполагаются нано-и биотехнологии. Уникальность производства высокотехнологичных товаров определяет повышение их маржинальности и увеличение добавленной стоимости. Новый уровень качества продукции подразумевает возникновение новых видов активов и обязательств. И переход от рыночной к справедливой стоимости призван обеспечить их качественный учет, а также способствовать динамичному развитию учетной и оценочной деятельности России.

Несовершенство российской системы бухгалтерского учета отрицательно сказывается на инвестиционном климате страны. Важное свойство учета по справедливой стоимости – это обеспечение максимальной информированности участников рынка на объекте и условиях сделки. Данный фактор является определяющим при формировании рыночных отношений, так как оказывает непосредственное влияние на доверие инвесторов и способствует повышению инвестиционной привлекательности страны.

Ужесточение контроля над деятельностью российских предприятий, обеспечивающих формирование оценок активов и обязательств по справедливой стоимости, способствует росту притока капитала в страну. Это связано с тем, что крупные российские компании, действующие на основе положений МСФО относительно справедливой стоимости, будут прибегать к услугам не зарубежных оценочных фирм, что наблюдается в настоящее

время, а отечественных. В долгосрочном периоде услугами российских предприятий будут активно пользоваться и зарубежные компании.

Заключение. Интеграция РСБУ с международными стандартами является неизбежной. По уровню социально-экономического развития Россия отстает от ведущих держав мира на 50-70 лет. Сокращение данного показателя является стратегической задачей страны. Утверждение стандарта справедливой стоимости позволит ускорить процесс перехода к VI технологическому укладу и вывести российскую систему учета и оценки на принципиально новый уровень развития.

Список использованной литературы

1 Материалы Третьей практической конференции «МСФО в России: нововведения и практика применения», 20-21 сентября 2010г. в Москва www.finam.ru/analysis/scsone00FCF00001

2 Chambers R.J. Profit Measurement. Capital Maintenance and Shareholder Potential: L [sic] icv. L1. tic/c // LRLCtJS. 1975. No 1. p. 97-104. dspace.kpfu.ru/

3 Ришар Ж. Широбок В.Г. Алтухова Ю.В. Проблемы применения МСФО по учету сельскохозяйственной деятельности в России и Франции. Зарубежный опыт 10 (106)-2007.-с.39-44

4 Хоружий Л.И., Сулова Т.А. Проблемы адаптации международного стандарта финансовой отчетности 41 «Сельское хозяйство»/ Л.И. Хоружий, Т.А. Сулова.-М.: Изд-во «Бухгалтерский учет»,-2006.-168с.

5 Эткин-Девис Р. Принцип «справедливой стоимости» должен быть одним из ключевых в международных стандартах учета, утверждает глобальная организация www.ippnou.ru/article.php?idarticle=005999 idarticle=005999

6 Кинг А.М. Справедливая стоимость – дорожная карта менеджеров, аудиторов, инвесторов и оценщиков бизнеса / пер.с англ. М.:Маросейка, 2010.-192с.

7 Чайковская Л.А. Современные концепции бухгалтерского учета (теория и методология): автореф. ... д-ра экон.наук. М.,2007.52с.

Транслитерированный список литературы (References)

1 Materialy Tret'ej prakticheskayakonferenciya «MSFO v Rossii: novovvedeniyaipraktika primeneniya», 20-21 sentyabrya 2010 g. v Moskva www.finam.ru/analysis/scsone00FCF00001

2 Chambers R.J. Profit Measurement. Capital Maintenance and Shareholder Potential: L [sic] icv. L1. tic/c // LRLCtJS. 1975/ No 1. p. 97-104. [Dspace. Kpfu.ru/](http://dspace.kpfu.ru/)

3 Rishar Zh. Shirobokov V.G.Altuhova Yu.V. Problemy primeneniya MSFO po uchetu sel'skohozyastvennoj deyatel'nosti v Rossii i Francii. Zarubezhnyj opyt 10 (106)-2007. –с.39-44

4 Horuzhij L.I., Suslova T.A. Problemy adaptacii mezhdunarodnogo standarta finansovoj otchetnosti 41»Sel'skoe hozyajstvo»/ L.I. Horzhij, T.A. Suslova.-M.:Izd-vo «Buhgalterskij uchet»,-2006.-168s.

5 Etkin-Devis R. Princip «spravedlivoj stoimosti» dolzhen byt' odnim iz klyuchevyh v mezhdunarodnyh standartah ucheta, utverzhaet global'naya organizaciya www.ippnou.ru/article.php?idarticle=005999 idarticle=005999

6 King A.M. Spravedlivaya stoimost' – dorozhnaya karta menedzherov, auditorov, investrov i ocenishchikov biznesa \ er. S angl. M.: Marosejka, 2010.- 192 s.

7 Chajkoskaya L.A. Sovremennye koncepcii buhgalterskogo ueta (teoriya i metodologiya): avtoref. ... d-ra ekon. nauk. M., 2007.52 s.

ЕСЕП ПРАКТИКАСЫНДАҒЫ ӘДІЛ ҚҰН ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ОНЫҢ АКТИВТЕР МЕН МІНДЕТТЕМЕЛЕРДІ БОЛАШАҚТА БАҒАЛАУДАҒЫ ҚОЛДАНЫЛУЫ

Т.М.Мезенцева^{1}, А.М.Даузова², Б.У.Керимбекова³, А.А.Мезенцев⁴*

¹ «Ресей Федерациясы үкіметі жанындағы қаржылық университеті», ЖБ,
Мәскеу, Ресей

^{2,3} Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы, Қазақстан

⁴ Еңбек және әлеуметтік қатынастар академиясы (OUP VO «ATiSO») Мәскеу, Ресей
e-mail: m-t-m@inbox.ru

Түйін. Мақалада ұйым активтерін әділ құны бойынша бағалау әдісі талқыланады. Әділ құн түсінігі берілген. Ресейлік бухгалтерлік есеп тәжірибесінде активтер мен міндеттемелерді бағалау үшін оны қолдану перспективалары зерттелген. Автор мемлекет пен фирмалардан Ресейдің бухгалтерлік есеп жүйесінде әділ құн стандартын бекіту үшін бірқатар шаралар қабылдау қажеттілігін дәлелдейді. Кейбір активтер мен міндеттемелер үшін бақыланатын нарықтық операциялар немесе нарықтық ақпарат болуы мүмкін. Басқа активтер мен міндеттемелер үшін бақыланатын нарықтық операциялар немесе нарықтық ақпарат қол жетімді болмауы мүмкін. Алайда, екі жағдайда да әділ құнды өлшеудің мақсаты бірдей - активті сату немесе нарықтық қатынастарға ағымдағы міндеттемелерді өткізу күнінде нарық қатысушылары арасында міндеттемелерді ауыстыру бойынша тапсырыс жасалуы мүмкін болатын бағаны анықтау.

Түйінді сөздер: әділ құн, болашақ ақша ағындары, активтер, белсенді басқару принциптері, нәтижелерді тиімді бағалау, белсенді нарық, сақтық қағидаты.

DEFINITION OF FAIR VALUE AND PROSPECTS OF ITS APPLICATION FOR ASSETS AND LIABILITY VALUATION IN RUSSIAN ACCOUNTING PRACTICE

T.M. Mezentseva^{1}, A.M. Dauzova², B.U. Kerimbekova³, A.A. Mezentsev⁴*

*University of Finance under the Government of the Russian Federation,
Moscow, Russia*

^{2,3} *Almatian Academy of Economics and Statistics, Almaty, Kazakhstan*

⁴ *Academy of Labor and Social Relations (OUP VO "ATiSO"), Moscow, Russia*
e-mail: m-t-m@inbox.ru

Summary: The article discusses a method for assessing the assets of an organization at fair value. The concept of fair value is given. The prospects of its application for the valuation of assets and liabilities in Russian accounting practice are examined. The author proves the necessity of taking a number of measures on the part of the state and firms to approve the fair value standard in the Russian accounting system. For some assets and liabilities, observable market transactions or market information may exist. For other assets and liabilities, observable market transactions or market information may not be available. However, the objective of measuring fair value in both cases is the same - to determine the price at which an orderly transaction would take place to sell an asset or transfer a liability between market participants at the measurement date under current market conditions.

Key words: fair value, future cash flows, assets, principles of active management, effective assessment of results, active market, principle of prudence.

NEW BALANCE: TRENDS AND DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF THE MEAT HUB IN THE CONTEXT OF THE PANDEMIC

*G.I. Abdikerimova**, *A.T. Mergenbayeva*, *M. K. Seidakhmetov*, *D.A. Kulanova*

JSC M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

e-mail: abdikerimova71@mail.ru

Annotation. *In the meat balance of Kazakhstan, the defining place belongs to beef, which cannot be replaced by other types of meat, since each of them has specific taste qualities, amino acid composition and nutritional value. However, a sharp decline in the production of beef products of cattle breeding during the years of market transformations led to a significant reduction in the consumption of beef and veal by the population against the background of a decrease in the supply of domestic meat and a significant increase in its import supplies in frozen form, mainly from far-abroad countries. As a result of increased competition between producers of certain types of meat, beef producers were not in the best economic position.*

The urgency of solving the problem of the development of the domestic meat market increases due to the loss of Kazakhstan's food security for this type of food.

The purpose of the study was to develop theoretical, methodological and methodological provisions of recommendations for the development of the market of meat products of cattle breeding in Kazakhstan.

The object of the study was agricultural producers and meat processing enterprises.

The scientific novelty is as follows: the theoretical foundations of the functioning of the market of meat and meat products as a complex and dynamically developing multifunctional production and economic system are revealed.

Key words: *meat industry of the agro-industrial complex, cattle, meat, meat products, sausage products, semi-finished products, canned food*

This study is funded by the Committee of Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (Grant No. AP09261075 Formation of the model of the regional food hub as a horizontally integrated structure for ensuring food security (on the example of the meat cluster of Turkestan region) for 2021-2023.

Basic provisions. *On the basis of the analysis and evaluation, the directions of improving the system in the context of modernization of the economy of Kazakhstan in the context of globalization are formulated; the analysis of the functioning of the market of meat products of cattle breeding, which is complicated due to a sharp reduction in state support for the industry, the discrepancy in prices for meat products of cattle breeding and the material elements of the costs of its production, the violation of economic relations between economic entities of the market, the fall in the effective demand of the population.*

Introduction. *The meat market, like any other market, is now undergoing changes, adapting to the new reality. Against the background of the pandemic, the world (and in particular the American) meat industry faced great difficulties: the closure of factories and production facilities due to the illness of employees, trade wars with China, and in addition, alternative meat production began to eat off a piece of profit from the general pie.*

While the retail food market grew by 2.2% in 2019, the plant-based food segment increased by 11.4% (data from the Plant - based Food Association).

The largest concentration of transactions with «alternative» meat occurred in the United States, a country with a highly developed food and beverage sector. The European and Asian regions also have developed and fast-growing markets for lean meat [1].

At the moment, natural meat is the king of the category. It is estimated that on average, 30% of calories people get from meat products (chicken, beef, pork). According to CB Insights ' Industry Analyst Consensus, the global meat market could reach about \$2.7 T by 2040.

In the long run, there was a steady and steady increase in consumption, and by 2018, Americans consumed a near-record 220 pounds of red meat and poultry per capita, almost one and a half times the same figure in 1960 (167 pounds, USDA data).

Globally, the dominant livestock species are poultry, cattle (including beef and buffalo meat), pork, and to a lesser extent lamb and goat [2].

However, the balance of power has changed over the past 50 years. In 1961, poultry accounted for only 12 percent of global meat production; by 2013, it had roughly tripled to about 35 percent [3]. By comparison, the share of beef and buffalo meat in total meat production has almost halved and now stands at about 22 percent. The share of pork remained more constant at about 35-40 percent. Most of all, the production of beef decreased, and the consumption of poultry increased.

At the moment, there are several most likely scenarios for the development of the alternative meat market: this is the predominance of vegetable meat without animal proteins; meat grown in the laboratory; meat based on animal proteins (insects) and locally produced in small batches.

Materials and methods. The paper uses the methods of modeling and comparative analysis. To solve individual tasks, the methods of the «tree» of goals and expert assessments were used. The information and empirical base of the research is the normative legal acts of the regional and municipal levels; official data of the republican and regional authorities; methodological, scientific, educational and reference literature, materials of the Internet, as well as research conducted by the authors.

The methodological study is a general method of scientific knowledge-analysis and synthesis, Content-media analysis of sociography, a system-comparative method that allows us to determine the genesis, sequence and functioning of the stages of the development of a meat hub within the framework of the pandemic, the attractiveness and effectiveness of adapting foreign experience in the management of a meat hub in Kazakhstan.

Results and discussion. According to the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan, the volume of gross agricultural output in 2020 increased by 5.6% and amounted to 6.3 trillion tenge.

Investments in fixed assets of agriculture increased by 15% and amounted to 573.2 billion tenge, in food production - by 13.5%, to 104 billion tenge. For all the main types of food, the security is 80% or more, and for some more than 100%.

For the development of animal husbandry, the collateral policy for lending to the purchase of livestock has been optimized [4]. The terms of consideration of applications for lending to farms and feedlots have been reduced [5].

Now it is possible to purchase cattle at a liquidity ratio of 1:1. At the same time, subsidies cover 15% of the pledge, and the remaining 85% is provided by the purchased livestock. The standards for conducting breeding and breeding work with breeding stock of sheep have been increased from 2500 to 4000 tenge, with commodity stock-from 1500 to 2500 tenge.

The standards for the purchase of domestic breeding stock (from 8 to 15 thousand tenge) and imported sheep stock (up to 150 thousand tenge per head), as well as a subsidy for milk production by 10 tenge, have also been increased.

To provide the population with food, a pilot project has been launched to develop a cooperative chain in the village «from the field to the counter» in Almaty, Zhambyl and Turkestan regions.

After poultry and pork, beef is the third most popular type of meat in the world. In the global volume of meat production of all types, the specific weight of cattle meat is about 21 %.

The number of cattle in the world is about one billion heads. More than 60 % of the livestock is accounted for by three countries - India, Brazil and China, Russia and Belarus-2.3 %.

In the world, the share of beef cattle accounts for 40 % of the livestock, respectively, 60 % is dairy cattle. Beef cattle production accounts for about 55 % of the world's beef production. In the United States, beef cattle account for 78% of the cattle population, in Canada-85 %, in Australia-92 %. The average slaughter weight of one head of cattle in the United States is 316 kg, in Canada-308 kg, the yield of meat per head of cattle is 115 and 117 kg, respectively. Meat cattle breeding is also developing intensively in European countries: in France, meat breeds account for 46 % of the total livestock, in Italy-24 %, in the UK-39 %, in Denmark-14 %. A number of countries have created their own breeding reproducers of beef cattle. The main counterparties in the beef market are the United States, Brazil, and China, which provide more than 40 % of global production. The share of the EAEU in world production is only 3.7 %. In the short term, China is projected to grow beef production by 1.4 %. On the one hand, stable domestic prices attract investors to the industry, on the other hand, low milk prices and reduced income in the dairy industry contribute to an increase in the slaughter of dairy herds.

In North America, production is expected to increase mainly due to the United States, where a record high of 12.1 million tons is forecast for 2020. In Australia and New Zealand, the increase in production is projected to be largely due to an increase in the slaughter weight of livestock [6]. In the EU, an increase in production is also expected, due to an increase in the slaughter of dairy cattle, which is taking place as part of the ongoing restructuring of the dairy industry. In Russia, due to the lack of profitability of the industry and as a result of the lack of investment, production is projected to decline by almost 2 % to 1.6 million tons. The highest consumption of beef per capita in Argentina – 55.5 kg, Brazil-39.3 kg and the United States-36.2 kg. There is also a high level of consumption in Australia, Bermuda, French Polynesia and Canada – 30-33 kg. The lowest beef consumption is in Liberia (0.8 kg), India (0.8 kg), the Democratic People's Republic of Korea (0.9 kg), the People's Republic of Bangladesh (1.3 kg), Ghana (1.1 kg), the Republic of Moldova (1.56 kg). In China, the world's largest producer, per capita consumption is only 5.3 kg. Over the period 2000-2013, consumption increased by only 1.3 kg.

The main beef exporters, providing 47 % of the world's supply, are India, Australia, Brazil, and the United States. Belarus ranks 13th in the ranking of exporting countries (its share in global exports is 1.7 %). In 2019, 8.9 million tons of beef were exported to the world market, which exceeded the 2015 figure by 13 %. India and Brazil demonstrate high export growth rates- by 22 % and 14%, respectively. In the short term, global beef exports are expected to increase, mainly due to these countries. However, in each of these countries, the current situation and factors affecting the prospects for production and trade development are different. According to forecasts, India will retain its leading position in the world ranking of beef exporters in the near future.

The COVID-19 pandemic has dispelled illusions about the sustainability of modern international trade and economic ties. Even within the framework of the EAEU, the situation in this area is prone to change. Therefore, the issues of food security of the domestic market, where agricultural processing enterprises play an important role, are more relevant today than ever [7].

According to the Ministry of Agriculture, at present, out of 29 types of basic food products, the level of market security for 11 types of products is 80%, for 6 types (poultry meat, sausage products, cheeses, cottage cheese, apples, sugar and fish), it is necessary to increase production and saturate the market with these products.

The import of sausage products is about 33.3 thousand tons. At the same time, 85% of these products are imported from neighboring Russia. The domestic market is provided with domestic goods only by 62%. Moreover, their quality still leaves much to be desired, which is largely due to the lack and high cost of the main raw material – meat. Another reason is the significant non-production costs of enterprises, which they bear due to the current system of trade in the country [8].

According to the representatives of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, although the Government is taking measures to use tools to control and prevent unjustified price increases, in fact, there are many systemic factors that do not allow to effectively control the cost and protect the consumer from the exorbitant appetites of merchants, intermediaries, the market mafia and foreign suppliers of products.

Agricultural products often become 2-3 times more expensive as they move from the field to the market. Retailers raise prices by another 50-60%. In addition, the subjects of retail trade networks extort retrobonuses of up to 30% of the cost of goods in the form of additional services (sorting, advertising, market access, and other conditions). And although, in theory, all these costs should not be transferred to the cost of goods, nevertheless, this has become a common practice in our country.

According to the Ministry of Agriculture, in January – July of this year, meat of all types was produced in the country by 4% more (590 thousand tons in slaughter weight) than in the same period last year. Production of sausages increased by 21.5% (from 27,358 to 33,234 tons), canned meat – by 4.3% (from 4,298 to 4,481 tons).

Meanwhile, the consumer market is sensitive to the state of affairs in the production and distribution of raw materials. And if the lion's share of the produced volume of meat goes to the export markets in its pure form, then, accordingly, prices on the domestic market are prone to endless growth.

In this regard, the above statistics clearly do not show the main thing – qualitative changes in the domestic market. The growth rate of gross meat production in the country does not yet indicate that a significant part of it goes to processing, ensuring an increase in the workload of enterprises and saturation of the consumer market with necessary products, which in general will contribute to the stabilization of prices for meat, semi-finished products, canned and sausage products.

In Kazakhstan, the main share of beef cattle is concentrated in peasant (farm) farms – 53.2% and households-29.1%. About 17.8% of the population is concentrated in agricultural enterprises, where breeding work is mainly carried out.

According to the director of «Kubley» LLP Talgat Berekeshev, the problem of our processing enterprises is underutilization of capacities.

The workload of meat processing plants is no more than 40-45%. The main reason is the current program of the Ministry of Agriculture for productive animal husbandry, under the terms of which subsidies are directed to fattening sites, and not to industrial processing of raw materials [9].

Farmers receive subsidies only if they hand over their raised cattle to a fattening site, and not to a meat processing plant. Livestock fattening companies benefit from exports. Therefore, subsidized livestock goes through resellers outside the country – to Uzbekistan, Russia, past the processing sector.

Last week, at a Government meeting, the head of the Ministry of Agriculture presented the draft «Comprehensive Plan for saturating the domestic market with domestic products for 2021-2023», which defines a specific pool of investment projects in each priority area, including the meat industry.

As part of measures to saturate the domestic market with high-quality sausage products, it is planned to finance meat processing enterprises for revolving purposes and encourage farmers to hand over livestock for slaughter.

Currently, 9 projects are being implemented for the construction of meat processing enterprises for 103 thousand tons, which will provide the domestic market with sausage products.

In this regard, there is some uncertainty: whether the relevant direction should be for the Ministry of Industry and Infrastructure Development, or for the Ministry of Agriculture. After all, agricultural processing is nothing but an industry, the development of which the agricultural department, in fact, should not be engaged in. In the structure of the Ministry of Agriculture, there is no branch department responsible for the policy of the development of the processing industry, which puts processors in such conditions when they are left to themselves [10].

The NCE believes that for the normal development of the meat processing industry in the context of import substitution, it is necessary first of all to increase the raw material base by encouraging farmers and villagers to submit raw materials for processing.

Conclusion

In order to develop a high-quality agricultural processing industry, it is necessary to establish clear criteria for meat processors in terms of deep processing: for the production of meat and meat products with simultaneous processing of blood, offal, bones and other waste during slaughter. Due to the introduction of these criteria for the amount of subsidies at the standard of 200 tenge/kg for live or 400 tenge/kg for slaughter weight, about 8 billion tenge of subsidies will be required.

To encourage deep processing of meat, it is proposed to provide passports of investment subsidies for cost recovery (from 35% to 50%) as part of the modernization of meat processing enterprises, the main share of which falls on the purchase of the necessary technological equipment of enterprises. Many rational proposals from the business community are also available for the sale of products.

Within the framework of the formed policy of the agro-industrial complex, in order to conduct effective interaction between producers of raw materials, processing and marketing organizations, allowing to reduce consumer prices for food products of domestic production, it is proposed to develop a price mechanism. For each type of agricultural product that is subject to price regulation, it is proposed to set three different types of prices – target, threshold and intervention.

The main directions of the development of the meat industry should include: reducing production costs, increasing the specific weight of the final product, its assortment, and the level of standardization to increase the competitiveness of production. Will all this be reflected in the new state program of the agro-industrial complex? Most likely, it will. At the same time, many distortions of the meat industry are already being corrected. It is important that farmers and farmers will now have an interest in handing over livestock for processing.

References

1. State Support of Russian Agriculture Entering the Global Market / editor I. Soldatova / Kuznetsov V., Soldatova I., Ignatova T., Arkhipov A. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2017

2. Soldatova I.Ju. Tendencii razvitiya klasterov v agrarnom predprinimatel'stve / Problemy i perspektivy razvitiya predprinimatel'stva v Rossii. Sbornik dokladov VI mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. Rostov n/D.: Izd-vo JuRIU RANHiGS, 2016 - Pp. 37-42

3. T. Ya. Nurymbetov, A.U. Abishova, G. Baibosynova, G.Zh. Urazbaeva, I.E. Kozhamkulova. N E W S OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES ISSN 2224-5294 <https://doi.org/10.32014/2020.2224-5294.98> Volume 4, Number 332 (2020), 20 – 28

4. Ignatova T.V., Kijashhenko T.A., Ashirova M.N. Sovershenstvovanie pokazatelej ocenki jeffektivnosti dejatel'nosti mestnyh organov vlasti // Nauchnoe obozrenie. 2014. № 8. S. 416 – 423

5. Kuznecov V.V. Prioritety gosudarstvennoj podderzhki sel'skogo hozjajstva Rossii // Nauchnoe obozrenie. Saratov. 2014. № 4

6. Analysis of social development in southern – kazakhstan area. News of the National Academy of Sciences of the Kazakhstan Series of Social and human Sciences. ISSN 2224-5294. ALMATY, NAS RK. Volume 3, Number 319 (2018). P. 93- 99. (P. T. Baineva, A. S. Tulemetova, Abishova A. U.) <https://doi.org/10.32014/2018.2224-5294>

7. Food security of the Republic of Kazakhstan: current state, problems and main ways out of the food crisis. [Electronic resource]. <https://articlekz.com/article/12127>

8. A.E. Kokenova, G.I. Adbikerimova, S. Kuashbayev, M.A. Kanabekova, M.S. Madi N E W S OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES ISSN 2224-5294 <https://doi.org/10.32014/2020.2224-5294.99> Volume 4, Number 332 (2020), 29 – 36

9. Bludova S. N. Assessment of the dynamics of comparative advantages in foreign trade of the EAEU countries // Bulletin of the North Caucasus humanitarian Institute. 2016. - No. 1. - P. 30-34

10. The Treaty on the Eurasian economic Union (signed in Astana 29.05.2014) (as amended on 08.05.2015). http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_163855/

References

1. State Support of Russian Agriculture Entering the Global Market / editor I. Soldatova / Kuznetsov V., Soldatova I., Ignatova T., Arkhipov A. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2017

2. Soldatova I.Ju. Tendencii razvitiya klasterov v agrarnom predprinimatel'stve / Problemy i perspektivy razvitiya predprinimatel'stva v Rossii. Sbornik dokladov VI mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. Rostov n/D.: Izd-vo JuRIU RANHiGS, 2016 - Pp. 37-42

3. T. Ya. Nurymbetov, A.U. Abishova, G. Baibosynova, G.Zh. Urazbaeva, I.E. Kozhamkulova. N E W S OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES ISSN 2224-5294 <https://doi.org/10.32014/2020.2224-5294.98> Volume 4, Number 332 (2020), 20 – 28

4. Ignatova T.V., Kijashhenko T.A., Ashirova M.N. Sovershenstvovanie pokazatelej ocenki jeffektivnosti dejatel'nosti mestnyh organov vlasti // Nauchnoe obozrenie. 2014. № 8. S. 416 – 423

5. Kuznecov V.V. Prioritety gosudarstvennoj podderzhki sel'skogo hozjajstva Rossii // Nauchnoe obozrenie. Saratov. 2014. № 4

6. Analysis of social development in southern – kazakhstan area. News of the National Academy of Sciences of the Kazakhstan Series of Social and human Sciences. ISSN 2224-5294. ALMATY, NAS RK. Volume 3, Number 319 (2018). P. 93- 99. (P. T. Baineva, A. S. Tulemetova, Abishova A. U.) <https://doi.org/10.32014/2018.2224-5294>

7. Food security of the Republic of Kazakhstan: current state, problems and main ways out of the food crisis. [Electronic resource]. <https://articlekz.com/article/12127>

8. A.E. Kokenova, G.I. Adbikerimova, S. Kuashbayev, M.A. Kanabekova, M.S. Madi N E W S OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES ISSN 2224-5294 <https://doi.org/10.32014/2020.2224-5294.99> Volume 4, Number 332 (2020), 29 – 36

9. Bludova S. N. Assessment of the dynamics of comparative advantages in foreign trade of the EAEU countries // Bulletin of the North Caucasus humanitarian Institute. 2016. - No.1.-P.30-34

10. The Treaty on the Eurasian economic Union (signed in Astana 29.05.2014) (as amended on 08.05.2015). http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_163855/

НОВЫЙ БАЛАНС: ТЕНДЕНЦИИ И ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ МЯСНОГО ХАБА В РАМКАХ ПАНДЕМИИ

Г.И. Абдикеримова*, **А.Т. Мергенбаева**, **М.К. Сейдахметов**, **Д.А. Куланова**
НАО Южно-Казахстанский университет им. М. Ауезова, Шымкент, Казахстан
e-mail: abdikerimova71@mail.ru

Резюме. С учетом рассмотренных проблем актуальность вопросов, связанных с совершенствованием механизма устойчивости развития мясного хаба, значительно возросла, как возросла и потребность поиска нового методологического аппарата, направленного на адаптацию и изучение зарубежного опыта и практического внедрения его в отечественную мясную отрасль.

Ключевые слова: мясная отрасль АПК, скот, мясо, мясные продукты, колбасные изделия, полуфабрикаты, консервы.

Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (Грант № AP09261075 Формирование модели регионального продуктового хаба как горизонтально интегрированной структуры в целях обеспечения продовольственной безопасности (на примере мясного кластера Туркестанской области) на 2021-2023 гг.

ЖАҢА ТЕҢГЕРІМ: ПАНДЕМИЯ АЯСЫНДАҒЫ ЕТ ХАБЫНЫҢ ДАМУ ҮРДІСІ МЕН СЕРПІНІ

Г.И. Абдикеримова*, **А.Т. Мергенбаева**, **М.К. Сейдахметов**, **Д.А. Куланова**
КАҚ М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Шымкент, Қазақстан
e-mail: abdikerimova71@mail.ru

Түйін. Қарастырылған проблемаларды ескере отырып, ет хабының тұрақты даму тетігін жетілдірумен байланысты мәселелердің өзектілігі едәуір артты, өйткені шетелдік тәжірибені бейімдеу мен зерттеуге және оны отандық ет саласына іс жүзінде енгізуге бағытталған жаңа әдістемелік аппаратты іздеу қажеттілігі артты.

Түйін сөздер: АӨК ет саласы, мал, ет, ет өнімдері, шұжық өнімдері, жартылай фабрикалар, консервілер.

Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырады 2021-2023 жылдарға арналған грант №AP09261075 Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында көлденең біріктірілген құрылым ретінде өңірлік азық-түлік хабының моделін қалыптастыру» (Түркістан облысының ет кластері мысалында)

IRSTI 06.71.07
UDC 332.021

<https://doi.org/10.51579/1563-2415.2021-2.06>

INVESTMENT AND THE MEAT HUB: CONSTRAINTS AND THE PRACTICE OF FOREIGN EXPERIENCE

*G.I. Abdikerimova**, *D.A. Kulanova*, *A.Y. Yesbolova*, *K.N. Kydyrbayeva*, *B. Moldabekov*
JSC M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

e-mail: abdikerimova71@mail.ru

Annotation. *Meat and meat products are the most important food products in most countries of the world. The demand for meat products in the world is growing in accordance with the increase in the level of development of countries and the solvency of the population, and the growth of the world's population is also having an impact. Trends in the global meat market are determined by its largest exporters, including both developed and developing countries (the United States, the European Union, Brazil, Argentina, and China). In recent years, the activity of Asian and South American countries as participants in the global meat market has been growing. The world meat market is segmented by types of meat, each market segment is characterized by certain trends and has features, the study of which allows you to predict the direction of market development, the formation of new niches, which is important for Kazakhstan as a large and promising participant in world trade.*

The volume and structure of meat production in Kazakhstan, the position of Kazakhstan in the world meat market as an importer and exporter are evaluated, the factors that hinder the growth of Russian production and export of various types of meat are identified, priority areas for increasing the activity and efficiency of Kazakhstan's participation in the world meat trade are identified.

The article analyzes the trends in the development of world production and the world meat market in the context of its main segments: beef, pork, poultry markets; highlights the features of the commodity and geographical structure of the meat market, focuses on the study of world production and world trade in meat, pricing factors for various types of meat, new directions of development of the world meat market.

Key words: *meat industry of the agro-industrial complex, livestock, meat, meat products, sausage products, semi-finished products, investments, investment processes.*

This study is funded by the Committee of Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (Grant No. AP09261075 Formation of the model of the regional food hub as a horizontally integrated structure for ensuring food security (on the example of the meat cluster of Turkestan region) for 2021-2023.

Basic provisions. *On the basis of the analysis and evaluation, the directions of improving the system in the context of modernization of the economy of Kazakhstan in the context of globalization are formulated; the analysis of the functioning of the market of meat products of animal husbandry, which is complicated due to a sharp reduction in state support for the industry, the discrepancy in prices for meat products of animal husbandry and material elements of the costs of its production, the violation of economic relations between economic entities of the market, the trends of investment processes in the industry is carried out.*

Introduction. *The main segments of the world meat market: beef market, pork market, poultry market, lamb market. The most significant share of the world production and the world market of meat is occupied by pork, beef and poultry meat. In 2017, in the structure of*

world production, according to the International Independent Institute for Agricultural Policy and the UN FAO [1], their share in total production was about 70 %, and in the structure of world trade – about 75). Beef is most focused on foreign markets, and its share in world production is slightly lower than in world trade. Pork, on the other hand, is used for domestic consumption in the producing countries to a greater extent than other types of meat.

The main reason is the preferences of Muslim countries, which on the one hand are large meat importers, and on the other hand do not consume pork. According to experts, the global beef market is characterized by relative stability of consumption and a slight decline in production in a number of countries. Developed countries are reducing production, and the increase in production in Asia is focused on meeting domestic demand. The level of beef production declined during the crisis and continues to decline to this day. The decline in beef production is typical for the United States and China, but in the European Union, the level of production is almost unchanged, and production increases in Brazil and India.

As you know, India leads the world in the number of cattle, but Hindu religious traditions prohibit the slaughter of livestock, but now the export of live cattle is rapidly developing, which can ensure the country's place as the largest exporter in the world. Currently, the largest beef exporters are Australia, Brazil, Argentina, Uruguay, and Paraguay. Exports from the United States, the European Union, and, as already mentioned, India are growing. The main importer of beef is Russia. Large volumes of imports also fall on the countries of the European Union, South Korea, Vietnam, Mexico, Canada, Egypt, Venezuela, Iran [2]. In general, experts note positive trends in the development of the global beef market.

The global pork market is more limited in terms of the number of participants. At the same time, there is a fairly dynamic growth in pork production, the amount of demand for this product and its exports. The main producers of pork in the world are China, the European Union and the United States. A significant part of the output of these countries is focused on domestic consumption, which is growing in many countries around the world. The world leaders among pork exporters are the United States and the European Union. Poultry meat is currently in demand on the world market. The level of production and export of poultry meat is influenced by both economic and non-economic factors, in particular, the economic crisis in the United States, the spread of avian influenza in China and Russia.

Materials and methods. The paper uses methods of modeling and comparative analysis. To solve individual tasks, the methods of the "tree" of goals and expert assessments were used. The information and empirical base of the research is the normative legal acts of the regional and municipal levels; official data of the republican and regional authorities; methodological, scientific, educational and reference literature, materials of the Internet, as well as research conducted by the authors.

The methodological research is a general method of scientific knowledge-analysis and synthesis, Content-media analysis of sociography, a system-comparative method that allows us to determine the genesis, sequence and functioning of the stages of development of a meat hub within the framework of the pandemic, investment attractiveness and effectiveness of adapting foreign experience in managing a meat hub in Kazakhstan.

Results and discussion. It is now quite clear that the import of international investments is one of the most effective and fastest ways to revive the investment process in the republic. This is due to the lack of funds for the implementation of structural and investment policy in priority areas, such as fuel and energy, metallurgy, oil and oil refining, gold mining, transport and communications, saturation of the domestic market with consumer goods and food.

Investment policy is the most important element of the country's economic strategy and is determined by its goals and objectives [3]. The state policy of attracting international capital and investment in accordance with the logic of economic reforms proceeds from the need to maximize its assistance to the structural restructuring of production in the conditions of crisis and high inflation, as well as the development of market transformations, and a significant increase in the investment activity of public and private investors.

According to Western experts, the investment climate in Kazakhstan is generally favorable, but serious obstacles in the form of bureaucratic obstacles, financial risks, shortcomings in tax legislation and administration, insufficiently developed legal infrastructure in the field of insurance, collateral, etc. can begin to constrain the process of foreign capital and investment [4,5]. On the other hand, Kazakhstan is considered an attractive market for foreign investors based on the most basic parameters of the business climate; the republic is characterized by a large market potential, an abundance of natural and labor resources. The potential profitability of investments is a significant factor for investors who expect to get more profit from investments in Kazakhstan.

All this has to a certain extent contributed to the fact that foreign capital has become the most serious factor in the economy today. Almost all of the insignificant growth achieved in the economy is due to foreign capital, which has occupied a serious and long niche in the economic development of the country [6]. Purchases of goods, construction of large facilities with the funds of international loans, participation of foreign capital in direct form, during the transfer to management and purchase of controlling stakes in enterprises-these and other events have become an integral part of the economic life of the republic [7].

Meanwhile, as the experience of other countries of the world shows, foreign capital can play both a positive (if used correctly) and a negative role, plunging the economy and the country into an acute debt crisis. Attracting it to the maximum size is not an end in itself (unfortunately, this is sometimes poorly understood by government officials), although Kazakhstan attracts hundreds of times less than the countries of Latin America, Eastern Europe, China, and South-East Asia.

The problem is to effectively use and give a positive multiplier effect to investments, which would allow the proportionately increased level of economic development to attract new capital, and then move to self-financing investments.

Animal husbandry, like grain crops, is almost ubiquitous, with pastures covering three times as much land as arable land in the world. Along with crop production, animal husbandry is the second major part of agriculture.

So, this industry is divided into four main types, namely cattle breeding, pig breeding, sheep breeding and poultry farming. In Kazakhstan, cattle breeding is considered a traditional activity [8]. Despite this fact, according to Statista, Kazakhstan is not among the leaders in the number of cattle (cattle). According to the results of 2020, there were 7.4 million heads in Kazakhstan. At the same time, the cumulative annual growth rate over the past 8 years was 3.9%, while the global figure for the same period was only 0.1%.

In recent years, there has been a trend in livestock farms to increase the number of young animals, which is reflected in the growth of labor productivity and profitability of the industry [9]. Thus, in developing countries, more than half of the total number of cattle is owned by private farms and households, which in some cases negatively affects the volume and quality of products produced. This fact is due to the fact that private farms are not always able to provide livestock with the necessary conditions [10].

According to Statista, the global market is experiencing an increase in meat production. In the period from 2017 to 2019, global meat production increased from 350 million tons

to 364 million tons, while in 2020 the figure fell to 363 million tons. This trend is also inherent in the Kazakh market. Thus, in the period from 2017 to 2020, Kazakhstan recorded a stable positive trend in meat production. In 2017, Kazakhstan produced 0.96 million tons, and in 2020 the figure reached 1.12 million tons. This fact is associated with the migration of the population to the cities, which in turn leads to an increased consumption of meat.

At the same time, it is worth noting that in 2019, the production of poultry meat on the world market accounted for 38% of the total volume, pork 36%, beef 21% and lamb 5%. In Kazakhstan, the market structure is significantly different. At the end of 2020, the top three leaders in meat production included: beef-501.4 thousand tons, or 45% of the total volume, poultry-223 thousand tons, or 20%, lamb-151.9 thousand tons, or 13% of the total volume of slaughtered livestock. Thus, in terms of production volumes, beef, poultry and lamb are considered the most popular in Kazakhstan at the moment.

According to the results of 2020, the share of meat on average per capita in the diet of the population was 7.9%. Thus, milk and dairy products occupy 25.2% (252.6 liters) of the total diet; eggs-19.4% (193 pcs.); vegetables (including potatoes) - 14% (139.8 kg); bread products and cereals – 13.6% (136.3 kg); meat and meat products – 7.9% (78.8 kg). Thus, the share of products produced by all types of animal husbandry in the diet of the population was more than 50%, which indicates a significant demand in the market.

It is worth noting that at the end of 2020, retail prices of agricultural products increased in all categories. So, the most expensive meat was horse meat with bones, its price was 1,884 tenge per kilogram. The cheapest meat was chicken, but the price of this meat increased the most (15.5%) and amounted to 875 tenge per kilogram.

After analyzing these markets over the past few years, we can conclude that these markets are promising for investment. Thus, despite the decline in gross crop production in physical volume for 2020, their gross volume in monetary terms continues to grow, amounting to 2,897 billion tenge. Thus, the increase was 20.1% compared to 2019. In animal husbandry, it is worth noting an increase in both the physical volume of production and in monetary terms. At the end of 2020, the volume amounted to 2,306.4 billion tenge and increased by 12.5%.

Thus, we can conclude that at the moment the meat hub is more profitable in terms of turnover. It is important to note that the Government of Kazakhstan continues to actively develop strategies to support these industries. Today, the gross production of meat in slaughter weight covers 87% of the domestic market. At the same time, the Government of the Republic of Kazakhstan introduces restrictive measures on the export of breeding stock in order to preserve the domestic product on the domestic market. As for crop production, Kazakhstan is trying to increase the area of irrigated fields. According to the government's plan, by 2028, it is expected to increase such land to 3.5 million hectares, which will significantly increase productivity.

It is obvious that the expansion or re-profiling, as well as the diversification of the business, require serious financial investments. It is important for companies that will be looking for investments to undergo a financial assessment and consultation in order to demonstrate their transparency and reliability as a partner.

Today, our country can confidently choose its own investors from a fairly decent queue of those who want to work in the Kazakh state. During the period of Kazakhstan's independence, \$330 billion of foreign investment was attracted from more than 120 countries. The main part of investments-more than 50% is accounted for by the countries of the European Union, the United States of America - 15% of foreign direct investment, about 5% are investments from the UK and China.

It is worth noting that every year the economy of Kazakhstan becomes more competitive and attractive for investors. At the end of October this year, 16.8 thousand companies with foreign capital are operating in the country - 18.1% more than in the same period a year earlier (14.3 thousand companies). This year, Kazakhstan entered the top 55 countries in the global competitiveness ranking, rising to 4 lines.

At the same time, Kazakhstan plays a key role in the implementation of the Belt and Road initiative. More than 3,000 km out of a total of 10,000 km will pass through the territory of Kazakhstan, making it an important section of the main land corridor and significantly reducing the time and cost of transportation. Since independence, Kazakhstan has attracted more than \$ 330 billion in foreign direct investment.

According to UNCTAD, in 2018, almost 60% of investments in Central Asian countries are accounted for by Kazakhstan. At the same time, over the past ten years, the national economy has received \$250.2 billion, or about 80% of all historically formed investment flows. This fact indicates the effectiveness of the investment policy.

Investors are provided with a full range of support services according to the principle of «one window» - from the search for an idea to the commissioning of the project, as well as monitoring in the post-investment period, which allows you to work with each investor and project point-by-point, at all levels.

This mechanism allows you to broadcast projects from the regions directly to foreign institutions to search for potential investors, and vice versa.

Conclusion

Today, thanks to the team work of the Government, a «soft infrastructure» has been built for investors: systematic work has been established to explain Kazakhstan's legislation and procedures, transparency of decision-making has been ensured, and the administrative burden has been reduced. It is a well-known fact that it is important for any company not only to have a promising industry, sales markets, but also a comfortable business environment.

And this includes the institutional environment, the stability of the legislation, the conditions of the visa regime and a lot of other components. Therefore, new approaches have been developed and implemented, which include the development of investment proposals, investor support, and the identification and elimination of adverse factors.

The issues of supporting domestic investors include such important issues as finding strategic investors with a willingness to expand the business, entering new markets, and ensuring the synergy of production and sales ties, since investors need local partners and conscientious suppliers.

In order to increase the efficiency of work on attracting investment in the country's economy, an information and monitoring CRM system is being introduced, which includes all agreements, roadmaps for their implementation, and tasks are assigned to all participants in the process - central state and local executive bodies.

In total, the KAZAKH INVEST information and monitoring system currently contains 228 investment projects for the development of the meat hub, worth \$54.3 billion. Of these, 168 projects worth about \$46 billion with the participation of foreign investors are being implemented and are being worked out to a high degree.

References

1. Nelson, Kenneth E. and Lawrence Deuwer. Meat Industry Price Spreads: What Do They Mean? Agricultural Outlook, December 2015, pp. 11-16.
2. MacDonald, James M., Michael E. Ollinger, Kenneth E. Nelson, and Charles R. Handy. Long-Term Developments in Trade in Feeds and Livestock Products. Economic Research Service, USDA. Foreign Agricultural Economic Report 199. 000.

3. John H. Dyck and Kenneth E. Nelson. Structure of the Global Markets for Meat. Market and Trade Economics Division, Economic Research Service, U. S. Department of Agriculture, Agriculture Information Bulletin No. 785. September 2014.
4. Ignatova T.V., Kijashhenko T.A., Ashirova M.N. Sovershenstvovanie pokazatelej ochenki jeffektivnosti dejatel'nosti mestnyh organov vlasti // Nauchnoe obozrenie. 2014. № 8. S. 416 – 423
5. Kuznecov V.V. Prioritety gosudarstvennoj podderzhki sel'skogo hozjajstva Rossii // Nauchnoe obozrenie. Saratov. 2014. № 4
6. C. Beghin, David Roland-Hoist, and Dominique van der Mensbrugge Global Agricultural Trade and the Doha Round: What Are the Implications for North and South? John Working Paper 02-WP 308 June 2014
7. Food security of the Republic of Kazakhstan: current state, problems and main ways out of the food crisis. [Electronic resource]. <https://articlekz.com/article/12127>
8. Макроэкономические и социокультурные факторы, определяющие развитие глобального потребительского рынка. Тенденции развития потребительского спроса в России. BBPG Business Forum „Marketing Director“. GfK Group. 2006
9. Hill, Charles W. L. International Business: Competing in the global Marketplace. The McGraw-Hill Companies, Inc., NY 10020. 2013, p. 159.
10. The Treaty on the Eurasian economic Union (signed in Astana 29.05.2014) (as amended on 08.05.2015). http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_163855/

References

1. Nelson, Kenneth E. and Lawrence Deuwer. Meat Industry Price Spreads: What Do They Mean? Agricultural Outlook, December 2015, pp. 11-16.
2. MacDonald, James M., Michael E. Ollinger, Kenneth E. Nelson, and Charles R. Handy. Long-Term Developments in Trade in Feeds and Livestock Products. Economic Research Service, USDA. Foreign Agricultural Economic Report 199. 000.
3. John H. Dyck and Kenneth E. Nelson. Structure of the Global Markets for Meat. Market and Trade Economics Division, Economic Research Service, U. S. Department of Agriculture, Agriculture Information Bulletin No. 785. September 2014.
4. Ignatova T.V., Kijashhenko T.A., Ashirova M.N. Sovershenstvovanie pokazatelej ochenki jeffektivnosti dejatel'nosti mestnyh organov vlasti // Nauchnoe obozrenie. 2014. № 8. S. 416 – 423
5. Kuznecov V.V. Prioritety gosudarstvennoj podderzhki sel'skogo hozjajstva Rossii // Nauchnoe obozrenie. Saratov. 2014. № 4
6. C. Beghin, David Roland-Hoist, and Dominique van der Mensbrugge Global Agricultural Trade and the Doha Round: What Are the Implications for North and South? John Working Paper 02-WP 308 June 2014
7. Food security of the Republic of Kazakhstan: current state, problems and main ways out of the food crisis. [Electronic resource]. <https://articlekz.com/article/12127>
8. Макроэкономические и социокультурные факторы, определяющие развитие глобального потребительского рынка. Тенденции развития потребительского спроса в России. BBPG Business Forum „Marketing Director“. GfK Group. 2006
9. Hill, Charles W. L. International Business: Competing in the global Marketplace. The McGraw-Hill Companies, Inc., NY 10020. 2013, p. 159.
10. The Treaty on the Eurasian economic Union (signed in Astana 29.05.2014) (as amended on 08.05.2015). http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_163855/

ИНВЕСТИЦИИ И МЯСНОЙ ХАБ: СДЕРЖИВАЮЩИЕ ФАКТОРЫ И ПРАКТИКА ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА

**Г.И. Абдикеримова*, Д.А. Куланова, А.Е. Есболова,
К.Н. Кыдырбаева, Б. Молдабеков**

*НАО Южно-Казахстанский университет им. М. Ауезова, Шымкент, Казахстан
e-mail: abdikerimova71@mail.ru*

Резюме. В статье проводится анализ ключевых проблем сдерживающие развитие мясной отрасли Республики Казахстан. Рассматриваются основные проблемы производства и переработки мясной продукции в Республики Казахстан и определены факторы, влияющие на инвестиционные процессы в мясной отрасли. Для решения возникших проблем государственными структурами разработаны Программы развития агропромышленного комплекса, которые должны повлиять на эффективные ведения агробизнеса и повышающее конкурентоспособность продукции АПК.

Ключевые слова: мясная отрасль АПК, скот, мясо, мясные продукты, колбасные изделия, полуфабрикаты, инвестиции, инвестиционные процессы.

Данное исследование финансируется Комитетом науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (Грант № AP09261075 Формирование модели регионального продуктового хаба как горизонтально интегрированной структуры в целях обеспечения продовольственной безопасности (на примере мясного кластера Туркестанской области) на 2021-2023 гг.

ИНВЕСТИЦИЯЛАР ЖӘНЕ ЕТ ХАБЫ: ТЕЖЕУШІ ФАКТОРЛАР ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРІБЕ ПРАКТИКАСЫ

**Г.И. Абдикеримова*, Д.А. Куланова, А.Е. Есболова,
К.Н. Қыдырбаева, Б. Молдабеков**

*КАҚ М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Шымкент, Қазақстан
e-mail: abdikerimova71@mail.ru*

Түйін. Мақалада Қазақстан Республикасының ет саласының дамуын тежейтін негізгі проблемаларға талдау жасалады. Қазақстан Республикасында ет өнімдерін өндіру мен қайта өңдеудің негізгі проблемалары қарастырылады және ет саласындағы инвестициялық процестерге әсер ететін факторлар айқындалды. Туындаған проблемаларды шешу үшін мемлекеттік құрылымдар агробизнесі тиімді жүргізуге ықпал ететін және АӨК өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыратын агроөнеркәсіптік кеиенді дамыту бағдарламаларын әзірледі.

Кілт сөздер: АӨК ет саласы, мал, ет, ет өнімдері, шұжық өнімдері, Жартылай фабрикалар, инвестициялар, инвестициялық процестер.

Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырады 2021-2023 жылдарға арналған грант №AP09261075 Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында көлденең біріктірілген құрылым ретінде өңірлік азық-түлік хабының моделін қалыптастыру» (Түркістан облысының ет кластері мысалында)

МРПТИ 68.75
УДК 631

<https://doi.org/10.51579/1563-2415.2021-2.07>

ENSURING FOOD SECURITY IN KAZAKHSTAN: THEORY, METHODOLOGY AND PRACTICE OF AGRIBUSINESS DEVELOPMENT

**M. Seisekenova, M. Kasseinova, S. Abdykalyk, Zh. Assanova*

«Zhetysu University n.a. I. Zhansugurov» NP JSC, Taldykorgan, Kazakhstan

e-mail: king_bara@mail.ru

Annotation. *The article presents the theoretical foundations and summarizes scientific and methodological provisions on the problems of food security, market development, competition, formation of competitiveness of products, production, and producers in market conditions of management, taking into account domestic and foreign experience. The structure of the country's food potential and elements of increasing its competitiveness are described. The article notes the importance of developing and strengthening the country's agro-industrial complex as the basis for its food supply. The problem of food security in the modern world is primarily related to the problem of hunger and malnutrition of the population, the protection of state interests, including ensuring and maintaining socio-economic stability in the country, and meeting the vital need for food. The article describes the theoretical and methodological foundations of the development of agriculture.*

Key words: *food security, agriculture, rural development, economy, intensive production, food, economic growth.*

In the modern conditions of economic development, enterprises of all forms of ownership and management face many problems of functioning in a competitive market environment. Hence, the main problem, on the solution of which their financial and economic situation depends, is to increase the level of competitiveness. This is the main condition for successful competition of domestic agricultural products in the market and, accordingly, ensuring the country's food security. The competitiveness of the agro-industrial complex in market conditions becomes one of the most important criteria for the economic efficiency of business activities of economic entities and acquires new properties in the system of various types of competition, primarily intra- and inter-industry, as well as in the light of the transition to an innovative way of economic development to ensure the most complete food security of the country.

Main provisions of the article.

Conceptual framework for ensuring the country's food security, taking into account the main factors and risks.

Theoretical and methodological aspects of ensuring the competitiveness of the agro-industrial complex as the basis of the country's food security.

Formation of an integrated management system for the competitiveness of the agro-industrial complex;

Innovative basis for improving the competitiveness of the agro-industrial complex.

Introduction. The problem of food security in the Republic of Kazakhstan first began to pay attention in the 90s of the twentieth century. During the period of socio-economic reforms there was a real threat to the food supply of the country. The destroyed financial and economic, trade and production and economic ties led to a decrease in the production of agricultural raw materials and food in Kazakhstan, to a strong import dependence, as well as to a decrease in the level of food consumption. All this has exacerbated the food security of the country.

Food security of Kazakhstan cannot be ensured without a positive state influence on the agricultural sector of the economy.

State regulation of agricultural production should be understood as a system of legislative, administrative and economic impact of the state on the production, processing and sale of agricultural products, raw materials and food.

The objectives of state regulation of agriculture are:

- * - development of agro-industrial production;
- * - ensuring food security of the country;
- * - regulation of markets for agricultural products, raw materials and food;
- * - improving food security of the population;
- * - maintaining economic parity between agriculture and other sectors of the economy;
- * - convergence of income levels of agricultural workers and other industries;
- * - protection of domestic producers [1].

The Republic of Kazakhstan has a high potential for the development of agriculture and can provide the country's population with almost all types of food according to scientifically based standards of nutrition. However, the achieved level of economic development of the country, based on traditional technologies of production and processing of raw materials, does not meet the high demands of the world market and thus hinders the intensive development of the country (Fig.1). At the same time, there is a lag in the processing industry of agriculture, not enough conditions for the national modernization of the economy. As a result, the level of competitiveness of manufactured goods does not meet market requirements, remains unclaimed scientific and technological potential of agricultural science, reduced food security of the country.

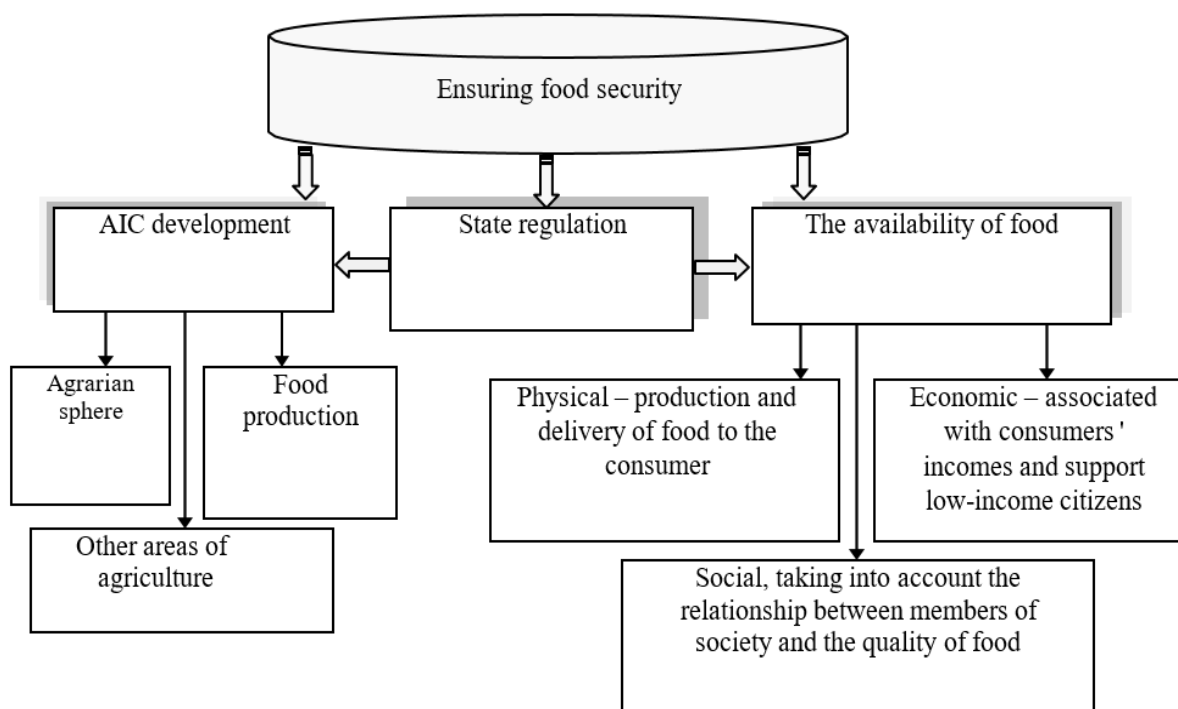

Figure 1 - Basic aspects of food security

Note: compiled by the author on the basis of the material studied.

Methodology. Depending on the tasks to be solved, the following scientific methods were used in the study: abstract - logical, economic-statistical, economic-mathematical, monographic, methods of system and situational analysis, computational and constructive.

Theoretical and methodological basis of the research is represented by theoretical concepts of domestic and foreign scientists-economists, achievements of scientific thought, government documents on economic reform, packages of laws and legislative acts.

The information base of the study was the legislative acts of the Republic of Kazakhstan, the official statistics of the Committee on statistics of the Ministry of national economy, the Ministry of agriculture, the Department of agriculture of Almaty region, monographs, periodicals and online publications.

Results. The structure of consumption of food products by the population of Kazakhstan is irrational. Most of the most important foods are consumed in much smaller quantities than scientifically sound standards. Thus, fish and fish products are consumed 2.2 times less than the norm, eggs-2.7 times, vegetables and melons - 1.8 times, milk and dairy products - 2.1 times, meat and meat products - 2.2 times, sugar - 1.4 times, potatoes - 1.6 times.

In addressing the issue of food security, the country's self-sufficiency in basic food products deserves serious attention. Self-sufficiency in food means meeting the need for it, primarily through domestic supply with minimal dependence on foreign trade [2].

In order to achieve the country's self-sufficiency in food, it is necessary to produce high-quality products in volumes that meet the population's need for it at a threshold level at prices that guarantee the availability of most products for all social groups throughout the country. At the same time, it should be borne in mind that raising the issue of the country's self-sufficiency in food does not mean a policy of autarky and isolation from the world market. World practice has developed a number of important and reliable approaches to solving this problem, among them - flexible and effective protection of domestic producers, regulation of ratios that allow all imports of food products, the production of which in the country is extremely limited or absent, to cover the export of such food products, the production of which is more efficient [3].

Currently, the Republic of Kazakhstan is taking measures to develop agriculture, improve its competitiveness and ensure food security in the framework of the new industrial policy of Kazakhstan, where the development of agriculture is indicated as the first priority direction.

The authors reveal the following forms of state regulation of food security:

- providing state support to agribusiness entities in the form of subsidies (subsidizing loans, reducing the cost of fuel and mineral fertilizers, elite seeds; for breeding in animal husbandry, etc.), public procurement, etc.;
- the use of financial instruments that create conditions for the renewal of fixed assets – agricultural machinery, equipment, livestock;
- use of credit instruments;
- creation of conditions to stimulate investment in agriculture;
- product export support;
- provision of state veterinary, phytosanitary and other services.

The main part is taken by various forms of monetary and other financial support. In general, the amount of budget funds aimed at the development of agriculture of Kazakhstan, increased over 5 years by 2.9 times: from 111.4 billion tenge in 2014 to 318.6 billion tenge in 2019 [4].

These funds should be directed to the implementation of the following measures to restore and sustainable development of agriculture, improve its competitiveness and ensure food security of the country:

1. In order to increase the volume of production to ensure its physical accessibility to the population of the country in the near future, it is necessary to involve in agricultural turnover about 5.0 million hectares of arable land, more than 40.0 million pastures, which will increase the production of crop and livestock [5].

This increase in the use of land in agriculture of the RK possible, as in the Republic, according to the land balance, has 5024,7 thousand hectares of fallow land, of which agricultural land – 3292,5 thousand hectares of reserve lands – 1639,1 thousand hectares, including 586,6 thousand hectares of arable land. It is advisable to place in rural areas, taking into account the specialization of industrial production and subsistence crafts with the use of a special regime of taxation, credit and other benefits. This will reduce the cost and time of delivery of products, and thus improve its quality and competitiveness.

2. Due to the fact that currently more than 50% of agricultural products are produced by small farms, which have small land areas, and therefore they cannot:

- use new technologies and high-performance equipment for the production and processing of products;
- to develop high-quality seed and livestock breeding, production and social infrastructure;
- to receive large loans, since, in practice, do not have a collateral base;
- to improve product quality and be competitive, it is necessary to pay special attention to these farms [6].

And small and private farms often belong to the elderly. There is a tendency of aging of the population of auls (villages) that will lead to further reduction of production in farms of the population. At the same time, the tendency to concentrate large tracts of land in the hands of a limited number of people when another part of the rural population is de-grounded is fraught with a social explosion.

Discussion. In modern conditions of economic development, enterprises of all forms of ownership and management face many problems of functioning in a competitive market environment. Hence, the main problem that affects their financial and economic situation is to increase the level of competitiveness. This is the main condition for successful competition of domestic agricultural products in the market and, accordingly, ensuring the country's food security.

The Republic of Kazakhstan has a high potential for the development of the agro-industrial complex and can provide the country's population with almost all types of food according to science-based nutrition standards. However, the achieved level of economic development of the country, based on traditional technologies of production and processing of raw materials, does not meet the high demands of the world market and thus hinders the intensive development of the country. At the same time, there is a lag in the processing industry of the agro-industrial complex, and conditions for national modernization of the economy are not sufficiently created. As a result, the level of competitiveness of manufactured goods does not meet market requirements, the scientific and technological potential of agricultural science remains unclaimed, and the country's food security decreases.

The experience of economic development of the world community clearly demonstrates the increasing role of competition for the country's economy. Ignoring the importance of competition for the agricultural sector weakens the level of production efficiency and leads to an increase in food imports. In this regard, the growth of product competitiveness is a necessary condition for ensuring the country's food security. Methods of competitive struggle are to reduce costs and prices, improving product quality, the extension service, the marketing development etc. At the same time, it is necessary to take into account the industry characteristics of production and consumer demand in markets and their segments at various levels.

Conclusions. Food security should be understood as the state of the country's economy, in which, regardless of the situation on world markets, the population is guaranteed by the state a stable food supply in an amount corresponding to scientifically sound standards, that is, supply – on the one hand; and conditions are created to maintain demand and consumption at the level of medical standards – on the other.

The main directions of food security should be: the development of agriculture, ensuring access to food for the population and state regulation of these processes. Food security should be seen as a multilevel hierarchical system with clearly structured objectives. The main goal of ensuring food security of a person, a certain community, a country and its regions should be such availability of food to the entire population in terms of income, allowing everyone to acquire a sufficient amount of high-quality domestic food in market conditions, satisfying the needs and ensuring maximum life expectancy.

The food security assessment should be conducted by a designated body, responsible for monitoring, forecasting and monitoring of the status of food security. In addition to the recommended basic thresholds and indicators of food security assessment proposed in the documents of international organizations and the work of scientists, it should also assess and take into account the country's potential in terms of food security in the following areas and criteria: the production potential of agriculture, estimated by the availability of production capacity, land, labor and financial resources; the level of development and sustainability of agricultural production with an assessment of the actual quality of the available equipment and technologies, financial and economic condition of industries and organizations of agriculture; the quality of agricultural products and food produced by domestic organizations; the scale of imports, including in comparison with its own production and the need of the population in food; the degree of openness of food markets and the mechanism of combating import intervention; the degree of greening of the industry in terms of environmental pollution and the use of prohibited drugs, technologies, including GMPs, growth promoters, antibiotics, etc.; compliance of food safety requirements with legal legislation, the system of regulations, the directions of agricultural policy of the state and global trends and regulations; threats and risks to food security. Evaluation indicators should correspond to the specifics of agricultural industries. The most important of them are presented in the article with the appropriate justification.

Food security is affected by a complex of external and internal, objective and subjective social, economic, organizational, environmental and other factors that are permanent, conditionally permanent and temporary, accelerating or slowing the development of agriculture and the purchasing power of the population. Particular attention should be paid to the risks for making the necessary management decisions, working out measures to reduce the level of internal and external threats and improve the food security of the country, the region, the world community and everyone. It is necessary to assess the stability of the country's economy to changes in natural and climatic conditions and trends in the world food markets; to assess the adequacy and stability of food supply to cities and regions dependent on the supply of food; to form a state information system on food security.

List of references:

1 Абдильдина Л. И., Абдильдин С. А. Экономика предприятия. Алматы: Казахский Национальный аграрный университет. -2004. -452 с.

2 Оценка продовольственной безопасности: содержательные концепции и показатели для принятия проектных решений [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fao.org/cfs/cfs-home/cfsroundtable1/ru> - Данные соответствуют 15.03.2020.

3 Есполов Т. И. Проблемы повышения конкурентоспособности Республики Казахстан в условиях глобализации. Международная научно – практическая конференция: "Конкурентоспособный Казахстан: проблемы и решения", посвященный 15-летию Кокшетауского университета. -2008. -С. 20-28.

4 Нурлихина Г., Ажиметова Г. Н., Ашимова Р. М. Инновационное развитие продовольственного рынка Казахстана. Международный журнал социальной, Поведенческой, Образовательной, экономической, Деловой и промышленной инженерии. -2013. -№ 7 (2). -С. 390-397.

5 Программа "Агробизнес-2020" [Электрон. ресурс]. -2013. URL: <http://www.mgov.kz> (дата обращения: 05.2020).

6 Состояние продовольственной безопасности в мире [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fao.org/publications/sofi/EN>. – Данные соответствуют 18.07.2020 г.

List of references(транслитерация):

1 Abdil'dina L. I., Abdil'din S. A. Ekonomika predpriyatiya (Enterprise economics). Almaty: Kazahskij Nacional'nyj agrarnyj universitet, 2004, pp.452.

2 Ocenka prodovol'stvennoj bezopasnosti: sodержatel'nye koncepcii i pokazateli dlya prinyatiya proektnyh reshenij (Food security assessment: meaningful concepts and indicators for project decision-making) [Elektronnyj resurs]. <http://www.fao.org/cfs/cfs-home/cfsroundtable1/ru> - Dannye sootvetstvuyut 15.03.2020.

3 Espolov T. I. Problemy povysheniya konkurentosposobnosti Respubliki Kazahstan v usloviyah globalizacii (Problems of increasing the competitiveness of the Republic of Kazakhstan in the context of globalization.). Mezhdunarodnaya nauchno – prakticheskaya konferenciya: "Konkurentosposobnyj Kazahstan: problemy i resheniya", posvyashchennyj 15-letiyu Kokshetauskogo universiteta, 2008, pp. 20-28.

4 Nurlihina G., Azhimetova G. N., Ashimova R. M. Innovacionnoe razvitie prodovol'stvennogo rynka Kazahstana (Innovative development of the food market of Kazakhstan.). Mezhdunarodnyj zhurnal social'noj, Povedencheskoj, Obrazovatel'noj, ekonomicheskoy, Delovoj i promyshlennoj inzhenerii, 2013, No.7 (2), pp. 390-397.

5 Programma "Agrobiznes-2020" («Agribusiness 2020» Program) [Elektron. resurs.], 2013, URL: <http://www.mgov.kz> (data obrashcheniya: 05.2020).

6 Sostoyanie prodovol'stvennoj bezopasnosti v mire (The state of food security in the world) [Elektronnyj resurs], <http://www.fao.org/publikacii/sofi/EN>, Dannye sootvetstvuyut 18.07.2020.

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ:
АӨК ДАМУДАҒЫ ТЕОРИЯСЫ, ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ ПРАКТИКАСЫ**

М. Сейсекенова, М. Касеинова, С.Абдықалық, Ж.Асанова*

«І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КЕ АҚ,

Талдықорған, Қазақстан

**e-mail:king_bara@mail.ru*

Түйін. Мақалада отандық және шетелдік тәжірибені ескере отырып, шаруашылық жүргізудің нарықтық жағдайларында азық-түлік қауіпсіздігі, нарықты дамыту, бәсекелестік, өнімнің, өндірістің, тауар өндірушілердің бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыру проблемалары бойынша теориялық негіздер мен ғылыми-әдістемелік ережелер жинақталған. Елдің азық-түлік әлеуетінің құрылымы және оның бәсекеге қабілеттілігін арттыру элементтері сипатталған. Мақалада еліміздің агроөнеркәсіптік кешенін азық-түлікпен қамтамасыз етудің негізі ретінде дамыту мен нығайтудың маңыздылығы атап өтілген. Қазіргі әлемдегі азық-түлік қауіпсіздігі проблемасы, ең алдымен, халықтың аштық пен тамақтанбау проблемасымен, мемлекеттік мүдделерді қорғаумен, оның ішінде елдегі әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз етумен және қолдаумен, адамның азық-түлікке деген өмірлік қажеттілігін қанағаттандырумен байланысты. Мақалада агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың теориялық және әдіснамалық негіздері сипатталған.

Түйін сөздер: азық-түлік қауіпсіздігі, АӨК, ауылдық аумақтарды дамыту, экономика, қарқынды өндіріс, тамақ өнімдері, экономикалық өсуі.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КАЗАХСТАНА: ТЕОРИЯ, МЕТОДОЛОГИЯ И ПРАКТИКА РАЗВИТИЯ АПК

*М. Сейсекенова**, *М. Касеинова*, *С. Абдыкалык*, *Ж. Асанова*

НАО «Жетысуский университет им.И. Жансугурова»,

Талдыкорган, Казахстан

*e-mail: king_bara@mail.ru

Резюме. В статье представлены теоретические основы и обобщены научно-методические положения по проблемам продовольственной безопасности, развития рынка, конкуренции, формирования конкурентоспособности продукции, производства, товаропроизводителей в рыночных условиях хозяйствования с учетом отечественного и зарубежного опыта. Описана структура продовольственного потенциала страны и элементы повышения ее конкурентоспособности. В статье отмечается важность развития и укрепления агропромышленного комплекса страны как основы ее продовольственного обеспечения. Проблема продовольственной безопасности в современном мире связана, прежде всего, с проблемой голода и недоедания населения, защитой государственных интересов, в том числе обеспечением и поддержанием социально-экономической стабильности в стране, удовлетворением жизненной потребности человека в продовольствии. В статье охарактеризованы теоретико - методологические основы развития АПК.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, АПК, развитие сельских территорий, экономика, интенсивное производство, продукты питания, экономический рост.

МРНТИ 06.51.51

УДК 339

<https://doi.org/10.51579/1563-2415.2021-2.08>

FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN THE REGION

**M. Seisekenova*, *M. Kasseinova*, *S. Abdykalyk*, *B. Gussenov*

«Zhetysu University n.a. I. Zhansugurov» NP JSC, Taldykorgan, Kazakhstan

*e-mail: king_bara@mail.ru

Annotation. The article discusses the theoretical and methodological foundations of the study of integration processes and their practical testing. One of the most important areas for improving the efficiency of production and the country's economy is the development of foreign economic activity in the region. The activities of the foreign trade operations on the regional level implies economic benefits in the future. Establishing international business relations is necessary in order to increase the volume of exports, and as a result, companies receive more profit. State participation in the development of foreign economic activity in the region is to create favorable conditions for its development at the national (system of support and regulation of foreign economic activity) and interstate (in the framework of cooperation with foreign countries and participation in international organizations and forums) levels.

Key words: foreign economic activity, economic development, regional economy, integration, planning, economic growth, international relations.

The activity of foreign trade operations in the regions implies economic benefits in the future. The establishment of international business relations is necessary in order to increase the volume of exports, and as a result, companies receive more profits. Under the influence of globalization, the point of view is spreading, according to which every state should succeed in all

spheres of the economy. This trend is due to the desire to ensure the country's self-sufficiency, as well as the opinion that reaching the modern level involves the development of manufacturing industries, rather than focusing on those areas where the country has achieved the greatest success. A prerequisite for successful development has become a deeper integration of the country into the world economy, which allows you to get new technologies and know-how, as well as increasing the role of competition.

Main provisions of the article.

The development of foreign economic activity is influenced by the following groups of factors: economic, political, socio-cultural, and technological.

Economic factors include: economic growth, inflation, exchange rates, and others, the unemployment rate, and others.

Political factors influence the management of the company, which must carry out its activities based on the laws adopted by the state.

Social factors influence the dynamics of consumer preferences, the distribution and structure of social groups, age and gender structure.

Technological factors are scientific and technical trends in the foreign market.

Introduction. In recent years, the theory of economic integration has been developed by many researchers, among whom the greatest contribution was made by the Nobel prize-winning Dutch economist Jan tin-Bergen, and the British economist J. R. R. Tolkien. The Ministry of foreign Affairs, researcher of Hungarian origin B. Balassa, the French economist M. Alle and some other authors [1].

Integration is the equalization of conditions for the economic activity of market entities, regardless of which of the two or more states, united in the integration grouping they are residents of. In a broader sense, integration is "the removal of artificial barriers to economic activity and the purposeful introduction of elements of a coherent or unified economic policy".

The main reasons for regions' participation in foreign economic activity are:

- expanding the market for their products in the foreign trade market in order to maximize profits;
- purchasing the necessary raw materials, components, and new technologies in the foreign trade market;
- attracting engineering and other services for production needs, taking into account their uniqueness, higher quality, and lower prices compared to the domestic market;
- attracting foreign investment in order to modernize production, strengthen export potential and competitive positions in foreign trade markets;
- participation in the international division of labor, specialization and co-operation of production in order to successfully develop the economy;
- dependence on barter trade, especially in terms of quality, price, and expansion of production;
- unstable political and economic situation in the country (deterioration of the investment climate, low economic growth);
- competition from foreign companies operating in the domestic market;
- the possibility of reducing the risk of loss of income due to reduced dependence on the domestic market and the conquest of foreign markets;
- search for unique resources that are not available in your own country;
- search for the most favorable geographical location for your business;
- the opportunity to get more profit from better use of production facilities;
- access to the latest technologies in the framework of activities with foreign partners;

- increase demand for potential foreign customers;
- the ability to purchase cheaper resources in foreign markets, and diversify supply sources.

Factors that hinder the implementation of foreign economic activities of regions:

- ✓ political and military conflicts, economic crisis;
- ✓ lack of a balanced mechanism of state regulation;
- ✓ lack of a contractual and legal framework between the two countries;
- ✓ technical backwardness of production, poor product quality, outdated production management system, and weak development of cooperative relations;
- ✓ economic restrictions and prohibitions of other countries due to competition (quotas, sanctions).

The following groups of factors influence the development of a region's foreign economic activity: economic, political, socio-cultural, and technological. Economic factors include: the rate of economic growth, inflation, currency exchange rates, and others, the unemployment rate, and others. Political factors influence the company's management, which should conduct its activities based on the laws adopted by the state [2]. Social factors influence the dynamics of consumer preferences, the distribution and structure of social groups, age and gender structure. Technological factors are scientific and technical trends in the foreign market. For each region that carries out foreign economic activity, you can offer to conduct a Rest analysis.

When evaluating political, economic, socio-cultural and technological factors, it is necessary to take into account not only their actual state, but also to predict possible changes in each factor for several years to come. The essence of rest analysis is that using This method, you can determine and identify which of the four factors has a greater impact on the external economic detail of the enterprise. It is by conducting such an analysis that it is possible to determine which of the environmental factors has a greater impact on the development of the enterprise.

Using factors that influence the development of foreign economic activity, the degree of involvement or influence of regions in the foreign trade market is revealed. For a company that operates in the foreign trade market, external factors of influence are determined. New consumers, suppliers, and competitors are emerging in the foreign trade environment. Thus, it is necessary to consider the features of the formation of these factors, drawing up programs to reduce their negative impact.

Methodology. In the process of the study, General research methods were used: methods of analysis of financial statements: horizontal, vertical, ratio, comparison, and others.

To study the foreign trade operations on the regional level were used the following methods:

- review of the legal and regulatory framework;
- analytical method;
- study of foreign experience;
- possibility of using public-private partnership instruments;
- collection and processing of statistical data.

Results. Foreign economic activity of the region is the process of implementing foreign economic relations through trade exchange, joint entrepreneurship, provision of services, various forms of economic, scientific and technical cooperation, currency and financial and credit operations.

Foreign trade at the regional level began to develop rapidly under the capitalist mode of production and reached its greatest development when a number of the world's largest countries – the United States, Japan, Germany, France, England, Sweden, Italy, and others – entered the world market economic system [3].

The process of rapid development of the capitalist mode of production contributed to solving the technical problems of transferring large quantities of goods over long distances through the use of Railways and steamships in the XIX century. In the XX century, the possibility of broad development of foreign trade increased due to the constant improvement of sea, river, railway, automobile, aviation and pipeline transport [4].

The intensive development of various types of machine production makes it necessary to increase foreign trade exchange operations, since new and diverse types of raw materials, fuels, materials, and scientific developments are needed. The need to purchase oil, timber, ores, and metals is higher the more intensively the country's economy develops. For example, Japan does not have rich natural resources, and its industry can develop solely through foreign trade, especially of regional significance. The intensification of production, in turn, requires the search for a large, capacious market, which also contributes to the expansion of foreign economic relations and the strengthening of the region's foreign economic role [5].

An essential prerequisite for the development of foreign economic activity in the region is the possibility of increasing the rate of profit based on foreign trade operations. The expansion of foreign trade reduces the cost of fixed and variable capital elements and thus helps to reduce production costs. Thanks to competition between producers from different regions and countries, it is possible to bring world prices for goods to the level of their international value on the world market, which is lower than the national value in less developed countries with low social labor productivity, but higher than the national value in developed countries [6].

An important factor in the development of foreign trade is the export of capital, on the basis of which transnational corporations arise, which are most often national in capital and international in scope. There are also multinational corporations that are international in scope and capital. The role of transnational corporations in international trade is very significant, as their intra-corporate turnover accounts for about one-third of international exports.

Discussion. When assessing political, economic, socio-cultural and technological factors, it is necessary to take into account not only their actual state, but also to predict possible changes in each factor for several years to come. The essence of the material presented in the article is that using this method, you can determine and identify which of the four factors has a greater impact on the external economic detail of the enterprise. It is by conducting such an analysis that you can determine which of the environmental factors has a greater impact on the development of the enterprise.

Using factors that influence the development of foreign economic activity, the degree of involvement or influence of enterprises in the foreign trade market is revealed. For a company that operates in the foreign trade market, external factors of influence are determined. New consumers, suppliers, and competitors are emerging in the foreign trade environment. Thus, it is necessary to consider the features of the formation of these factors, drawing up programs to reduce their negative impact.

Conclusions. Thus, the results of the development of foreign economic activity at the regional level include:

- further deepening of the international division of labor;
- saving public labor in regions that actively engage in foreign trade, joint entrepreneurship, and participation in other forms of foreign economic relations;
- intensive and rational exchange of labor results;
- further strengthening of political, scientific, technical, cultural and other ties;
- increasing the number of regions creating a market economy;
- successful operation of multinational corporations and concerns;

- expanding the range of regions and countries that have achieved full convertibility of their currencies.

List of references:

1 Байзаков С. Б., Есенеєв М. А. Методы анализа внешнеторговой политики и выводы для Казахстана. Вестник КазНУ. Экономический ряд. -2016. -№ 2 (18). -С. 103-109.

2 Barkhudar Sh. Gussenov, N. B. Korabaeva, G. A. Zhunusova, A.G. Tolamisova, S. N. Aitkulova. The development of foreign trade in the era of globalization. *Espacios*. -2018. -Vol. 39 (Number 47). -Page 22. <http://www.revistaespacios.com/a18v39n47/18394722.html>

3 Булатов А. С. Мировая экономика. Учебник. Издательство «Экономист», город Москва. -2005. -734 с.

4 Comprehensive assessment of the macroeconomic effect of various forms of deep economic cooperation between Ukraine and the countries of the Customs Union (CU) and the Common economic space (SES) within the framework of the EurAsEC // SPb.: EDB Report. —2012. —№ 1. —pp. 42.

5 DYRKA, Stefan, GUSSENOV, Barkhudar Sh. The main aspects of the development of foreign economic activity in the era of globalization. *BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN*. -2018. -Volume 6. -Number 376. -pp.234 – 238. <https://doi.org/10.32014/2018.2518-1467.50>. <http://orcid.org/0000-0003-0275-8029>.

6 Селин В. С., Башмакова Е. П., Новосельцева В. Д. Внешнеэкономическая деятельность региона: тенденции, проблемы, перспективы переходного периода. Учебник. Издательство «Луч». -2016. -142с.

List of references(транслитерация):

1 Bajzakov S. B., Eseneev M. A. Metody analiza vneshnetorgovoj politiki i vyvody dlya Kazahstana (Methods of analysis of foreign trade policy and conclusions for Kazakhstan.). *Vestnik KazNU*. Ekonomicheskij ryad, 2016, No. 2 (18), pp. 103-109.

2 Barkhudar Sh. Gussenov, N. B. Korabaeva, G. A. Zhunusova, A.G. Tolamisova, S. N. Aitkulova. The development of foreign trade in the era of globalization. *Espacios*. Vol. 39, No. 47, Page 22, <http://www.revistaespacios.com/a18v39n47/18394722.html>

3 Bulatov A. S. Mirovaya ekonomika (Global economy). Uchebnik. Izdatel'stvo «Economist», gorod Moskva, 2005, pp.734.

4 Comprehensive assessment of the macroeconomic effect of various forms of deep economic cooperation between Ukraine and the countries of the Customs Union (CU) and the Common economic space (SES) within the framework of the EurAsEC // SPb.: EDB Report, 2012, No.1, pp. 42.

5 DYRKA, Stefan, GUSSENOV, Barkhudar Sh. The main aspects of the development of foreign economic activity in the era of globalization. *BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN*, 2018, Volume 6, No. 376, pp.234 – 238. <https://doi.org/10.32014/2018.2518-1467.50>. <http://orcid.org/0000-0003-0275-8029>.

6 Selin V. S., Bashmakova E. P., Novosel'ceva V. D. Vneshneekonomicheskaya deyatel'nost' regiona: tendencii, problemy, perspektivy perekhodnogo perioda (Foreign economic activity of the region: trends, problems, prospects of the transition period.). Uchebnik. Izdatel'stvo «Luch», 2016, 142p.

АЙМАҚТЫҢ СЭЖ ДАМУЫНА ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР

М. Сейсекенова, М. Касеинова, С. Абдықалық, Б. Гусенов*

«І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КЕ АҚ, Талдықорған, Қазақстан

e-mail: king_bara@mail.ru

Түйін. Мақалада интеграциялық процестерді зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздері және оларды практикалық тестілеу қарастырылады. Өндіріс пен ел экономикасының тиімділігін арттырудың аса маңызды бағыттарының бірі өңірдің сыртқы экономикалық қызметін дамыту болып табылады. Өңірлік деңгейдегі сыртқы сауда операциялары бойынша қызмет болашақта экономикалық пайданы білдіреді. Халықаралық іскерлік қатынастарды құру экспорт көлемін ұлғайту үшін қажет, нәтижесінде компаниялар көп пайда алады. Мемлекеттің өңірдің сыртқы экономикалық қызметін дамытуға қатысуы оның ұлттық (СЭЖ қолдау және реттеу жүйесі) және мемлекетаралық (шет елдермен ынтымақтастық және халықаралық ұйымдар мен форумдарға қатысу шеңберінде) деңгейлерде дамуы үшін қолайлы жағдайлар жасау болып табылады.

Түйін сөздер: сыртқы экономикалық қызмет, экономикалық даму, аймақтық экономика, интеграция, жоспарлау, экономикалық өсуі, халықаралық қатынастар.

ФАКТОРЫ, ОКАЗЫВАЮЩИЕ ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ ВЭД РЕГИОНА

М. Сейсекенова, М. Касеинова, С. Абдықалық, Б. Гусенов*

НАО «Жетісуский университет им.И. Жансүгурова», Талдықорған, Казахстан

e-mail: king_bara@mail.ru

Резюме. В статье рассматриваются теоретико – методологические основы изучения интеграционных процессов и их практическая апробация. Одним из наиболее важных направлений повышения эффективности производства и экономики страны является развитие внешнеэкономической деятельности региона. Деятельность по внешнеторговым операциям на региональном уровне подразумевает экономические выгоды в будущем. Налаживание международных деловых отношений необходимо для того, чтобы объем экспорта возрастал, и как следствие компании получали большие прибыли. Участие государства в развитии внешнеэкономической деятельности региона заключается в создании благоприятных условий для ее развития на национальном (система поддержки и регулирования ВЭД) и межгосударственном (в рамках сотрудничества с зарубежными странами и участия в международных организациях и форумах) уровнях.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, экономическое развитие, региональная экономика, интеграция, планирование, экономический рост, международные отношения.

МРНТИ 06.77.64
УДК 331.5

<https://doi.org/10.51579/1563-2415.2021-2.09>

УСЛУГИ ФРИЛАНСА В КАЗАХСТАНЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ

*Д.Ж.Абдреисова*¹, *Д.Т.Байтенизов*², *Д.А.Амержанова*³

^{1,2} *Северо-Казахстанский университет им.М.Козыбаева,*

³ *Екибастузский инженерно-технический институт имени академика К.И. Сатпаева,
Экибастуз, Казахстан*

e-mail: dokphd.unikum@mail.ru

Аннотация. *Фриланс - это новое направление работы для людей по всему миру, который получил широкое распространение, но начал быстро расти в Казахстане. Однако, имеется большой недостаток - это отсутствие отработанных механизмов взаимодействия работников и работодателей в данной сфере. Тем не менее, этот фактор, не повлиял на актуальность сферы фриланс деятельности, наоборот, имеет перспективное развития, как фактор удаленного трудоустройства или дополнительного заработка. Методологической основой исследования является диалектический метод познания, основанный на логическом методе, в частности при формулировании материала, формулировании выводов, далее исторический метод, статистический метод, метод системного анализа и другие. Нами выявлены положительные и отрицательные стороны развития фриланса в мире и Казахстане. В процессе исследования авторы пришли к выводу, что фриланс - перспективное направление в сфере трудоустройства и малого бизнеса.*

Ключевые слова: *фрилансер, фриланс, трудоустройство, дополнительная работа, удаленная работа, самозанятость населения.*

Основные положения. *Фрилансер - свободный работник - термин, характеризующий человека, который не работает постоянно на конкретного работодателя в долгосрочной перспективе. Фрилансеры часто предлагают свои услуги на специализированных онлайн-ресурсах, через объявления в газетах или из уст в уста, то есть личных контактов. Фрилансеры иногда представлены компанией или временным агентством, которое перепродает внештатные работы клиентам (форма аутсорсинга); другие работают самостоятельно или используют профессиональные ассоциации или веб-сайты для поиска работы. Фриланс также позволяет людям получить более высокий уровень занятости в изолированных сообществах.*

Введение и методы. *Сегодня среди всех безработных каждый третий - молодой специалист с высшим или средним профессиональным образованием. Представления выпускников о будущей работе в той или иной степени оправданы лишь наполовину. Молодые люди, окончивая школу, не до конца понимают правильную профессиональную деятельность. В образовательном процессе необходимо уделять больше внимания формированию представлений о своей будущей профессии в соответствии с ситуацией на рынке труда.*

Теоретическая и методологическая база исследования включает ведущие отечественные и зарубежные статьи в области фриланса, в том числе монографии, статьи и аналитические обзоры.

Методологической основой исследования является диалектический метод познания, основанный на системе общенаучных и частнонаучных методов: рассматриваются формы и виды фриланса, проблемы развития фриланса в России и зарубежных странах.

В частности, логический метод (в формулировании материала, формулировании выводов) позволил определить причины развития, достоинства и недостатки фриланс-

са; исторический метод (в процессе изучения эволюции представлений о фрилансе).

Статистический метод (в процессе анализа и обобщения материала) позволил проанализировать динамику развития фриланса. Так, сотрудники платежной системы PayPal и агентства Netfluentia провели социологический опрос среди фрилансеров, занимающихся удаленной контрактной работой с использованием компьютера и Интернета. Опрос был направлен на выявление преимуществ и недостатков фриланса по сравнению с другими формами занятости.

Результаты и обсуждения.

Сегодня для того, чтобы стать фрилансером, требуется не так уж и много. Первое, что нужно создать или иметь почтовый ящик в электронной почте, ICQ, мобильный телефон, пластиковую карту или электронные кошельки. Второе, - это зарегистрироваться на биржах фрилансеров, выбрать услуги, которые он будет предоставлять, и определиться с ценой. На начальном этапе цена услуг небольшая, так как опыта в этой сфере нет. В процессе работы фрилансеры формируют список своих работ, то есть портфолио, где работодатели, глядя на работу, выполненную фрилансером, решают, кому доверить эту задачу.

Внештатная работа долгое время ассоциировалась исключительно со случайной работой - разновидностью безнадёжных безработных. Однако за последнее десятилетие эта тенденция вышла на новый уровень. Для большинства современных крупных корпораций изъятие определенных функций за государством (на аутсорсинг) помогает снизить себестоимость производственных затрат. Соответственно, популярность фрилансеров возросла, а их отношение изменилось.

Фрилансеры - это люди, которые не смогли найти работу на полную ставку или работу, отличную от работы на полную ставку. Фрилансеры получают время в течение семестра.

Существует три способа служебной работы фрилансеров:

1. Как физическое лицо, заключающее гражданско-правовые договоры с юридическими и физическими лицами.
2. Как индивидуальный предприниматель без наемных работников.
3. Как самозанятые люди для определенных видов деятельности.

Французский юрист Рене Давид сказал, что пытаться ограничить юридическую науку только границами одного государства и развивать ее без учета идей и опыта других государств - значит ограничивать свои знания и деятельность (David, 1950). Поэтому обращаемся к зарубежному правовому опыту регулирования деятельности фрилансеров.

Европейская комиссия не дает определения «фрилансерам» ни в одном законодательстве. Однако Европейская комиссия определяет самозанятого человека как «осуществляющего оплачиваемую деятельность за свой счет на условиях, установленных национальным законодательством» (Bagreche, 2014). При выполнении такой деятельности особое значение имеет личный работник, и такое упражнение всегда подразумевает значительную независимость в осуществлении профессиональной деятельности. Это определение происходит из Директивы (2010/41 / EU) о применении принципа равного обращения между мужчинами и женщинами, занимающимися деятельностью в рамках самозанятости (Директива 2010/41 / EU).

В Германии широко развит институт фрилансеров. Согласно немецкому закону о подоходном налоге («Закон о подоходном налоге»), фрилансер может быть описан как независимое лицо, чей бизнес является либо искусственным (то есть артист, музыкант), либо научным, авторским (профессиональное письмо), образовательным или образовательным. отрасли, или если их работа определяется его или ее личным знанием определенной профессии. Сюда входят врачи, стоматологи, журналисты, переводчики, юристы, бизнес-консультанты и так далее (Закон о подоходном налоге, 2018 г.).

Согласно действующему законодательству США, самозанятость определяется как предпринимательская деятельность единственного собственника предприятия без наемных сотрудников с целью получения прибыли путем продажи товаров или предоставления услуг (Caballero, 2017). Самостоятельная занятость рассматривается как индивидуальное предприятие со следующими формами правового статуса:

1. Индивидуальная собственность (Индивидуальная собственность) или индивидуальная собственность (Индивидуальная собственность), которая представляет собой некорпоративный бизнес, принадлежащий одному человеку. В эту категорию также входят индивидуальные предприниматели.

2. Простое товарищество (товарищество) - это некорпоративный бизнес, принадлежащий двум или более лицам, имеющим взаимный финансовый интерес в бизнесе.

2. Простое товарищество (товарищество) - это некорпоративный бизнес, принадлежащий двум или более лицам, имеющим взаимный финансовый интерес в бизнесе.

4. «Корпорация типа С» (C Corporation) в форме независимого юридического лица с ограниченной ответственностью, с несколькими акционерами, которые не несут ответственности по обязательствам корпорации (Looney & Levitt, 2015). Налоги рассчитываются с доходов корпораций и акционеров (Cummings et al., 2010).

5. «Суб-устав корпорации типа S» (подраздел S Corporation) является аналогом корпорации типа С и отличается тем, что налоги рассчитываются только с доходов акционеров.

Компаниям удобно работать с фрилансерами удаленно. Им не нужно обеспечивать работой, оргтехникой, расходными материалами, у них нет отпусков, они не опаздывают на работу и не жалуются, что нет времени на уединение. Кроме того, на дорогах меньше автомобилей, а тем, кому трудно каждый день добираться до офиса из-за состояния здоровья, гораздо проще устроиться на работу. Давайте посмотрим на преимущества и недостатки внештатной работы (Таблица 1).

Таблица 1

Основные преимущества и недостатки внештатной работы

№	Преимущества	Недостатки
1	2	3
1	Многие специалисты, покидая стены офиса, с радостью отказываются от лидерства, контроля, постоянного общения с коллегами. У фрилансеров большая часть коммуникаций в электронном формате, а для интровертов это настоящая находка.	Исследования подтверждают, что при удаленной работе работники иногда жалуются на отсутствие связи. Одна из ценностей работы в офисе - это возможность консультироваться с коллегами, учиться у более опытных сотрудников. Для работы на фрилансе требуется умение искать ответы на вопросы, заниматься самообразованием, строить собственные планы развития.
2	Фрилансеров также нанимают уволенные работники, которые не могут найти работу на полную ставку, или в таких отраслях, как журналистика, которые все больше полагаются на условную работу, а не на полную.	Помимо отсутствия гарантий занятости, многие фрилансеры также сообщают о продолжающихся проблемах с работодателями, которые не платят вовремя, и о возможности длительных периодов безработицы.

1	2	3
3	Фрилансеры также состоят из студентов, которые пытаются свести концы с концами в течение семестра. В интервью и блогах о фрилансерах, выбирая фрилансеров и гибкость как преимущество.	Кроме того, фрилансеры не получают пособий по безработице, таких как пенсии, отпуск по болезни, оплачиваемый отпуск, премии или медицинское страхование, что может стать серьезной проблемой в будущем.
4	Работая удаленно, человек сталкивается с неопределенностью и колебаниями доходов. Но эти доходы напрямую зависят от самого фрилансера: он получает столько заказов или проектов, сколько успел выполнить.	Согласно исследованию русскоязычного рынка дистанционной работы Высшей школы экономики, если сравнивать самозанятых и офисных работников, первые выглядят более успешными с точки зрения доходов. Хотя заработок фрилансера может меняться от месяца к месяцу. При этом доход ограничен только возможностями самого сотрудника, и это его огромное преимущество.
5	Удаленные сотрудники не так зависимы от времени, как офисные работники. Как правило, они закрывают задачи в указанные сроки и участвуют в заранее запланированных удаленных встречах. Согласно результатам западных и отечественных исследований фрилансеров, основным преимуществом удаленной работы для них является гибкий график и возможность работать из любого места. Ведь при удаленной работе можно работать не только из дома: многие фрилансеры путешествуют или переезжают в тихие укромные места. Неважно, сова вы или жаворонок: вы можете самостоятельно решить, в каком режиме работать.	Необходимо вовремя планировать и разбивать свои действия, чтобы вовремя браться за работу. Кроме того, для удаленной работы важно уметь мотивировать себя на работу.
6	Необязательно работать с теми клиентами, которые вам не нравятся или доставляют много лишних хлопот. Находясь на фрилансе, вы можете расторгнуть договор или, выполнив работу, прекратить сотрудничество с компанией. Внутри компании такой возможности нет: нужно работать и давать результат, независимо от того, нравится вам выполнять поставленные задачи или нет.	Фрилансеры должны сами искать работу. Существует ряд бирж для фрилансеров, но конкуренция там может быть довольно высокой. Самый надежный способ найти клиентов - продвигать свои услуги и наращивать клиентскую базу. Для этого требуются навыки продаж и ведения переговоров, и перед уходом в свободное плавание имеет смысл расширить свои профессиональные знания, если их недостаточно для поиска клиентов.

Причины увеличения количества фрилансеров:

1. Рост безработицы и сокращение рабочих мест.
2. Возможность работать в любой точке мира и в любой компании.
3. Доход зависит от работника, а не от работодателя.
4. Свободный график.
5. Экономьте время и деньги по дороге на работу и домой.
6. Свободный выбор деятельности.
7. Снижение влияния «человеческого фактора».

Так, под фрилансерами можно понимать самозанятых работников, которые работают полностью от проекта к проекту, не имеют постоянного работодателя, сотрудников и не связаны в первую очередь с кадровыми агентствами. Но это определение не соответствует Казахстанскому законодательному определению самозанятых предпринимателей, которые нанимают других работников, потому что их действующее лицо - это малый бизнес, который, вероятно, сталкивается с различным опытом нестабильности. Фрилансеры заслуживают внимания ученых, как по практическим, так и по теоретическим причинам. Практически фрилансеры играют большую роль в нестандартной рабочей силе.

Научно-теоретически фриланс стоит проанализировать, так как данный способ найма имеет характеристики, выходящие за рамки жесткой классификации, которую подразумевает теория сегментации. Фрилансеры, как правило, включают в себя более высококвалифицированных и востребованных работников, чем другие нестандартные работники. Чем выше квалификация, тем выше заработная плата, то есть независимым подрядчикам платят больше в час, чем традиционным сотрудникам.

Неравномерные потоки доходов и новые проекты могут подвергнуть фрилансеров циклам праздника или голода с периодом безработицы между ними. Более того, фрилансеры обычно не имеют права на льготы, предоставляемые работодателем. Таким образом, фриланс представляет собой гибридную схему найма, одновременно демонстрирующую характеристики рабочих мест в первичном секторе (высокая квалификация, оплата и автономия) и во вторичном секторе (низкий уровень безопасности, скудные льготы). Следовательно, фриланс имеет не только широкую перспективу, но и требует учет на законодательной основе, так как имеет высокую неопределенность в отношении его значения и группировки. Фриланс по своей сути не надежен по нескольким причинам. Во-первых, из-за проектного характера своей занятости фрилансеры не могут рассчитывать на постоянный поток доходов. По сравнению с штатными сотрудниками, которые с уверенностью ожидают выплаты зарплаты, фрилансеры работают в постоянных циклах поиска проектов и согласования договоренностей. Во-вторых, фрилансеры обычно несут ответственность за свои собственные страховые планы и пенсионные счета. Отпуск по уходу за ребенком и отпуск по болезни гарантированно приводят к разрывам в доходах. В-третьих, увольнения или изменения личных обстоятельств могут привести к вынужденной карьере фрилансера. В-четвертых, непостоянный характер потоков доходов ставит под сомнение способность фрилансеров получать ссуды и накапливать пенсионные и другие активы.

Заключение. В исследовании делается вывод о том, что в настоящее время виртуальные трудовые отношения в силу своей профессионализации и институционализации становятся реальным инструментом трудоустройства для различных категорий работников, а также выполняют набор социальных функций. Наиболее важным и многообещающим последствием увеличения использования внештатной рабочей силы из

сельской местности является возможное обращение вспять тенденции роста урбанизации, когда большинство населения вынуждено искать работу в крупных городах. Развитие виртуального рынка труда в будущем может помочь преодолеть барьеры на пути экономического развития дотационных регионов. Однако реальная практика показывает, что из-за отсутствия трудовых норм и прав, регулирующих этот тип трудовых отношений становятся сильно зависимыми от рыночных колебаний, ограничение их доступа к медицинскому обслуживанию и другим социальным льготам.

Список использованной литературы:

1. Монтичелли, Флорида (2010). Инструменты, поддерживаемые фрилансерами. *Giornale Dell'Odontoiatra*, 27 (8), 24-25.
2. Фам Т., Талавера О. и Чжан М. (2018). Самостоятельная занятость, финансовое развитие и благополучие: данные из Китая, России и Украины. *Журнал сравнительной экономики*, 46 (3), 754-769.
3. Примастомо А., Чинтамурни, LEU, Ареанто Ф., Хадивиджая, Г., и Новиана, Р. (2016). Анализ сайта виртуального работника *freelancer.com*. Документ, представленный на Международной конференции по информационным и коммуникационным технологиям и системам 2015 г., ICTS 2015.
4. Фейнберг А. (2018). Самостоятельная занятость россиян не интересовала. Министр экономического развития признал невыполнение плана налоговых каникул. РБК Новости. Источник
<https://www.rbc.ru/newspaper/2018/01/16/5a5c77979a794729c6d7f0f6>
5. Хельмюллер, Л., Чима, С.Е., и Чжан, Х. (2017). Сети глобальной журналистики: создание глобальных новостей посредством сотрудничества глобальных новостных стартапов с фрилансерами. *Журналистские исследования*, 18 (1), 45-64.

Spisok ispolzovannoi literatury:

1. Montichelli, Florida (2010). Instrumenty, podderzhivaemye frilanserami. *Giornale Dell'Odontoiatra*, 27 (8), 24-25.
2. Fam T., Talavera O. I Chzhan M. (2018). Samostoyatel'naya zanyatost, finansovoe razvitie i blagopoluchie: dannye iz Kitaya, Rossii i Ukrainy. *Zhurnal sravnitel'noi ekonomiki*, 46 (3), 754-769.
3. Primastomo, A., Chintamurni, LEU, Areanto, F., Khadividzhaya, G., I Noviana, R. (2016). Analiz saitа virtual'nogo rabotnika *freelancer.com*. Dokument, predstavlennyi na Mezhdunarodnoi konferentsii po informatsionnym i kommunikatsionnym tekhnologiyam i sistemam 2015 g., ICTS 2015.
4. Feinberg, A. (2018). Samostoyatel'naya zanyatost rossiyan ne interesovala. Ministr ekonomicheskogo razvitiya priznal nevypolnenie plana nalogovykh kanikul . RBC Novosti. Istochnik <https://www.rbc.ru/newspaper/2018/01/16/5a5c77979a794729c6d7f0f6>
5. Khelmyuller, L., Chima, S.E., i Chzhan, X. (2017). Seti globalnoi zhurnalistiki: sozdanie globalnykh novostei posredstvom sotrudnichestva globalnykh novostnykh startapov s frilanserami. *Zhurnalistskie issledovaniya*, 18 (1), 45-64.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ФРИЛАНСТЫҢ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

*Д.Ж.Абдреисова*¹, *Д.Т.Байтенизов*², *Д.А.Амержанова*³

^{1,2} М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті,

³ Академик Сәтпаев ат. Екібастұз инженерлік-техникалық институты,
Екібастұз, Қазақстан

e-mail: dokphd.unikum@mail.ru

Түйін. Фрилансинг - бұл кеңінен таралған, бірақ Қазақстанда қарқынды дами бастаған бүкіл әлемдегі адамдар үшін жаңа жұмыс бағыты. Алайда, үлкен кемшілік бар - бұл жұмысшылар мен жұмыс берушілердің осы саладағы өзара әрекеттестігінің дәлелденген тетіктерінің болмауы. Осыған қарамастан, бұл фактор фрилансерлік қызмет саласының өзектілігіне әсер етпеді, керісінше, қашықтан жұмысқа орналасу немесе қосымша табыс табу факторы ретінде оның болашағы зор. Зерттеудің әдіснамалық негізі - логикалық әдіске негізделген танымның диалектикалық әдісі, атап айтқанда материалды тұжырымдау, тұжырым жасау кезінде, содан кейін тарихи әдіс, статистикалық әдіс, жүйелік талдау әдісі және басқалары. Біз әлемдегі және Қазақстандағы фрилансингтің оң және теріс жақтарын анықтадық. Зерттеу барысында авторлар фриланс - бұл жұмыспен қамту және шағын бизнес саласындағы перспективалық бағыт деген қорытындыға келді.

Түйінді сөздер: фрилансер, фрилансер, жұмыспен қамту, қосымша жұмыс, дистанционды жұмыс, халықтың өзін-өзі жұмыспен қамтуы.

ACCOUNTING OF FREELANCE IN KAZAKHSTAN AND THE PROSPECTS OF ITS DEVELOPMENT

*D.Zh.Abdreisova*¹, *D.T.Baytenizov*², *D.A. Amerhzanova*³

^{1,2} North Kazakhstan University named after M. Kozybayev,

³ Ekibastuz Engineering and Technical Institute named after academician K.I. Satpayev
Ekibastuz, Kazakhstan

e-mail: dokphd.unikum@mail.ru

Summary. Freelancing is a new area of work for people around the world, which has become widespread, but began to grow rapidly in Kazakhstan. However, there is a big drawback - this is the lack of well-established mechanisms of interaction between workers and employers in this area. Nevertheless, this factor did not affect the relevance of the field of freelance activities, on the contrary, it has a promising development as a factor of remote employment or additional earnings. The methodological basis of the research is the dialectical method of cognition, based on the logical method, in particular when formulating material, formulating conclusions, then the historical method, statistical method, system analysis method and others. We have identified the positive and negative aspects of the development of freelancing in the world and in Kazakhstan. In the course of the research, the authors came to the conclusion that freelancing is a promising direction in the field of employment and small business.

Key words: freelancer, freelance, employment, additional work, remote work, self-employment of the population.

МРНТИ 06.52.01
УДК 338.001.36

<https://doi.org/10.51579/1563-2415.2021-2.10>

ПАНДЕМИЯҒА ДЕЙІНГІ ЖӘНЕ ПАНДЕМИЯ КЕЗІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ВАЛЮТАЛЫҚ НАРЫҒЫ: САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

*Р.Е.Елемесов, А.А.Раимбекова**

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

e-mail: a.raimbekovaa@mail.ru

Аңдатпа. Мақаланың мақсаты – Қазақстан Республикасының қаржы нарығының негізгі құрамдас бөлігі болып табылатын валюталық нарық жағдайына анықтама беріп, оның 2020 жылы әлемде орын алған коронавирустық пандемия жағдайына дейінгі және пандемия кезіндегі даму тенденциясы мен қалпын талдау.

Бүкіләлемдік пандемия әлем елдерінің экономикасынан бастап барлық салаларының дамуына қиын жағдай тудырғаны мәлім. Қазақстанның қаржы және тауар нарығында қысқа мерзімнің ішінде айтарлықтай құлдыраулар орын алды.

Еліміздің валюталық нарығы жыл бойы сыртқы факторлардың қысымына ұшырап отырды. Әлемдік нарықтардың құбылмалылығы, төмен мұнай бағасы, тәуекелі жоғары активтерден инвесторлардың кетуі секілді жағдайлар ұлттық валютаның тұрақты дамуына кері әсерін тигізді.

Бұл мақсатқа жетуде ұлттық валютамыздың аталған жыл соңында 6%-ға нығайып, 1 доллар үшін 421 теңге болғанын анықтай алдық.

Жалпы, ұлттық валютаның алдағы уақытта даму динамикасы әлемдік нарықтардағы фундаменталды факторлар мен тенденцияларды сипаттайтындығына көз жеткізе аламыз.

Түйін сөздер: валюталық нарық, тенгенің айырбас бағамы, Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі, валюталық реттеу, валюталық конвертациялар, коронавирустық пандемия.

Негізгі ережелер. Ішкі валюталық нарықтың мұнайға деген төмен баға мен коронавирустық пандемияның жайылу шарттарында жағдайды тұрақтандыру үшін мемлекет нарықта валюталық конвертациялар секілді бірнеше бағытты шаралар жүргізді. Келесі бағытта нарықта жоғары құбылмалылық орын алғаннан соң, акциялар нарығында жүргізілетін мәмілелер саны өсті, салдарынан нарықтың өтімділігін жоғарылатып, жеке инвестициялардың құйылуына септігін тигізді.

Кіріспе. Әлемде коронавирустық пандемия басталған соң, дүниежүзілік шаруашылықтың даму қарқынының, әлемдік сауда айналымының, елдердің экономикасының күрт өзгерістерге ұшырауына алып келді. Ол біздің елді де айналып өтпеді. Вирустың жылдам халық арасында тарауына байланысты, өкінішке орай 2020 жылдың наурыз айында Үкімет елде төтенше жағдайды бекіту шарасын жүзеге асырды. Салдарынан ел экономикасының дамуы теріс сипатты көрсетіп, қаржы және тауар нарықтарында бірнеше рет құлдырау болды. Оған қоса, ұлттық валютамыз ұлттық экономиканың шикізаттық құрылымына байланысты қара алтын нарығындағы өзгерістерге тәуелді болып келетіндігінен әлемдегі мұнай бағасының, нақтырақ айтқанда эталонды Brent маркалы қара алтын бағасының төмендеуі салдарынан құнсызданып кетті. Сәйкесінше бұл жағдай сыртқы нарықтың жағдайы факторымен қоса елдің валюталық нарығының тұрақты дамуына кері әсерін тигізді.

Әдіснама. Жұмысты жазу барысында эмпирикалық және теоретикалық әдістер, оның ішінде талдау, салыстыру, бақылау әдістері қолданылды. Қазақстанның валюталық нарығын, оның құрылымы мен міндеттерін анықтай келе, коронавирус пандемиясына

дейінгі кезең мен карантиннен кейінгі ішкі валюталық нарық жағдайына талдау жүргізіліп, жиналған ақпарат синтезделді. Негізгі статистикалық мәліметтер Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің ресми сайты мен статистикалық бюллетенінен алынды.

Нәтижелер және талқылау. Әлемдік экономикада валюталық келісімдердің көлемі күн сайын өсуіне байланысты ұлттық валюта нарықтарын әлемдік нарыққа интеграциялау үрдісі жүргізіліп келеді, нәтижесінде ұлттық валюта нарықтарының бұл жүйеде маңыздылығы артып, жеке елдердің осы бағытта өз даму стратегияларын қалыптастыру маңызды рөлге ие болады. Сонымен, валюта нарығы дегеніміз – қаржы нарығының әр түрлі компоненттерінің өзара әрекеттесуін қамтамасыз етудегі сол нарықтың ең маңызды бөлігі. Бұл валюталарды тұтынушылар мен сатушылар арасында құқықтық және экономикалық қатынастар орнатылатын механизм [1]. Бұл жүйе мәмілелерге келесі негізде мүмкіндік береді:

- Банк клиентпен сатып алу-сату кезінде тікелей өзара әрекеттесетін бөлшек сауда операциялары;

- Екі банк бір-бірімен валюталық брокер арқылы өзара іс-қимыл жасайтын көтерме банкаралық сауда операциялары. Бұл өзара байланыс *банкаралық нарықты* тудырады [2].

Осы бағыттағы елдің валюталық саясаты мемлекеттің экономикалық саясатының ажырамас бөлігі бола отырып, әлемдік экономикалық қатынастар жүйесіне интеграциялану деңгейіне, салаларына және механизмдеріне қатысты негізгі мақсаттарды жүзеге асыруға бағытталған.

Қазақстан Республикасының валюталық реттеуінің міндеттері:

- а) Қазақстан Республикасында валюталық құндылықтар айналысының тәртібін белгілеу;

- б) Қазақстан Республикасының әлемдік экономикаға одан әрі интеграциясы үшін жағдайлар жасау;

- в) Валюталық операциялар мен капитал ағындары туралы ақпараттық базаны қамтамасыз ету [3].

Қазақстан Республикасының «Валюталық реттеу және валюталық бақылау туралы» Заңына және ҚРҰБ нормативтік-құқықтық актілеріне сәйкес заңды және жеке тұлғалардың валюталық операцияларын, оның ішінде валюталық реттеу режимдерін жүргізу тәртібі – валютаны тіркеу операциялар және валюталық операциялар туралы хабарлама белгіленген [4].

Елдің валюталық саясатын жүргізудегі негізгі құралдардың бірі – ұлттық валюта, сәйкесінше оның төлем құралы ретіндегі негізгі қабілеті деп валютаның басқа түрлеріне ең аз шығындармен айырбастауға болатыны саналады. Валюта операцияларын жүзеге асыру валюта нарығына қатысушылар арасында валюта айырбастаусыз және бір елдің валютасының екінші елдің валютасына пропорционалды тәуелділігін анықтаусыз мүмкін емес. Бұл механизм валюта бағамдарын белгілеу арқылы жүзеге асырылады [1].

Соңғы жылдардағы Қазақстанның ішкі валюта нарығында АҚШ долларымен, еуромен және Ресей рублімен жасалған кейбір операцияларды қарастырайық (Кесте 1).

Қазақстан Республикасының ішкі нарығындағы операцияларды талдай отырып, сауда-саттық көлемінің және резидент банктердің американдық доллармен операциялары көлемінің біртіндеп өсу динамикасын 2016-2018 жылдар аралығында, еуромен 2016-2018 жылдары, ресейлік рубльмен 2016-2017 жылдар аралығында байқауға болады, содан кейін көрсеткіштердің төмендеуі сәйкесінше доллармен 2019-2020 жылдарда байқалады, сол мерзім аралығында еуромен сауда-саттық көлемі төмендесе, банк-резиденттер мәмілелерінің көлемі екі есе өскен, ал рубльде сауда-саттық көлемі өссе, банк-резиденттер мәмілелерінің көлемі төмендеген (1-кесте).

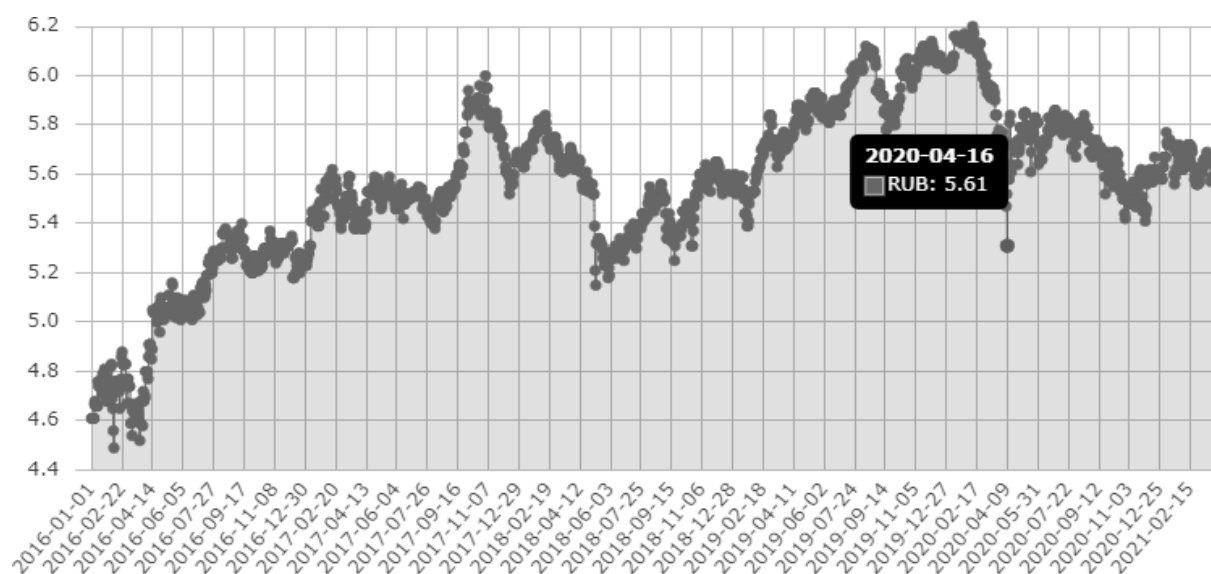
Кесте 1.

2010-2020 жылдар аралығында Қазақстан Республикасының ішкі нарығындағы АҚШ долларымен, еуромен және Ресей рублімен жүргізілген операциялар (валютаның млн және мыңдық бірлігі)*

Кезең	USD (валютаның млн бірлігі)		EUR (валютаның мыңдық бірлігі)		RUB (валютаның млн бірлігі)	
	КАСЕ	ББВР	КАСЕ	ББВР	КАСЕ	ББВР
	Саудасаттықтың көлемі	Банк-резиденттер мәмілелерінің көлемі	Саудасаттықтың көлемі	Банк-резиденттер мәмілелерінің көлемі	Саудасаттықтың көлемі	Банк-резиденттер мәмілелерінің көлемі
2016	30 382	7 966	23 550	66 250	13 154	12 927
2017	37 005	18 200	56 550	88 607	27 229	16 894
2018	38 740	33 847	56 550	107 960	10 709	10 690
2019	28 838	32 504	60 572	46 948	11 487	9 640
2020	27 477	24 959	34 446	98 667	17 873	5 574
2021 (01.21)	2 196	2 065	6 907	4 680	1 501	120

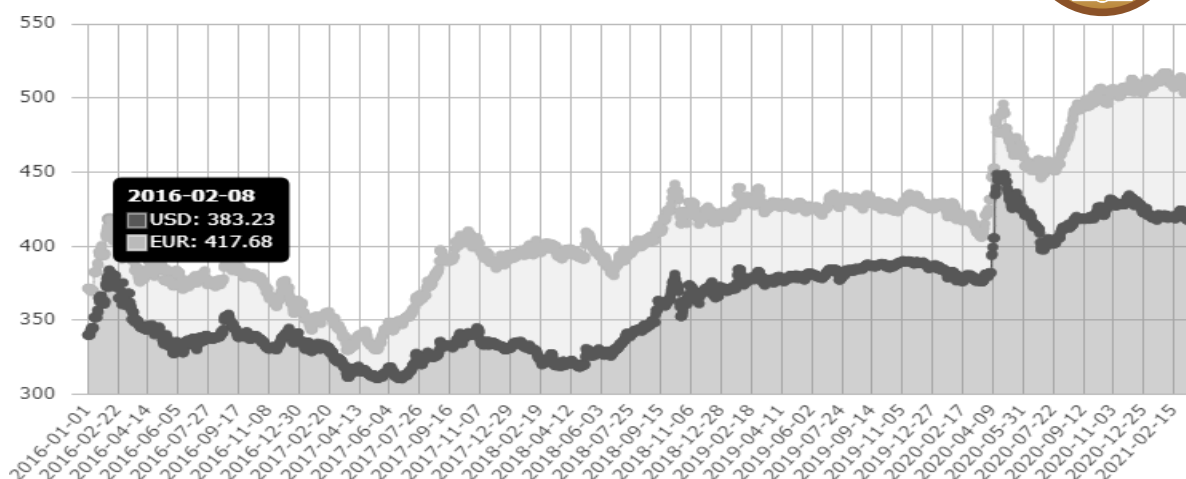
*Ескерту: [5] қайнаркөз негізінде автормен құрастырылған

1-суретте Ресей рублінің, сәйкесінше 2-суретте АҚШ долларының және еуроньң 2016-2021 (I тоқсан) жылдар аралығындағы теңгеге қатысты ресми бағамдары келтірілген. 5 жыл ішінде үш валютаның да теңгеге бағамдары өзгеріп отырды, рубль соңғы 3 жылда 5,1 мен 6,2 бағамы аралығында өзгерген. 2017 жылдың маусым айында доллар мен еуро арзандаған, 2020 жылдың наурыз айында әлемдегі коронавирустық пандемия салдарынан бұл екі валюта күрт өсіп кеткен.

Сурет 1 – 2016-2021 (I тоқсан) жж. Ресей рублінің теңгеге қатысты бағамы

*Ескерту: сурет [6] қайнаркөзінен алынды

Сурет 2 – 2016-2021 (I тоқсан) жж. АҚШ долларының және еуроның теңгеге қатысты бағамы

*Ескерту: сурет [б] қайнаркөзінен алынды

Төменде (2-кесте) Қазақстандағы екінші деңгейдегі банктердің 2016-2021 (I тоқсан) жылдар кезеңінде қолма-қол шетел валютасын әкелу мен әкетуі туралы статистикалық мәліметтерді келтірміз (АҚШ доллары, еуро және Ресей рублінде).

Кесте 2.

Қазақстандағы екінші деңгейдегі банктердің қолма-қол шетел валютасын әкелу мен әкетуі туралы статистикалық мәлімет (валютаның мыңдық бірлігі)*

Кезең	USD (валютаның миллиондық бірлігі)			EUR (валютаның мыңдық бірлігі)			RUB (валютаның миллиондық бірлігі)		
	Әкелу	Әкету	Әкелу-әкету сальдосы	Әкелу	Әкету	Әкелу-әкету сальдосы	Әкелу	Әкету	Әкелу-әкету сальдосы
2016	1,354	1,005	349 мың	201	101	999	25,42	11,54	13,87
2017	3,432	123 мың	3,309	303	288	274	38,24	5,96	32,27
2018	3,449	244 мың	3,205	415	31	384	61,29	7,27	54,01
2019	4,188	64 мың	4,123	549	616	543	34,85	14,7	20,15
2020	2,492	298 мың	2,194	297	286	294	64,17	5,33	58,84
2021 (01.21)	172 мың	5 мың	166 мың	827	-	82	4,12	83,3	4,03

*Ескерту: [5] қайнаркөз негізінде автормен құрастырылған

1-ші және 2-ші суреттен бір дегеннен көзге көрінетін өзгерістер – наурыз-сәуір айларында доллар мен еуроның күрт қымбаттауы мен рубльдің арзандауы. Бұл теңге бағамының өзгеруіне қалыптасқан көзқарасқа қарама-қайшы болды. Әлемдік және ұлттық

валюта нарықтары кездейсоқ және белгісіз жағдайға ұрынды. Сондықтан бұл өзгерістердің басты себептері пандемияға байланысты деп жорытуға жеткілікті негіздер бар. Осы белгісіз жағдайға ҚРҰБ елдің валюталық нарығын тұрақтандыруға іс-шаралар кешенін жүргізуге мәжбүр болды.

Біріншіден, төмен өтімділіктің нақты мерзімдерінде валюталық нарықтың қалыпты қызмет етуі үшін ҰБ нарықта интервенциялар жүргізіп отырды. Олардың аталмыш жылы жалпы көлемі 1,905 млрд долларды құрады. Интервенциялар ақпан, наурыз, күз мезгілінде қыркүйек және қазан айларында жүргізілді. Олардың 1,488 млрд долларды құраған ең ауқымды көлемі нарықтың күрт құлдырауы кезінде, нақтырақ айтқанда наурыз айында жүзеге асырылды.

Екіншіден, Ұлттық банк валюталық операциялардың КҮС процедураларына сәйкес жүргізілуіндегі ашықтықтың қалыпты деңгейін қамтамасыз ету үшін валюталық операцияларды жүзеге асырудағы ережелерге өзгертулер енгізді, атап айтқанда заңнамада бекітілген мерзімде сатып алынған валюталардың мақсатты пайдаланылуы бойынша бақылаулар мен банктердің айырбастау (конверсиондық) операцияларды алдын-ала тексеру шараларын жүргізу ережелері болды. Валюталық нарыққа қатысушылар арасындағы алыпсатарлық белсенділікті төмендету үшін сатып алу бағамының айырбастау пункттері үшін валюта сату бағамынан ауытқуына шектер қойылған болатын.

Үшіншіден, валюталық нарықтағы сұраныс пен ұсыныстың тепе-теңдік жағдайына жетуі үшін негізгі фактордың бірі ретінде ҚР бюджетіне кепілдендірілген трансферттерді жүзеге асыру мақсатындағы валюталардың конвертациялық операциялары анықталды. Бұл конвертациялардың жалпы көлемі сол жылы 9,05 млрд АҚШ долларын құрады. Сонымен қатар, елдің квазимемлекеттік сектор субъекттерінің валюталық нарықтағы валюталық түсімдерін сату мүмкіндігін атап өту қажет. Бұл бағытта KGS компаниялары сол жылы шамамен 2,1 млрд АҚШ долларын сатты.

Аталған шаралар нәтижесінде сыртқы және ішкі валюталық нарықтарда жағдайды тұрақтандыруда тенге бағасы өзінің наурыз-сәуір айларындағы күрт өсіп кеткен көрсеткішінен 6%-ға нығайып, жыл соңында 1 АҚШ долларына 420,71 тенгені құрады [7].

Соңғы ағымдағы ақпараттарға қарағанда теңгенің салыстырмалы құнсыздануы байқалады. Сондықтан елдің валюталық саясатында ол нарыққа әсер ететін ішкі факторлармен қатар әлемдік нарықтардағы болып жатқан өзгерістерге де жеткілікті назар аудару қажеттігі туындайды.

Жалпы алғанда ұлттық валютаның динамикасы пандемия жағдайында да, оған дейінгі кезеңде де әлемдік нарықтардағы тенденциялар мен фундаменталды факторлар трендтерін көрсетіп отырды.

Қорытынды. Елдің валюта бағамының қалыптасуы ұлттық және әлемдік экономика мен саясаттың өзара байланысына тәуелді күрделі көпфакторлы процесс болып табылады. Жалпы, Қазақстан Республикасының валюта нарығының даму болашағы биржалық немесе банкаралық нарықты жетілдіру үрдісімен байланысты болады. Одан бөлек, егер мемлекеттік және нарықтық валюталық реттеу тиісті деңгейде қолданылмаса, нарық жағдайында валюталарға сұраныс пен ұсыныстың қалыптасуы және олардың валюта бағамдарының арақатынасы жағымсыз салдарға алып келуі мүмкін, өйткені валюта бағамдарының күрт өзгеруі және валюталық дағдарыстар ұлттық экономикаға кері әсер етеді, сәйкесінше ауыр әлеуметтік-экономикалық зардаптарды тудырады.

Әлемде пандемия жалғасуда. Аяқталу мерзімі белгісіз. Бұл жағдайда елдің валюта саясатының басты міндеті – теңгенің бағамын мүмкіндігінше тұрақтандыру, күшті әлсіреуіне жол бермеу. Мұндай саясат пандемиядан кейінгі экономиканы қалпына келтірудің өте маңызды тетігінің бірі болады деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Калиева Г.Т., Омарова А.К. Валютные рынки и валютные операции. Алматы, 2002г.
2. Исакаков У.М., Бохаев Д.Т., Рузиева Э.А. Финансовые рынки и посредники: учебник. – Алматы: Экономика, 2005. – 298с. – с. 88
3. Закон РК «О валютном регулировании и валютном контроле» от 18 декабря 2000 года
4. Концепция развития финансового сектора Республики Казахстан до 2030 года. Утв. Постановлением Правительства Республики Казахстан от 29 августа 2014 года №954.
5. ҚР ҰБ Статистикалық бюллетень N01 (314) Қаңтар 2021. Электронды ресурс: <https://nationalbank.kz/ru/news/statisticheskij-byulleten/rubrics/1675>
6. ҚР ҰБ ресми сайты – Электронды ресурс: <https://nationalbank.kz/ru/exchangerates/ezhednevnye-oficialnye-rynochnye-kursy-valyut>
7. Коронавирус, падение цен на нефть и итоги развития валютного рынка Казахстана – интервью с заместителем председателя Нацбанка Алия Молдабекова – Электронды ресурс: <https://kapital.kz/finance/92619/koronavirus-padeniye-tsen-na-neft-i-itogi-razvitiya-valyutnogo-rynka-kazakhstan.html>

References:

1. Kalieva G.T., Omarova A.K. Valyutny`e ry`nki i valyutny`e operaczii. Almaty`, 2002g.
2. Iskakov U.M., Bokhaev D.T., Ruzieva E`.A. Finansovy`e ry`nki i posredniki: ucheb-nik. – Almaty` : E`konomika, 2005. – 298s. – s.88
3. Zakon RK «O valyutnom regulirovanii i valyutnom kontrole» ot 18 dekabrya 2000 g.
4. Konczepczija razvitiya finansovogo sektora Respubliki Kazakhstan do 2030 goda. Utv. Postanovleniem Pravitel`stva Respubliki Kazakhstan ot 29 avgusta 2014 goda No. 954
5. ҚР ҰБ Statistikalы`қ byulleten` N01 (314) Kantar 2021. E`lektrondy` resurs: <https://nationalbank.kz/ru/news/statisticheskij-byulleten/rubrics/1675>
6. ҚР ҰБ resmi sajty` – E`lektrondy` resurs: <https://nationalbank.kz/ru/exchangerates/ezhednevnye-oficialnye-rynochnye-kursy-valyut>
7. Koronavirus, padenie czen na neft` i itogi razvitiya valyutnogo ry`nka Kazakhstan – interv`yu s zamestitelem predsedatelya Naczbanka Aliya Moldabekova – E`lektrondy` resurs: <https://kapital.kz/finance/92619/koronavirus-padeniye-tsen-na-neft-i-itogi-razvitiya-valyutnogo-rynka-kazakhstan.html>.

ВАЛЮТНЫЙ РЫНОК КАЗАХСТАНА ДО И ВО ВРЕМЯ ПАНДЕМИИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Р.Е.Елемесов, А.А.Раимбекова*

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан
e-mail: a.raimbekovaa@mail.ru

Резюме. Расчеты в национальной и иностранной валюте происходят между резидентами республики, участвующими в различных международных торговых отношениях и потоках капитала. С помощью зарубежных активов осуществляются различные финансовые операции, формируются золотовалютные резервы страны, рассчитываются некоторые экономические нормативы и показатели (целевая заработная плата, собственный капитал коммерческих банков, ВВП и т. Д.). В связи с этим возникает необходимость создания развитого валютного рынка, что позволит увеличить объем валютных операций.

В статье дается сравнительный анализ динамики развития валютного рынка Казахстана и изменений, вызванных воздействием на него глобальной пандемии.

***Ключевые слова:** валютный рынок, курс тенге, Национальный Банк Республики Казахстан, валютное регулирование, конвертация валют, пандемия коронавируса.*

CURRENCY MARKET OF KAZAKHSTAN BEFORE AND IN TIME OF PANDEMIC: COMPARATIVE ANALYSIS

R.E.Yelemesov, A.A.Raimbekova*

Kazakh National University named after al-Farabi, Almaty, Kazakhstan

e-mail: a.raimbekovaa@mail.ru

***Summary.** Settlements in national and foreign currency are made between residents of the republics participating in various international trade relations and capital flows. With the help of foreign assets, various financial transactions are carried out, gold and foreign exchange reserves of the country are formed, some economic norms and indicators are calculated (target earnings of the bank, private capital, etc.). In connection with this, it is necessary to create a developed foreign exchange market, which will allow to increase the volume of foreign exchange transactions.*

The article provides a comparative analysis of the dynamics of the development of the foreign exchange market in Kazakhstan and the changes caused by the impact of the global pandemic on it.

***Key words:** foreign exchange market, tenge exchange rate, National Bank of the Republic of Kazakhstan, currency regulation, currency conversion, coronavirus pandemic.*

МРНТИ 06.52.13

УДК 331.446.4

ББК 65.290

<https://doi.org/10.51579/1563-2415.2021-2.11>

ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ СОЗНАНИЕ КАК ОСНОВА КРЕАТИВНОСТИ В БИЗНЕСЕ

Н.В.Ибрагимова*, Ә.С. Бақтымбет

Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,

Нур-Султан, Казахстан

email: ibrnatalya73@mail.ru

***Аннотация.** Цель исследования в данной статье – раскрытие и обоснование отличия современного предпринимателя, обладающего не только необходимыми знаниями и навыками в области предпринимательской деятельности, но и творческим потенциалом, креативностью, нестандартным подходом к решению бизнес-проблем.*

Проблематика статьи заключается в том, что в настоящее время, нет четкого понимания в обществе понятия творческого предпринимателя, не видно различие между классическим пониманием бизнесмена и бизнесмена, работающего в области творческих, креативных индустрий, что зачастую затрудняет деятельность таких бизнес-процессов.

Важность статьи заключается в том, что в ней обоснованы и уточнены некоторые аспекты понятий о предпринимательском сознании, даны обоснования необходимости развития творческой составляющей у предпринимателей современного типа. Так же в статье даны практические рекомендации предпринимателям, каким образом можно

начать предпринимательскую деятельность в области творческих, креативных индустрий.

В результате проведенного исследования была выявлена прямая зависимость типа предпринимательского сознания на активность и эффективность деятельности современного предпринимателя. Дано четкое понимание разграничения отличий бизнесмена от предпринимателя, а точнее, классического предпринимателя-бизнесмена от творческого предпринимателя.

Ключевые слова: креативность, творческий предприниматель, экономическое сознание, бизнесмен, творческое мышление, инновации

Основные положения статьи заключаются в следующем: раскрытие теории сущности экономического сознания, сущности творческого предпринимательства и понимания отличия творческого предпринимателя от классически принятого, анализ проблем творческого предпринимательства в Республике Казахстан и пути их решения.

Введение. Актуальность и важность вопроса, рассматриваемого в статье, заключается в том, что экономическое сознание в настоящее время, характеризуется как системный компонент сознания в связи с тем особым местом, которое деловая деятельность занимает в социальной жизни современного человека, а также в реализации его основных целей [1].

На сегодняшний день актуальными и рентабельными видами экономической деятельности субъектов Республики Казахстан становятся постиндустриальные направления, относящиеся к области креативных (творческих) индустрий.

В этой связи особенно важным является установление четкости понимания творческого предпринимателя, творческого экономического сознания, как основы системы развития постиндустриального общества.

Исследования проблем предпринимательского сознания, его творческой составляющей, находят свое отражение в трудах отечественных и зарубежных ученых, таких как Ньюбайджин Дж., Хоукинс Дж., Махлуп Ф., Бекниязова Д.С., Жумагалиева Б.З., Булхайрова Ж.С., Князева, Е. Н., Орлова Т.С., которые внесли существенный вклад в теорию и практику развития креативного, творческого предпринимательского мышления, становления творческого подхода в предпринимательской деятельности.

Проблематика статьи отражается в следующем.

Проведенный обзор научных трудов выявил, что, исследования в области творческого предпринимательского сознания, и, в частности, творческих индустрий Республики Казахстан, не проводились на достаточном уровне.

Так было выявлено, что отсутствуют работы по специфике творческого подхода в различных отраслях неиндустриальной направленности (киноискусство, музеи, галереи, художественное творчество и много другое).

Не раскрыты возможности применения творческого подхода в деятельности таких предприятий, а так же по адаптации эффективного зарубежного опыта к условиям деятельности казахстанских предприятий.

Материалы и методы. Методика исследования в данной статье основывается на таких научных общих и специальных методах как, метод анализа и синтеза, метод эмпирического исследования, экономико-статистический метод, а также прогнозирование и визуализация показателей исследования на основе схематического и сетевого моделирования.

Результаты и обсуждение. Само понятие креативного, творческого сознания было официально признано в 2000 году в США, на основе научных трудов ряда западных ученых-исследователей.

Как отмечал Джон Ньюбайджин, «...экономическое сознание связано с моральным сознанием, так как экономические отношения в делах можно считать социальными отношениями (в то же время они моральны или аморальны)» (рис. 1) [2, с.29].

Шумпетер Й. подчеркивает, что структура экономического сознания - это совокупность, а не системное образование, в результате которого различные конструкции действуют независимо, автономно от других, определяя экономическое поведение в предпринимательской деятельности [3].

Этот автор делит целое на взаимосогласованные субструктуры экономического подсознания:

1.Первая подструктура - конструкции, которые обычно отражают хозяйственный порядок, хозяйственную структуру, которая существует как отношения между предпринимателем и обществом, предпринимателем и деятельностью.

2.Вторая подструктура - конструкции, объясняющие видимый предмет хозяйственного порядка. Особенностью подструктуры является наличие оценочного компонента, выражающегося в различных формах: от одобрения-объяснения до отказа.

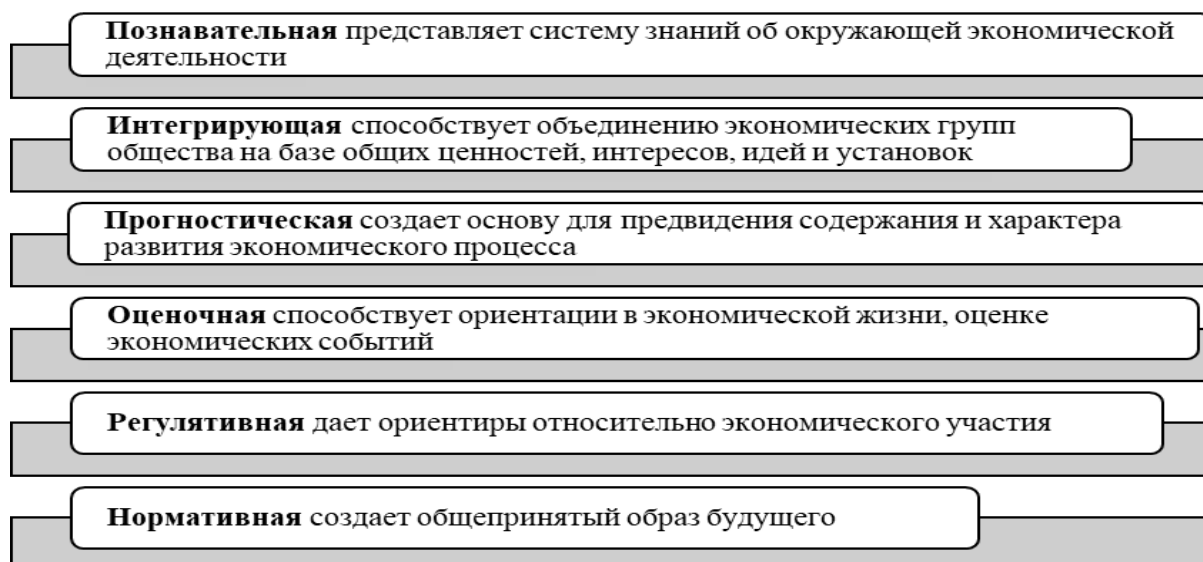

Рисунок 1 - Функции экономического сознания (разработано авторами)

3.Третья подструктура - идеальное построение экономических отношений. Это продукт нравственного сознания, убеждений индивида и его социальной ориентации.

4.Четвертая подструктура - долговременные ориентационные конструкции, обеспечивающие поведение в конкретных деловых ситуациях, - отношения с государственными организациями.

5.Пятая подструктура ориентирована на достижение целей предпринимательства как ценности как таковой. Результат коммерческой деятельности отделяется от прямой связи со средствами и продуктами жизнеобеспечения и становится самосознаваемым.

6.Шестая подструктура - конструкции экономических измерений - экономическая мысль.

Таким образом, экономическое сознание-это система теоретических и практических знаний, оценок, настроений и чувств, посредством которых социальные субъекты (индивиды, группы, классы, общество) осознают экономическую сферу.

В результате проведенного исследования авторы пришли к выводу, что экономическое сознание является основой для формирования такого класса как творческие предприниматели.

Творческое предпринимательство – это относительно новая концепция в бизнесе [4].

Например, культурный туризм-культура и творчество - всегда является поводом для туристов посетить страну, но он также оказывает экономическое влияние на ряд других отраслей (жилье, логистика, кейтеринг и т.д.)

Большинство творческих компаний - это небольшие или даже микропредприятия, очень мобильные, часто сезонные и основанные на проектах [5].

Основой такого предпринимательства является интеллектуальный капитал.

Проблема в том, что хорошие модели еще не разработаны для оценки реальной стоимости этого интеллектуального капитала.

Это значительно усложняет поиск инвесторов и финансирование.

С точки зрения распределения, творческое предпринимательство имеет хорошую позицию за рубежом.

Это чаще, чем мы привыкли думать.

В ЕС (Европейском Союзе) культурные и творческие отрасли составляют 4,4% ВВП (Внутренний Валовой Продукт) и работают там 7 миллионов человек.

Творческие отрасли - это не только достаточно крупные, но и наиболее активно развивающиеся области [6].

Например, в Эстонии 11,4% всех зарегистрированных предприятий работают в творческих отраслях и составляют 5% занятости населения.

На сегодняшний день, в Республике Казахстан существует и развивается креативная экономика, которая становится одним из важнейших факторов экономического роста страны.

К примеру, в реестре юридических лиц, на начало 2020 года было зарегистрировано 17 581 креативное предприятие, что составляет 3,8% от общего числа зарегистрированных в стране юридических лиц.

Активность деятельности и развития творческих индустрий регулярно изучается и анализируется.

Так, в феврале 2020 года было проведено анкетирование в разрезе деятельности ансамблей традиционной казахской музыкальной культуры и был выявлен ряд проблем.

Анкетирование было проведено среди музыкальных групп (таблица 1).

Таблица 1

Проблемы развития творческих индустрий в Республике Казахстан

№ п/п	Проблема	% опрошенных
1.	Нехватка рекламы и маркетинговых методов пропаганды	11
2.	Недостаточное финансирование	12
3.	Отсутствие профессионального менеджмента	8
4.	Нехватка профессиональных кадров	2,7
5.	Недостаточность мероприятий по повышению квалификации	2,7
6.	Отсутствие мотивационных мер	8,8

Примечание: составлено по данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [7]

Как видно из данных таблицы 1, перечень проблем в креативных индустриях Республики Казахстан довольно широк.

Основными проблемами являются нехватка профессиональных кадров и отсутствие мотивационных мер для работников творческих отраслей.

Предпринимателям, желающим начать бизнес в таких областях деятельности необходимо учитывать выявленные проблемы, тщательно их проанализировать и принимать своевременные меры для их устранения [7].

Задача бизнесмена - развить существующий бизнес или создать новый, следуя четким и устоявшимся правилам.

Настоящий бизнесмен - это не тот, у кого появилась блестящая идея, а тот, кто смог построить на этой идее сильный бизнес и захватить рынок [8].

Доходы бизнесменов намного выше, чем у инвесторов.

Когда говорят о состоянии бизнесмена, то говорят не о его деньгах на банковском счете, а об оценке его бизнеса с точки зрения инвесторов.

Предприниматель - настоящий творец.

Он предлагает новые продукты, открывает новые ниши, умеет зарабатывать деньги там, где не получается у других [9].

Предприниматели инвестируются только венчурными инвесторами.

По мнению авторов, творческий предприниматель - это человек, одержимый своими творческими идеями.

Его уникальность заключается в том, что он сочетает в себе талант и деньги в своем бизнесе[10].

Необходимо проанализировать цепочки создания стоимости творческих продуктов.

Одним из ключевых методов анализа творческой бизнес-модели является анализ цепочки создания стоимости.

Это поможет понять последовательность добавления ценности к вашей идее, продукту или услуге.

От (А) создания первоначальной идеи до (Б) производства и воспроизводства, а затем до (В) маркетинга и продаж, до той стадии, когда клиент (Г) потребляет ваш продукт (рис. 2).

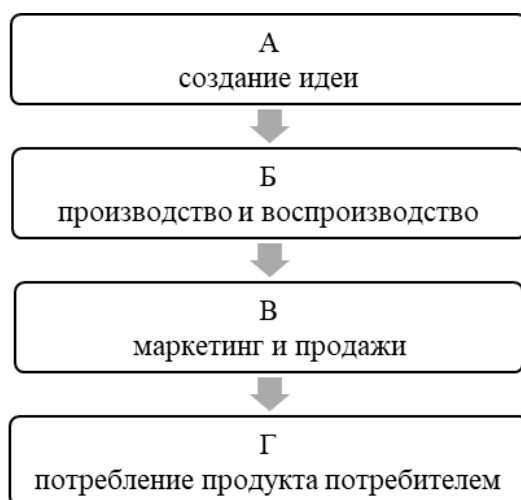

Рисунок 2 – Процесс добавления ценности к идее, продукту (разработано авторами)

Например, создание фильма - это процесс с самой сложной цепочкой создания стоимости, которая может быть. Он сложен из-за сроков, стоимости и организации взаимодействия между многими людьми на четырех этапах создания цепочки создания стоимости[11].

Этот канал начинается со сценариста, затем продюсерской компании, затем режиссера, маркетинга и выхода фильма в кинотеатрах, на телевидении, на DVD (ди-ви-ди, англ. Digital Versatile Disc — цифровой многоцелевой диск). Это намного проще, когда творческий предприниматель, как графический дизайнер, разрабатывает фирменный стиль для запуска и работает непосредственно с владельцем или продает свои фотографии через свой собственный веб-сайт клиентам без каких-либо посредников.

Заключение. Таким образом, авторы статьи сделали следующие выводы: творческий человек, основывающийся и руководствующийся творческим сознанием, занимающийся предпринимательской деятельностью, несомненно, может стать успешным бизнесменом в той или иной области творческих индустрий. Творческое предпринимательство принципиально отличается от обычных трудовых норм, оно требует больших навыков, подвижности и умения постоянно учиться. Творческий предприниматель обладает рядом существенных преимуществ в противовес обычному бизнесмену, поскольку обладает не только необходимыми бизнес-знаниями, но и креативным, творческим мышлением и интуицией, разбирается в стратегиях и направлениях развития креативных индустрий. Он создает продукты или открывает ниши, которые заставляют инвесторов и деловых людей бодрствовать практически круглосуточно. Творческие предприниматели, вопреки законам экономики, не стремятся максимизировать прибыль.

Список литературы

1. Лайонел, Роббинс. История экономической мысли. Лекции в Лондонской школе экономики [Текст], Изд-во Ин-та Гайдара, 2013.-496 стр. ISBN: 978-5-93255-365-7 (в пер.).
2. Ньюбайджин, Дж. Креативная экономика. Картирование. [Текст] М: «Креативная экономика», 2012.-80с. ISBN: 978-5-91292-064-6 (в пер.).
3. Шумпетер, Й. Теория экономического развития [Текст]/ пер. с нем. М., 2013. С.169 ISBN: 978-5-699-19290-8 (в пер.).
4. Князева, Е. Н. Философия науки. Междисциплинарные стратегии исследований: учебник для вузов / Е. Н. Князева. — Москва: Издательство Юрайт, 2020. — 289 с. — (Высшее образование). — ISBN 978-5-534-05131-5. — Текст: электронный // ЭБС Юрайт [сайт]. — URL: <http://biblio-online.ru/bcode/453974>. Дата обращения 5.12 2020г.
5. Кастельс, М. Становление общества сетевых структур / Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. [Текст] Под ред. В. Л. Иноземцева. М., 2013. 594 с. ISBN: 978-5-7598-1009-4 (в пер.)
6. Стрелец, И. Экономика сетевых благ [Текст]// Мировая экономика и международные отношения, № 10, 2015, С. 77-83 ISBN: 978-5-392-00909-1 (в пер.).
7. Сайт Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан Текст: электронный // <https://stat.gov.kz/> Дата обращения 7.12 2020г.
8. Орлова, Т. С. Креативность экономического сознания личности [Текст]: автореф. дис. на соиск. степ. д-ра филос. наук: спец. 09.00.01 — антология и теория познания / Т. С. Орлова; Тюмен. гос. ун-т. — Тюмень, 2016. 35 с. ISBN: 978-3-847-32182-8 (в пер.).
9. Зельдович, Б. З. Менеджмент в медиаиндустрии: учебник для среднего профессионального образования / Б. З. Зельдович. — 2-е изд., испр. и доп. — Москва: Издательство Юрайт, 2020. — 293 с. — (Профессиональное образование). — ISBN 978-5-534-

12565-8. — Текст: электронный // ЭБС Юрайт [сайт]. — URL: <http://biblio-online.ru/bcode/457100> Дата обращения 5.12 2020г.

10. Staying Ahead: The economic performance of the UK's creative industries [Текст], by R Andari, H Bakhshi, W Hutton, A O'Keefe and P Schneider, The Work Foundation, London, 2016. <http://www.britishcouncil.org/ru/russia-projects-cultural-creative-economy-useful-resources-stayingahead.pdf> ISBN: 978-5-91134-310-1

11. Untersuchung des oekonomischen potenzials der «CREATIVE INDUSTRIES» in Wien [Текст], by Veronika Ratzenboeck, Katharina Demel, Robert Harauer, Guenther Landsteiner, Rahel Falk, Hannes Leo, Gerhard Schwarz. 2014 ISBN: 978-5-94841-400-3

References

1. Laionel, Robbins. Istoriya ekonomicheskoi misli. Lekcii v Londonskoi shkole ekonomiki [Текст], Izd-vo In-ra Gaidara, 2013.-496 str. ISBN: 978-5-93255-365-7 (v per.).

2. N'yubaidzhin, Dzh. Kreativnaya ekonomika. Kartirovanie. [Текст] М: «Kreativnaya ekonomika », 2012.-80s. ISBN: 978-5-91292-064-6 (v per.).

3. Shumpeter, I. Teoriya ekonomicheskogo razvitiya [Текст]/ per. s nem. М., 2013. S.169 ISBN: 978-5-699-19290-8 (v per.).

4. Knyazeva, E. N. Filosofiya nauki. Mezhdisciplinarnie strategii issledovani: ochebnik dlya vuzov/ E. N. Knyazeva. — Moskva: Izdatelstvo Yurait, 2020. — 289 s. — (Visshee obrazovanie). — ISBN 978-5-534-05131-5. — Текст: электронни // EBS Yurait [сайт]. — URL: <http://biblio-online.ru/bcode/453974>. Дата obrasheniya 5.12 2020g.

5. Kastel's, M. Stanovlenie obshestva setevih struktur/Novaya postindustrial'naya volna na Zapade. Antologiya. [Текст] Pod red. V. L. Inozemceva. М., 2013. 594 s. ISBN: 978-5-7598-1009-4 (v per.)

6. Strelec, I. Ekonomika setevih blag [Текст]// Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnie otnosheniya, № 10, 2015, S. 77-83 ISBN: 978-5-392-00909-1 (v per.).

7. Sait Byuro nacionalnoi statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan Tekst: elektronnyi // <https://stat.gov.kz/> Data obrasheniya 7.12 2020g.

8. Orlova, T. S. Kreativnost' ekonomicheskogo soznaniya [Текст]: avtofef. dis. na soisk. step. d-ra filos. nauk: spec. 09.00.01 — antologiya i teoriya poznaniya/ T. S. Orlova; Tyumen. gos. un-t. — Tyumen', 2016. 35 s. ISBN: 978-3-847-32182-8 (v per.).

9. Zeldovich, B. Z. Menedzhment v mediaindustrii: uchebnik dlya srednego professional'nogo obrazovaniya/ B. Z. Zeldovich. — 2-e izd., ispr. i dop. — Moskva: Izdatelstvo Yurait, 2020. — 293 s. — (Professional'noe obrazovanie). — ISBN 978-5-534-12565-8. — Текст: электронни // EBS Yurait [сайт]. — URL: <http://biblio-online.ru/bcode/457100> Дата obrasheniya 5.12 2020g.

10. Staying Ahead: The economic performance of the UK's creative industries [Текст], by R Andari, H Bakhshi, W Hutton, A O'Keefe and P Schneider, The Work Foundation, London, 2016. <http://www.britishcouncil.org/ru/russia-projects-cultural-creative-economy-useful-resources-stayingahead.pdf> ISBN: 978-5-91134-310-1

11. Untersuchung des oekonomischen potenzials der «CREATIVE INDUSTRIES» in Wien [Текст], by Veronika Ratzenboeck, Katharina Demel, Robert Harauer, Guenther Landsteiner, Rahel Falk, Hannes Leo, Gerhard Schwarz. 2014 ISBN: 978-5-94841-400-3

КӘСІПКЕРЛІК САНА БИЗНЕСТЕГІ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚТЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Н.В.Ибрагимова*, Ә.С. Бақтымбет

Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті,

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

email: ibrnatalya73@mail.ru

Түйін. Экономикалық сана іскерлік қызметтің қазіргі адамның әлеуметтік өмірінде алатын ерекше орнына байланысты сананың жүйелік компоненті ретінде сипатталады. Экономикалық сананың қалыптасуы экономикалық қатынастардың субъектісі ретінде өзін-өзі танудан, яғни экономикалық өзіндік сананың қалыптасуынан, кәсіпкерлік қызметті жандандыру мүмкіндігінен басталады. Экономикалық сана шығармашылық кәсіпкерлер сияқты таптың қалыптасуына негіз болып табылады. Шығармашылық кәсіпкерлік әдеттегі еңбек нормаларынан түбегейлі ерекшеленеді, ол үлкен дағдыларды, үнемі оқуды қажет етеді.

Түйінді сөздер: креативтілік, шығармашылық кәсіпкер, экономикалық сана, бизнесмен, шығармашылық ойлау, инновация

ENTREPRENEURIAL CONSCIOUSNESS AS THE BASIS OF CREATIVITY IN BUSINESS

N.V.Ibragimova*, A.S.Baktymbet

Kazakh university of economics, finance and international trade, Nur-Sultan, Kazakhstan

email: ibrnatalya73@mail.ru

Summary. Economic consciousness is characterized as a system component of consciousness in connection with the special place that business activity occupies in the social life of modern man. The formation of economic consciousness begins with self-awareness as a subject of economic relations, that is, with the formation of economic consciousness, the possibility of activating entrepreneurial activity. Economic consciousness is the basis for the formation of such a class as creative entrepreneurs. Creative entrepreneurship is fundamentally different from the usual labor standards, it requires great skills, the ability to constantly learn.

Key words: creativity, creative entrepreneur, economic consciousness, businessman, creative thinking, innovation.

МРНТИ 06.56.25

УДК 338.24.

<https://doi.org/10.51579/1563-2415.2021-2.12>

ИННОВАЦИОННАЯ ОСНОВА ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АПК

М.Искакова*¹, А.В.Заякина², А.Т.Абдикаримова³

¹Университет «Туран-Астана», Нур-Султан, Kazakhstan

²Екибастузский инженерно-технический институт им. акад. К. Сатпаева,
Экибастуз, Казахстан

³Казахский агротехнический университет им.С.Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

e-mail: dokphd.unikum@mail.ru

Аннотация. Сельское хозяйство, которое включает в себя все виды экономической деятельности, от предоставления ресурсов для сельского хозяйства, ведения сельского хозяйства, создания добавленной стоимости и предоставления рынку продовольственной продукции до обеспечения национальной безопасности, остается важным сектором эко-

номики. Сегодня перед наукой и инновациями в сельском хозяйстве открываются новые широкие границы и те страны, которые первыми полномасштабно внедряют новейшие технологии, именно они и станут самыми конкурентоспособными на мировой арене. Современное сельское хозяйство открывает широкие возможности для сельскохозяйственного партнерства с учеными в самых разных областях, от биологии до робототехники. Однако, в стремлении стать конкурентоспособным сектор АПК имеет ряд проблем с которыми сталкиваются, как крупные предприятия, так и мелкие сельхозтоваропроизводители, о чем более подробно освещается в статье. Авторами также представлен зарубежный опыт повышения конкурентоспособности на основе инновационного развития АПК и предложена стратегия отечественного пути развития данного сектора.

Ключевые слова: инновации, АПК, конкурентоспособность, инновационное развитие, сельское хозяйство, стратегия

Основные положения: В статье представлено исследование повышения конкурентоспособности на основе инновационного развития АПК, при этом рассмотрен американский опыт инновационного развития АПК. Предложены пути инновационного развития АПК, разработана стратегия повышения конкурентоспособности АПК.

Введение. В Послании Президента Республики Казахстан К.Токаева от 2 сентября 2019 года «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана» намечены не только задачи как в сфере АПК и всей жизнедеятельности страны, но прозвучала и критическая оценка. По третьей задаче «Эффективный малый и средний бизнес – прочная основа развития города и села», президент страны отметил, что имеются случаи рейдерского захвата в отношении МСБ, а при оказании финансовой помощи, на него могут рассчитывать только хозяйства, аффилированные с местными властями [1].

Доступ к чистой и надежной энергии позволил бы фермерам и агробизнесу увеличивать производство продуктов питания и заниматься переработкой с добавленной стоимостью. Это также позволило бы фермерам, живущим в отдаленных районах, заменять дорогие дизельные генераторы новыми и более чистыми технологиями, такими как солнечные сушилки для пищевых продуктов и солнечное водное орошение. Сельскохозяйственный рынок солнечной энергии все еще находится на ранних стадиях развития, и препятствиями являются относительно высокие затраты на технологии, ограниченная осведомленность о преимуществах, отсутствие соответствующих политических стимулов и ограниченный доступ к финансам для фермеров и поставщиков, чтобы сделать солнечные технологии более доступными.

Материалы и методы. При сборе первичной информации использованы публикации казахстанских органов статистики и другие национальные и международные источники, труды исследовательских институтов, нормативно-правовые акты, программные документы различного уровня, информация должностных лиц, представителей научного сообщества, экспертов в области. В целом, был проведен анализ логических и экономико-статистических методов, метод дедукции и комплексный подход, так как они определяют проблему эффективности объединения мелких товаропроизводителей (КФХ, ЛПХ) и устойчиво функционирующих кооперативов по приоритетным направлениям развития АПК и в разрезе регионов.

Результаты. В мире растет количество предприятия, которые внедряют, разрабатывают и продают устойчивые и экономически эффективные решения для сельскохозяйственного производства, послеуборочной обработки и хранения, включая перекачку, охлаждение, охлаждение и сушку с помощью солнечной энергии. Эти технологии приво-

дят к экономии затрат, повышению урожайности и получению местной стоимости для фермеров или местных агропредприятий. Отечественный сектор АПК не в состоянии позволить дорогостоящую технику и оборудование, что отразится на ценообразовании продукции, стратегии продаж, оценке рынка, платежных решениях, стратегии выхода на рынок и цепочке создания стоимости в сельском хозяйстве.

Тем не менее, уже некоторые страны сначала 2020 года, включая Министерство сельского хозяйства США и их Управление по санитарному надзору за качеством пищевых продуктов и медикаментов, представили четыре стратегических плана, связанных с научными исследованиями и инновациями в сельском хозяйстве, безопасности пищевых продуктов и питания, которые направлены на усиление их конкурентоспособности. Каждая из этих долгосрочных дорожных карт направлена на выведение продовольствия и сельского хозяйства на новый уровень. Каждое агентство уделяет заметное внимание междисциплинарному сотрудничеству в цепочке создания стоимости продуктов питания и стратегической интеграции науки и технологий.

Научный план Министерства сельского хозяйства США - обеспечивает конкурентоспособную основу для целенаправленного руководства и направления в продвижении научной миссии Министерства сельского хозяйства США до 2025 года. В нем излагаются пять всеобъемлющих тем для исследований, образования и экономики, каждая из которых имеет установленные цели, стратегии и меры по сбору фактических данных. Пять программных тем включают в себя:

- устойчивую интенсификацию сельского хозяйства,
- адаптацию к климату сельского хозяйства,
- перевод продуктов питания и питания,
- инновации с добавленной стоимостью,
- лидерство в политике в области сельского хозяйства.

Программа инноваций в Министерстве сельского хозяйства США - инициирована департаментом по согласованию ресурсов, программ и исследований, чтобы помочь американскому сельскому хозяйству лучше соответствовать будущим потребностям и быть конкурентоспособным на мировом рынке. В частности, Министерство сельского хозяйства США будет стимулировать инновации, чтобы американское сельское хозяйство могло достичь цели увеличения производства на 40% при двойном сокращении воздействия сельского хозяйства США на окружающую среду к 2050 году.

Департамент по согласованию ресурсов, программ и исследований США излагает поставленные цели, в частности, повышение отслеживаемости, улучшение прогнозной аналитики, более быстрое реагирование на вспышки заболеваний, рассмотрение новых бизнес-моделей, сокращение загрязнения пищевых продуктов и содействие повышению более сильной культуры безопасности пищевых продуктов. В нем описывается механизм партнерства между правительством, промышленностью и защитниками общественного здравоохранения, основанное на стремлении к дальнейшей модернизации подхода к безопасности пищевых продуктов и повышению конкурентоспособности.

Стратегический план исследований питания Национальных институтов здравоохранения США на 2020-2030 годы призывает к междисциплинарному подходу за счет расширения сотрудничества между институтами и центрами для ускорения научных исследований в области питания и выявления роли питания человека в улучшении здоровья населения и сокращении заболеваемости. Стратегический план построен вокруг четырех стратегических целей, которые отвечают на ключевые вопросы исследований в области питания:

Что мы едим и как это влияет на нас?

Что и когда нужно есть?

Как то, что мы едим, способствует укреплению здоровья на протяжении всей жизни?

Каждый из этих междисциплинарных подходов способствует сотрудничеству и инновациям в сфере продовольствия, сельского хозяйства и питания. Роль науки профессионалов в области пищевых продуктов является неотъемлемой частью реализации каждого видения [2].

Обсуждения. В Казахстане также инновации весьма необходимы, фермеры хотят прокормить быстро растущее население, однако, сталкиваются с продолжающейся потерей пахотных земель, растущим спросом на более экологически чистые продукты питания и угрозой изменения климата. Это связано с тем, что нормативно-правовая среда ужесточилась, обеспокоенность по поводу личной и экологической безопасности растет и стоимость исследований и разработок существенно выросла.

Если компании, производящие сельскохозяйственные ресурсы, хотят помочь удовлетворить растущий спрос на продукты питания и оставаться конкурентоспособными с новыми цифровыми предприятиями, которые выходят на рынок, они должны отказаться от своих традиционных инновационных моделей и быстро возобновить свои усилия по разработке продуктов. Для этого потребуются пристальное внимание к потребностям клиентов, четко сфокусированная программа НИОКР, быстрая оцифровка, открытость для внутреннего и внешнего сотрудничества, а также подлинно инновационная культура во всей организации.

Таблица 1

Валовый выпуск продукции (услуг) в Республике Казахстан за 2018-2020 годы

Показатели по Республике Казахстан	Годы			Отклонение, 2018г. к 2020г., %
	2018	2019	2020	
Количество действующих юридических лиц	256122	279720	308011	+20
Валовый выпуск продукции (услуг), млн. тенге	4497585,4	5177893,7	6271044,3	+39
Количество инновационных предприятий	30854	30501	28411	-0,92
ВВП сельского хозяйства, млн. тенге	4474088,1	5151163,0	6244313,5	+40
ВВП растениеводства, млн. тенге	2411486,7	2817660,6	3605683,9	+50
ВВП животноводства, млн. тенге	2050455,8	2319496,7	2624306,7	+28

Примечание: составлено авторами по источнику [3]

Количество действующих юридических лиц за 2018-2020 годы увеличилось на 20%, валовый выпуск продукции (услуг) в целом, по Республике Казахстан вырос 39%, количество инновационных предприятий имеет динамику снижения на 0,92%, ВВП сельского хозяйства за три года повысилось на 40%, рост ВВП растениеводства составил 50%, а ВВП животноводства на 28%. Таким образом, за 3 года увеличились все показатели, кроме количества инновационных предприятий, их сокращение связаны с проблемами, с ко-

торыми сталкиваются предприятия в сельском хозяйстве. Причины снижения инновационных предприятий связаны со следующими трудностями преодоления: высокие затраты, в первую очередь стоимость разработки продукта в условиях все более жесткой нормативной базы; изменение потребительских предпочтений; и возросшая сложность инноваций следующего поколения.

Прогресс в АПК остается частичным, и есть свидетельства того, что некоторые секторы сельского хозяйства, создающей добавленную стоимость, неконкурентоспособны даже на местном рынке, не говоря уже о международном рынке. Это вызвано такими факторами, как высокие производственные затраты в сочетании с низкой производительностью АПК, малым количеством перерабатывающих предприятий, неоптимальными бизнес-стратегиями и их неэффективностью, а также несправедливой торговой практикой. Отсутствие международной конкурентоспособности также приводит к низким инвестициям в сектор АПК.

Для решения проблем АПК необходимо [4, 5]:

- Повышение справедливости доступа и участия в сельскохозяйственном секторе;
- Повышение глобальной конкурентоспособности и прибыльности АПК;
- Обеспечение устойчивого управления ресурсами в АПК;

Некоторые элементы основных стратегий дополняют друг друга и будут способствовать созданию и восстановлению доверия к сельскому хозяйству. С учетом этого были определены следующие важные поддерживающие и стимулирующие стратегии, которые пересекаются с основными стратегиями:

- Поставленный менеджмент;
- Комплексное и устойчивое развитие сельских районов;
- Знания и инновации;
- Международное сотрудничество;
- Безопасность и охрана.

В качестве первого шага к приближению к инновационной стратегии в АПК основаны следующие приоритетные программы и действия:

- Внедрение всеобъемлющей стратегии защиты и безопасности для обеспечения хорошей работы и социальной стабильности, доверия и уверенности;
- Формирование общего видения сельского хозяйства, надлежащего управления и социального партнерства;
- Быстрое отслеживание программы перераспределения земель для развития сельского хозяйства и процессов расширения прав и возможностей целевых групп;
- Преобразование сельскохозяйственных исследований, передачи технологий, образования и распространения знаний, чтобы они лучше реагировали на потребности рынков;
- Переосмысление мандата сельскохозяйственного маркетинга и торговли в эпоху пост-контрольных советов в условиях пандемии и усиления требований доступа к рынкам, инфраструктуры и информации;
- Создание надежных систем сельскохозяйственной статистики и экономического анализа, которые будут доступны всем фермерам и предприятиям;
- Разработка эффективной интегрированной системы управления рисками для систем здоровья растений и животных, систем цен и доходов и стихийных бедствий
- Целевые инвестиции в узлы развития сельских районов для обеспечения средств к существованию, инфраструктуры, ирригации, электричества, телекоммуникаций, транспорта, обучения и повышения квалификации;

- Снижение общей стоимости производства, включая дальнейшее снижение налогов и пошлин на дизельное топливо и другие ресурсы.

В «Стратегии «Казахстан-2050» поставлены задачи по поощрению стремления малого и среднего бизнеса к объединению и кооперации. По всему миру кооперация используется как главный инструмент повышения конкурентоспособности. Важные задачи были поставлены в Послании Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева от 10 января 2018 года «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции», в частности в третьей - повышение производительности труда в АПК и рост экспорта переработанной сельскохозяйственной продукции, внедрение новых технологий и необходимость кооперации мелких хозяйств (КФХ, ЛПХ), внедрение эффективных механизмов субсидирования и развития аграрной науки, при этом в седьмой задаче отмечен приоритет вузовской науки в сфере АПК [6].

Пятая задача всецело посвящена мерам по развитию АПК, поддержке фермеров со сбытом их продукции на рынках, улучшению качества жизни сельского населения и др. Президент К.Токаев с высокой трибуны заявил о неэффективном использовании земельных ресурсов, что вызывает проблему нехватки у фермеров земли для выращивания приоритетных кормовых культур и появления, так называемого класса «латифундистов». На сегодняшний день вопросы о необходимости укрупнения ЛПХ и КФХ посредством кооперации стоят очень остро и востребованы в сложившейся ситуации.

Кооперация как социально-экономическое явление выступает существенным фактором стабилизации аграрной сферы защиты отечественных производителей от монополизма промышленных перерабатывающих предприятий, создавая на кооперативной основе базу хранения, переработки, агросервиса, кредитно-финансовых услуг.

Именно последовательное использование принципов кооперации в аграрном секторе экономики Республики Казахстан может стабилизировать сельскохозяйственное производство страны.

Однако, в целом большинство мелких фермеров (КФХ, ЛПХ) в Казахстане плохо связаны с рынками. Есть множество причин для этого, в том числе низкий уровень производства, низкие цены фермы ворот, высокие операционные и транспортные расходы, отсутствие дорог, ненадежных покупателей, кто отказывается от своих контрактов, а также отсутствие информации о рынке. Вовлечение мелких фермеров (КФХ, ЛПХ) в процесс разработки политики может привести к значительным рыночным реформам, уменьшив рыночные сбои.

Связи между фермерами и рынками необходимо налаживать посредством процесса преобразований, который включает в себя такие низовые учреждения, как кооперативы или фермерские организации. Такой подход позволит ввести рыночную власть на рынке для снижения операционных затрат, а также резко сократить послеуборочные потери, который может достигать 30 процентов для мелких фермеров (КФХ, ЛПХ). В связи с чем, представленная выше стратегия может усилить и укрепить позиции фермеров на рынках и, в конечном итоге, усилить их голос в обсуждениях политики.

Правила вовлечения средних и мелких землевладельцев в принятие исследовательских разработок и решений должны практиковаться и развиваться. Активное и устойчивое участие представителей мелких хозяйств и участие фермеров в исследованиях должно стать двигателем в повышении конкурентоспособности АПК.

Заключение. Таким образом, для обеспечения целостности институционального регулирования инструментов инновационного развития нами апробированы инструменты инновационного развития на региональном уровне. На этапе инновационного

производства наиболее подходящими инструментами являются инструменты прямого воздействия и поддержки инновационного процесса (целевое финансирование, инфраструктура, информация, кадровое обеспечение). На этапе внедрения и использования инноваций могут появиться более эффективные инструменты косвенного действия (льготные кредиты, субсидии, налоговые льготы). Данный инструмент необходимо систематически использовать на основе государственных программ инновационного развития и политики аграрного сектора и программ инновационного развития сельскохозяйственного производства в каждом регионе с учетом его существующих преимуществ и инновационного потенциала.

Как показал зарубежный опыт успешно реализовавших стратегий инновационного развития АПК, то переход на современные технологии и возобновляемые источники энергии является дорогостоящим только в краткосрочной перспективе, однако в долгосрочной - это позволит не только снизить издержки, и стать конкурентоспособным на мировом рынке и конечно, снизить пагубное влияние на окружающую среду. АПК, которые переориентируются на современные технологии, смогут остаться на данном рынке, так как производительность туда будет выше, а издержки гораздо ниже, чем у устаревших предприятий.

Список использованной литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан К.Токаева от 2 сентября 2019 года
2. Ниязбекова Ш.У. Инновации в аграрной сфере и сельском хозяйстве. The Bulletin of the national academy of sciences of the Republic of Kazakhstan, Volume 3, Number 373, г.Астана, (2018). – С.186 – 190
3. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан, <https://stat.gov.kz/>.
4. Исмагамбет Е., Ниязбекова Ш. Роль сельского хозяйства в обеспечении продовольственной безопасности Казахстана. Проблемы агрорынка. №3, Казахстан, г. Алматы, 2018. – С.30–37
5. Жансагимова А.Е., Шакуликова Г.Т. Современное состояние конкурентной среды сельского хозяйства Акмолинской области. Сборник научных докладов XX Международной научно-практической конференции. Аграрная наука - сельскохозяйственному производству Сибири, Монголии, Казахстана, Беларуси и Болгарии. 2017. С. 376-380.
6. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050» - новый политический курс состоявшегося государства» //«Казахстанская правда», 15 декабря 2013 г.

References :

1. Message from the President of the Republic of Kazakhstan K. Tokayev dated September 2, 2019
2. Niyazbekova Sh.U. Agricultural and agricultural innovations. The Bulletin of the national academy of sciences of the Republic of Kazakhstan, Volume 3, Number 373, Astana, (2018). - С.186 - 190
3. Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, <https://stat.gov.kz/>.
4. Ismagambet E., Niyazbekova Sh. The role of agriculture in ensuring food security in Kazakhstan. Agricultural market problems. No. 3, Kazakhstan, Almaty, 2018. - P.30–37
5. Zhansagimova A.E., Shakulikova G.T. The current state of the competitive environment of agriculture in the Akmola region. Collection of scientific reports of the XX Inter-

national Scientific and Practical Conference. Agricultural science - agricultural production in Siberia, Mongolia, Kazakhstan, Belarus and Bulgaria. 2017.S. 376-380.

6. Message of the President of the Republic of Kazakhstan - Leader of the Nation Nursultan Nazarbayev to the people of Kazakhstan "Strategy" Kazakhstan-2050 "- a new political course of the established state" // "Kazakhstanskaya Pravda", December 15, 2013

АӨК-НІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

М.Искакова^{*1}, А.В.Заякина², А.Т.Абдикаримова³

¹ «Тұран-Астана» университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

² Екібастұз атындағы инженерлік-техникалық институты ақ. Сатпаева,
Екібастұз, Қазақстан

³ Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

e-mail: dokphd.unikum@mail.ru

Түйін. Бұл мақалада Қазақстан Республикасының Президенті Қ.Тоқаеваның Жолдауында атап көрсетілгендей, агроөнеркәсіптік кешеннің бәсекеге қабілеттілігінің маңыздылығы көрсетілген. Қоршаған ортаға әсерді азайту мақсатында заманауи технологияларға негізделген АҚШ-тың ауылшаруашылықты дамытудың жаңа стратегиясын зерттей келе. Тәжірибе агроөнеркәсіптік кешенде, яғни заманауи технологиялар мен жаңартылатын энергия көздеріне көшу кезінде инновациялық тәсіл стратегиясын жасауға мүмкіндік берді.

Түйінді сөздер: инновация, агроөнеркәсіптік кешен, бәсекеге қабілеттілік, инновациялық даму, ауылшаруашылығы, стратегия

INNOVATIVE BASIS FOR IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

***M.Iskakova¹, A.V.Zayakina², A.T.Abdikarimova³**

¹ University "Turan-Astana", Nur-Sultan, Kazakhstan

² Ekibastuz Engineering and Technical Institute named after ac. K. Satpayeva,
Ekibastuz, Kazakhstan

³ Seifullin Kazakh Agro Technical University, Nur-Sultan, Kazakhstan

e-mail: dokphd.unikum@mail.ru

Summary. This article emphasizes the importance of the competitiveness of the agro-industrial complex, as noted in his Address by the President of the Republic of Kazakhstan K. Tokayeva. Having studied the new US agricultural development strategy, which is based on modern technologies with a view to reducing the impact on the environment. The experience learned made it possible to develop an innovative approach strategy in the agro-industrial sector, that is, with the transition to modern technologies and renewable energy sources.

Key words: innovation, agro-industrial complex, competitiveness, innovative development, agriculture, strategy

ҒТАХР 06.71.03
ӘОЖ (УДК) 338.24

<https://doi.org/10.51579/1563-2415.2021-2.13>

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МҰНАЙ-ХИМИЯ САЛАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН БАҒАЛАУ

*А.К.Кадырбергенова**, *Н.К.Исмагулова*, *Р.Ж.Бағитова*,
М.Ч.Аждагамбетова

*С.Өтебаев атындағы Атырау мұнай және газ университеті,
Атырау, Қазақстан*

e-mail: asel-k-80@mail.ru

Аңдатпа. Экономиканың барлық саласын ресурспен қамтамасыз етудің қажетті элементі мұнай-химия нарығы болып табылады. Өзінің дамуы барысында мұнай-химия мұнай өндіру және мұнай өңдеу секілді аралас салаларды да басып озуда. Бүгінгі күннің өзінде сатылу көлемі ақшалай алғанда мұнай немесе мұнай өнімдерін сату көлемінен әлдеқайда көп. Келешекте әлемдік мұнай-химия нарығы бұрынғыша мұнай және мұнай өнімдері нарығынан да шапшаң өсе береді. Көп тонналы пластмасса шығару қарқынының жылдық өсімі 2023 жылға дейін 5 % деңгейінде, полиэфирлі талшықтар өндіру - 6 % көлемінде күтілуде. Солай бола тұра мұнайға деген сұраныстың өсу қарқыны, энергетикалық ақпараттық агенттік бағасы бойынша (АҚШ), жылына 1,7 % құрайтын болады, оның ішінде дамыған елдерде – жылына шамамен 1 %.

Мұнай-химия өнеркәсібіне ғылыми-техникалық прогрестің қарқынды дамуы, қоғамдық өндіріс тиімділігінің артуы тән. Химия және мұнай-химия өнеркәсібінің өнімдері экономиканың барлық саласында пайдаланылады. Мұнай-химия өнеркәсібі кәсіпорындарында өнімдердің көптеген түрлері шығарылады, олардың бір бөлігі өндірісте қолданылатын құралдар қатарына жатқызылады (60 %-дан артығы), ендігі бір бөлігі (шамамен 40 %-ы) - халықтық тұтыну заттары. Осыған байланысты, біздің пікірімізше, бұл Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың Жолдауы шеңберіндегі «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» экономиканың технологиялық модернизациясын жеделдету, экономиканы цифровизациялау, бизнеске жүктемені төмендету және жеке секторларды кеңейту бойынша тапсырмалардың жүзеге асырылуының ерекше өзекті екенін көрсетеді. Осы тапсырмалардың орындалуында ҚР-ғы мұнай-химия нарығы елдің, аймақтың, кәсіпорындар мен түптеп келгенде тауардың бәсекеге қабілеттілігін көтеруде маңызды нысан бола алады.

Түйінді сөздер: мұнай-химия өнеркәсібі, өнім, бәсекеге қабілеттілік, бәсекеге қабілеттілікті бағалау.

Негізгі нәтижелер. Зерттеу жұмысы Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына сай жасалған.

Кіріспе. Химия кешенінің бір бөлігі мұнай, газ конденсатын, ілеспе мұнай және табиғи газды өңдеу өнімдеріне негізделген. Мұнай-химия өнеркәсібі әлемнің көптеген елдері үшін – әлдеқайда пайдалы бизнес болып саналады, экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі объектісі бола отырып, бұл осы саланың қарқынды дамуынан да көрініс береді. Бұл, әрине, пайдалылық көрсеткішінің деңгейі бойынша заманауи бизнестің көптеген әлдеқайда пайдалы салаларынан кем қалмайтын, тиімді сала болып табылады. Қысқа ғана тарихи кезең ішінде мұнай-химия өнеркәсібі барлық құрлықтағы мықты позицияны жаулап ала алды, ол көптеген елдер экономикасының 5-10 %-ы үлесін

құрап отыр. Мұнай-химия өнімдерінің нарығы әлемдік экономикадағы әлдеқайда динамикалы түрде дамып отырған нарықты білдіреді. Дамыған елдердегі мұнай-химия өнімдерінің (этилен, пропилен, бензол, ксилол, бутадиен, метанол т.б.) базалық өндірісінің даму қарқыны ЖІӨ даму қарқынынан 1,5-2 есеге асып кеткен. Мұнай-химия мұнай компаниялары үшін әлдеқайда тартымды салаға айналды. Ол мұнай нарығындағы бағаның құбылуы кезінде оларға жоғары төзімділікті және мұнайды тереңдете өңдеу арқылы және әлдеқайда қымбат өнім шығару есебінен қосымша пайда (20 %-ға дейін) алуын қамтамасыз етті [1].

Зерттеу әдістері. Мақаланы зерттеу барысында алға қойылған мақсаттарға жету үшін салыстырмалы, статистикалық талдау және жинақтау, себеп-салдарлы байланыс, болжау әдістері, әдебиеттік шолу қолданылды. Теориялық ережелерді және қорытындыларды негіздеу үшін отандық және шетелдік әдебиеттер мен мерзімдік басылымдар пайдаланылды.

Нәтижелер мен талқылау. Мұнай-химия өнеркәсібі төрт топқа бөлінеді, сол сияқты мұнай-химия тауарлары топтамасын да осынша топқа бөлуімізге болады: көмірсутегі шикізаты, негізді жартылай өнімдер, мұнай химикаттары, ақырғы мұнай-химия өнімдері.

Жүргізілген зерттеу мұнай-химия өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету күрделі үрдіс екенін көрсетті және оның табиғатын ашуда мыналар дәлел бола алады:

- саланың ерекшелігі;
- мұнай-химия нарығының қызмет ету бағыттарының ерекшеліктері;
- мұнай-химия өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттырудың ерекшеліктері;
- айрықша арнайы факторлардың әсері;
- әлемдік көрсеткіштермен салыстырудағы саланың өңірлік ерекшеліктері.

Саланың ерекшелігі. ҚР-да, сондай-ақ әлемде мұнай-химия өнеркәсібі мұнай – газ өнімдерін өңдеуге негізделген, химиялық кешен бөлігі болып табылады. Шартты түрде мұнай-химия өнеркәсібін төрт топқа бөліп қарауға болады:

- көмірсутегі шикізаты;
- негізді жартылай өнімдер;
- мұнай химикаттары;
- ақырғы мұнай-химия өнімдері.

Шикізаттың әлдеқайда көп тонналы түріне этан, бәсеңдетілген мұнай газдары, тікелей айдалатын бензин фракциялары (нафта), табиғи газ жатады.

Әлдеқайда кеңінен қолданылатын жартылай өнімдерге этилен, пропилен, бензол, толуол, жалпы қышқылдар, бутадиен, изопрен, изобутилен, орто- және параксиллолдар, метанол жатады.

Мұнай химикаттарына органикалық өнімдердің түрлі топтары жатады: спирттер, оксидтер, гликоль, альдегид, ангидрид, қышқылдар, кетондар, олардың ішіндегі әлдеқайда жиі кездесетіндері этил, изопропил, бутил спирттері, этилен және пропилен оксидтері, уксус, терефтал қышқылдары, этилен және пропиленгликоль, ацетальдегид, фтал ангидрид, анилин, капролактан, фенол, ацетон және т.б. жатады.

Ақырғы мұнай-химия өнімдеріне пластмасса мен синтетикалық смоланың, химиялық талшықтардың, синтетикалық каучуктің, синтетикалық жуғыш құралдардың, үстірт-белсенді заттардың және т.б. әртүрлі түрлері мен маркаларын жатқызуға болады.

Аталған өнімдердің санаулысы ғана ҚР-да өндіріледі, мұнай-химия өнімдеріне ішкі сұраныстың 94 % импорт есебінен жабылып отыр.

Қазақстан үшін химия өнеркәсібі өнеркәсіптің барынша жоғары технологиялы саласы саналады. Бүгінде оның өңдеу өнеркәсібіндегі үлесі 4 пайызға жетіп отыр. Жалпы, соңғы 10 жылда елдің индустриалды даму мемлекеттік бағдарламасын кезең-кезеңмен

жүзеге асырудың арқасында саланың нық іргетасы қаланды. 2010-2019 жылдары аралығында химия өнімдері өндірісінің көлемі 4,5 есе өсіп, 104,1 млрд теңгеден 475,1 млрд теңгеге жетті [2].

Шикізаттың негізгі түрлерінің саны бірліктермен өлшенеді, негізді жартылай өнімдер - ондықтармен, мұнай химикаттары жүздіктермен, ақырғы мұнай-химия өнімдері - мыңдықтармен өлшенеді. Егер тек көп тонналы шикізат түрлерін, жартылай өнімдер мен ақырғы өнімдерді ғана алатын болсақ, онда бір топтан екінші топқа өткенде өнімдер санының біразға көбейетінін байқауға болады. Әрбір топтағы өнімдер көлемінің арақатынасы 1-ші кестеде ашылған. Кестеден көріп отырғанымыздай, көмірсутегі шикізатының негізгі түрлері 10-нан артық емес, негізді жартылай өнімдер – шамамен 10, көп тонналы мұнай химикаттары 100-ге дейін, ал ақырғы мұнай-химия және химия өнімдері, егер олардың негізгі түрлері мен маркаларын ескеретін болсақ - 1000-н артық.

Кесте 1

Мұнай-химия өнеркәсібінің шикізаттары, жартылай және ақырғы өнімдері

Шикізат	Негізді (базалық) жартылай өнімдер	Мұнай-химикаттары	Ақырғы өнім
Табиғи газ Этан Пропан Бутан Мұнай және газ конденсатының тікелей айдалатын бензин фракциялары	Этилен Пропилен Бензол Толуол Ксилол Жиынтық Орто-ксилол Пара-ксилол Буталиен Изопрен Менал	Спирттер Оксидтер Гликоль Альдегид Ангидрид Қышқылдар Кетондар Өзгелері	Синтетикалық смолалар Синтетикалық талшықтар Синтетикалық каучук Синтетикалық жуғыш заттар Лак-бояу материалдары және т.б.
10 түрінен артық емес	Шамамен 10 түрі	100 түріне дейін	1000 түріне дейін

Ескерту – [3] көздері негізінде құрастырылған

Бүгінгі таңда алдыңғы қатарлы техникалық дамыған елдерде мұнай-химия өнеркәсібіне өндірілетін мұнайдың 8-10 % пайдаланылады. Дамушы елдерде бұл үлес әзірге төмен - 2,5-5,0 %, орташа есеппен әлем бойынша мұнай-химия өнеркәсібінің қажеттілігі үшін 6,5-7,0 % мұнай жұмсалады.

Әлемнің өнеркәсібі дамыған елдерінде мұнай-химияның даму қарқыны олардың өмірлік тәжірибесіне қарағанда әлдеқайда төмен, дегенмен дамушы елдерде, әсіресе Таяу және Алыс Шығыс елдерінде, бұл сала үлкен дүмпу үстінде. Айталық, Қытайда оның өсу қарқыны жылына 10-15 % құрайды. Шапшаң қарқынмен аталған сала Кувейтте, Оңтүстік Кореяда, Малайзия, Вьетнам, Сауд Аравиясы, Иран, Катарда және бірқатар өзге де елдерде дамуда. Нәтижесінде мұнай-химия әлемнің химия индустриясында үздіксіз дамуда. Бүгінгі күні ол шамамен 40 %-ды құрайды, оның ішінде өнеркәсібі дамыған елдерде - 35 %, Ресейде - 40 %, ал Таяу Шығыста - 80-85 % және мұнай негізіндегі органикалық химикаттар химия өнеркәсібіне арналған бүкіл шикізаттың 80 %-дан артығын құрайды [3].

Әлемдік мұнай-химия өнімінің шапшаң өсуі нақты ірі компаниялар арқылы жүзеге асырылатынын айта кеткен жөн, олар жоғары капитал сыйымдылығы бойынша салада

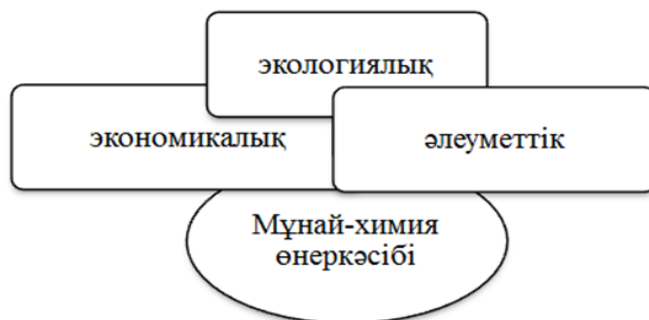
әрдайым ірі қаржы ресурстарын иеленген. Бастапқыда бұлар жоғары инновациялық әлеуеті бар химиялық фирмалар болған, олар алғашқылардың қатарында нарыққа бүгінгі күні өте танымал болып отырған полиэтилен (компания «Ай-Си-Ай»), полипропилен («Монтедисон»), нейлон («Дюпон») және басқа да өнімдерді шығарған және нарыққа ұсына бастаған. Бұдан әрі көптеген мұнай химикаттарын жаппай шығаруға көшу (алдымен полимерлер және оларға дейін пайдаланылған материалдар) өндіріс шығыны секілді факторлардың мәнін арттыра түсті, ол әлемдік мұнай-химияның корпоративтік құрылымындағы маңызды өзгерістермен байланысты болып отыр. Солардың бірі – салаға мұнай компанияларының келуі («Шелл», «Эксон», «Бритиш Петролеум», «Тоталь» және т.б.), олар шикізаттық және энергетикалық көрсеткіштері бойынша өздерінің бәсекелестік ерекшелігімен берік, кейбір өнімдер бойынша көшбасшылық орын ала алды.

Мұнай компанияларының мұнай-химияға белсене араласуы мұнай химикаттарының үлесін, олардың жалпы сатылымын да арттыра түсті және олардың қызметінің бүкіл сипатын өзгертіп жіберді. Бүгінгі күні бұл көрсеткіш «Бритиш Петролеум» және «Шевронда» - 10 %, «Шелл» - 12 %, «ЭНИ» - 22 %, «Эльф Акигэн» - 25 % құрайды. Мұнай компанияларының үлесіне әлемдік олефиндер мен ароматикалар шығарудың 50 %-дан астамы тиеді, шамамен 1/3 полистирол, 25 %-ға дейін полиолефиндер шығару жатады. Солай бола тұра, аталған өнімдерді шығару бойынша мұнай компанияларының жаңа қуаттардағы үлесі, қолданыстағылармен салыстырғанда жоғары.

Тағы бір маңызды өзгеріс әлемдік мұнай-химиясының корпоративтік құрылымында орын алып отыр – ол химиялық секілді («САБИК», «Хендай», «Самсунг», «Формоза пластике» және т.б.), мұнайлы («Пемекс», «Петронас» және т.б.) дамушы елдер компанияларының нарыққа келуі. Олардың әлемдік нарықтағы бәсекеге қабілеттілігі көбінесе сыртқы қолдаумен – мемлекет және/немесе өзге де фирмалар (алдымен өнеркәсіптік дамыған елдер) тарапынан болатын қолдаумен байланысты. Осыған байланысты, Қытай, Оңтүстік Корея, Сауд Аравиясы, Иран, Катар, Кувейт, Тайвань және басқа да көптеген дамушы елдер мемлекеттік компаниялардан немесе шетелдік қатысушылары бар компаниялардан жоғары тұрады.

Мұнай-химия өнімін өндіру бойынша әлемдік нарықтағы ірі ойыншылар болып, Platts ақпараттық агенттігінің деректеріне сәйкес, мұнай-химия секторындағы ірі өндірушілер тізіміне кіретін Exxon Mobil Corp (АҚШ, 334 млрд.\$), Chevron Corp (АҚШ, 233 млрд.\$), Royal Dutch Shellplc (Ұлыбритания- Голандия, 360 млрд.\$), Газпром (Россия, 375 млрд.\$), Statoil ASA (Норвегия, 135 млрд.\$) компаниялары саналады. Барлық аталған компаниялар тігінен-біріккен.

Мұнай-химия өнеркәсібі экономикалық, экологиялық және әлеуметтік нәтижеге бәсекеге қабілеттіліктің бір нысаны ретінде қол жеткізіп отыр (сурет 1).

Сурет 1 - Мұнай-химия өнеркәсібінің нәтижесі
Ескерту – [4,5] көздері негізінде автор құрастырған

Рентабельділік көрсеткіштері мен өсім қарқынынан саланың үнемділігін байқауға болады. Экологиялық тұрғыдан саланың тиімділігін мұнай-химия өндірісінің аз және мүлде қалдықсыз өндірісінен, мотор отынының сапасын арттыру, суды, ауа мен өзге де қоршаған орта элементтерін тазарту үшін мұнай химикаттарын пайдалануы бойынша айғақтауға болады. Мұнай-химия өнеркәсібінің әлеуметтік мәні жаңа жұмыс орындары саланың өз ішінде де, шикізат, онымен байланысты тұтынушы салаларда да ашылуымен байланысты.

Қазақстанның заманауи инновациялық жағдайында қосылған құнды жоғарлату және шикізаттық тәуелділіктен тиімді арылу үшін бәсекеге қабілетті көмірсутекті терең өңдеу өндірісі ерекше қажет. Мұнай-химия өнеркәсіптегі маңызды салалардың бірі елдің, саланың, кәсіпорындардың, олардан шығарылатын өнімнің бәсекеге қабілеттілігін көтеру-дің қозғаушы күші болып табылады.

Мұнай-химия нарығының қызмет ету бағыттарының ерекшеліктері. Бәсекеге қабілетті экономиканың тартымдылығы оның тиімділігінен байқалады, ол экономикалық өсу қарқынының жылдамдығы мен әлеуметтік жағдайдың артуынан көрініс береді. Соңғы ғылыми-техникалық жетістіктердің кең көлемде енгізілуіне және соған тән жаңа нарықтар іздестіруге сәйкес бәсекеге қабілетті экономика өзара әрекет етуші субъектілердің экономикалық мүддесінің пайда болуы, жойылуы мен өзгеруіне қатысты өзіне тең келетін жан-жақты бәсекелесті таба алмайды.

Мұнай-химия өнеркәсібі халықаралық бизнесте жоғары тиімді саланың бірі ретінде қаралады. Заманауи мұнай-химия өндірісінің көбі ерекше қасиетке ие жаңа материал болып табылады, оның өнімі адамзатты біртіндеп жаңа технологиялық құрылысқа жақындатады, оны материалтану деп де атауға болады. Мұнай-газ кешенімен тығыз бірлесіп әрекет жасай отырып, мұнай-химия кешені көмірсутек шикізаты ресурстарын орынды пайдаланудың, қосылған құны жоғары өнімдер өндірісінің тамаша үлгі-нұсқасын береді [7].

Мұнай-химия өнеркәсібі мұнай-газ кешені салалары мен өңдеуші салалар арасындағы байланыстырушы буын. Мұнай-химия өнеркәсібі химиялық кешен бөлігі бола отырып, және соған орай, өңделетін салаларға жатқызылады. Ол сонымен қатар, әлемдік ірі мұнай-газ компаниясының құрамына негізгі элемент ретінде ене отырып, мұнай-газ кешенінің бір бөлігіне айналады.

Зерттеу көрсеткендей, мұнай-химия кәсіпорындарының өнімдері өндірістік және тұтынушылық қызметке арналған тауарлар нарығына жатқызылады. Мұнай-химия нарығы өндіріс қызметіне арналған тауарлар (ӨАТ) нарығының ішкі жүйесі болып табылады. Қаралып отырған өнімдерді аталған нарыққа жатқызу, бірінші кезекте, мұнай-химиялық өнімдер өнеркәсібінде және экономиканың басқа да салаларында тұтыну көлемі жеке тұтыну көлемінен әлдеқайда жоғары болуымен ерекшеленеді. Осыған байланысты, салалық қажеттілікті, құрылымды, сондай-ақ, ӨАТ нарығының кейбір жалпы сипаттамасын мұнай-химиялық өнімдер нарығы ретінде қарау мақсатқа сай болып саналады, Ол соңғысының құрама бөлігі бола отырып, оның негізгі қасиеттерін иеленеді.

Шығарылатын өнімдер номенклатурасына сәйкес мұнай-химия өнеркәсібі кәсіпорындарының өнімдері бірнеше шағын салаларға топтастырылады: негізгі органикалық синтез өнімдері өндірісі; синтетикалық каучук өндірісі; резенкетехникалық бұйымдар мен шиналар өндірісі; техникалық көміртегі өндірісі; резенкеасбест өндірісі; шина өндірісі [5,8].

Мұнай-химия өнімдері табиғи материалдардың жетіспеушілігін жояды, олардың орнын басады. Мұнай-химия өнеркәсібі шығарған жаңа материалдар көптеген жаңа

салалардың, өндірістердің қызмет етуі мен олардың іске қосылуын қамтамасыз етеді. Мұнай-химия өнімдерін көптеген өнеркәсіптің салаларында қосымша материал ретінде қолдану олардың техника-экономикалық көрсеткіштерін айтарлықтай жақсартады. Олар көп шамада ресурсты үнемдеу (электроэнергия, шикізат және материалдарды пайдалану үлесін төмендету жолымен), олардың көмегімен өзекті әлеуметтік-экономикалық мәселелер, соның ішінде экологиялық және шикізатты кешенді пайдалану мәселелерін шешуге жол ашады. Зерттеу нәтижесінде біз анықтаған мұнай-химия саласының негізгі техникалық - экономикалық ерекшеліктері және оларға берілген сипаттама суретте келтірілген (сурет 2).

Сурет 2 - Мұнай-химия саласының негізгі техникалық-экономикалық ерекшеліктері
Ескерту - [6,8] көздері негізінде автор құрастырған

Өнімді алуға арналған шикізат көзінің әр түрлілігі. Мұнай-химия саласының бастапқы шикізаты ретінде іс жүзінде табиғи және жасанды шығарылатын барлық органикалық заттар пайдаланылуы мүмкін. Олардың қатарына мұнай мен табиғи газ, көмір мен тақта тас, өндіріс қалдықтары және басқа да өнімдер кіреді.

Соңғы (түпкілікті) өнімді алудың бірнеше түрлі тәсілдері. Химиялық үдерістердің ерекшеліктері, технология икемділігі түрлі шикізат түрлерінің негізінде бір түрлі өнімді алудың көптеген мүмкіндіктеріне жол ашады. Екінші жағынан, көптеген алуан түрлі өнімдер бір ғана шикізаттың негізінде алынуы мүмкін. Бастапқы шикізат пен өндіріс технологиясын табысты тандау көбінесе мұнай-химия өндірісінің тиімділігін анықтайды.

Жабдықтың жоғары күрделі қаржы сыйымдылығы. Мұнай-химия саласы шикізатты өңдеудің терең деңгейлі өнімдерін шығаратындықтан, салада қолданатын жабдықтар жоғары капиталдық сыйымдылығымен ерекшеленеді. Әрекеттегі қуаттылықтарды қайта жаңғырту немесе жабдықтау мол қаражатты не инвестицияны қажет етеді.

Өнімнің жоғары энергия сыйымдылығы. Мұнай-химия өнімдері өндірісінің құрылымдық шығандарына жататын материалдық шығындарының үлесі орташа есеппен алғанда 60 %-дан асады.

Мұнай-химия өндірісіндегі еңбек сыйымдылығының төмендігі (өнеркәсіптің көптеген саласымен салыстырғанда). Мұнай-химия өнеркәсібінің өзіндік құнындағы жалақы үлесі 5-6 %-дан аспайды. Өнімнің еңбек сыйымдылығының төмен болуының негізгі себептері мұнай-химия өндірісінің ерекшелігіне тән қондырғылардың үлкен қуаттылықтары,

өндірістің үздіксіз сипаты, сондай-ақ өндірісті автоматтандыру мен механикаландырудың жоғары деңгейі болып саналады.

Құрамдастырудың кеңінен дамуы, әсіресе, шикізатты кешенді өңдеу жүзеге асырылатын өндірістерде болады.

Құбыр желісінің кеңінен дамуы, мұнай-химия өнеркәсібінде негізінен сұйық және газ тәрізді шикізаттың, шикізатты және жартылай өнімдердің сұйық фазалы және газ фазалы өңдеу үдерістерінде сұйық күйінде қолданылуымен негізделеді.

Мұнай-химия саласының жоғарыда аталған техникалық-экономикалық ерекшеліктері мұнай-химия өнімдері нарығын өндірістік мақсатқа арналған тауарлар нарығына жатқызуға негіз болады. Өндірістік мақсатқа арналған тауарлар нарығы қоғамдағы қажеттілікті айқындайтын, оларды қанағаттандыру жолдарын табу, кәсіпорындардағы бәсеке және ғылыми-техникалық прогресті жеделдетуді анықтауда табиғи түрде өзін-өзі реттейтін механизм болып табылады.

ҚР-да мұнай-химия тауарлары нарығының дамуы мен жағдайы бірқатар ерекшеліктерімен көрінеді:

- өндірістің химия және мұнай-химия өнімдерін пайдаланатын негізгі секторларын айтарлықтай көтеру;
- сыртқы нарықтағы қолайлы баға конъюнктурасы, импорт бойынша түсетін химикаттар тарапынан өсетін бәсекелестік;
- тұтынудың төмен сапасы, бірқатар отандық химия тауарларының шектеулі номенклатурасы;
- мұнай және газ өндіруді, мұнай-химия өнімдерін өндіру және бөлуді жайластырудың аймақтық ерекшелігі;
- мұнай-химия өнімдерін пайдаланушы негізгі секторларда өндірісті көтеру;
- ескірген технологияның шығынды сипаты және химия мен мұнай-химия өндірісінде энергоресурстар ретінде ғана емес, шикізат түрінде де пайдаланылатын маңызды ресурстар бағасының өсу қарқыны (мұнай және мұнай өңдеу өнімдері, табиғи газ);
- отандық тауар өндірушілерді қолдау шеңберіндегі мемлекеттік саясат тиімділігінің жетіспеушілігі, сыртқы нарықтағы жеткізушілерінің бытыраңқы және үйлестірілмеген қызметі;
- мұнай-химия өнімдерін шығару бойынша қуаттылықты қалыптастыру, оларға деген сұранысты өз өндірісі бойынша және мұнай-химия тауарларын сататын дәстүрлі нарыққа кіретін бірқатар елдердің жеке өндіруі есебінен қанағаттандыру;
- нарық инфрақұрылымының дамымағандығы, сервистік қызметтер деңгейінің төмендігі, отандық жарнаманың әлсіздігі және т.б.

Жоғарыда айтылғандарға сәйкес, мұнай-химия өнімдерінің нарығы бес топ бойынша біріктірілетін белгілерге сай саралануы мүмкін (А-Қосымшаны қараңыз).

Мұнай-химия тауарлары нарығын сегменттеу тауарды ақырғы тұтынушылардың түрлеріне қарай жүргізіледі.

Мұнай-химия өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттырудың ерекшеліктері.

Мұнай-химия нарығын бәсекеге қабілеттілігін әр қырынан қарауға болады. Тауардың қасиеті ретінде ол баға мен сапа арақатынасының көрінісі бола алады. Кәсіпорынның қасиеті ретінде, оны нарықта бәсекелестікке, басқалардан артық болуға, көшбасы қатарында болуға қабілетті ретінде бағалауға болады. Сала қасиеті ретінде бәсекеге қабілеттілік сала құрамына кіретін, сатып алушының ақшасы үшін түрлі сала тауарлары арасында күрес жүретін нарықта өз тауарын сата алатын кәсіпорындар қабілетін білдіреді.

Сонымен қатар, бәсекеге қабілеттілік түрлі субъектілермен бағаланады, солай бағалау үшін олардың әрқайсысының өз мақсаты болады.

Ішкі сұранысты қанағаттандыру үшін қуаттылықтың жеткіліксіз болуы базалық мұнай-химия өнімдеріне сұраныстың динамикалық өсуі айтарлықтай көлемде импорт есебінен қамтамасыз етіліп отыр. Әлемдік және ұлттық сауданы қамтып, елімізде өндірілетін мұнай-химия өнімдерінің бәсекеге қабілеттігін кешенді бағалау RCA индексі негізінде жүргізілді. Бұл индекс толықтай да, жеке тауарлар бойынша да осы топтағы экспорт пен импорттың қатынасы арқылы өндірілетін тауарлардың бәсекеге қабілеттілігін бағалауға мүмкіндік береді. Ішкі экономикалық қызметтегі тауар номенклатурасының әрбір бабы бойынша көрсеткіш Қазақстанда өндірілетін мұнай-химия өнімдері бойынша есептелді.

Алынған нәтижелер үш негізгі топ бойынша біріктірілді:

- $RCA > 1$ көрсеткіші белгісіндегі тауарлар топтамасы. Нақты тауарлар экспорттық бағытты айқын көрсететіндер, олар сыртқы нарыққа жеткізіледі,

- RCA көрсеткішінде белгісі бірліктен төмен, бірақ 0-ден жоғары тауарлар тобы. Нақты топтағы тауарлар ішкі нарықта бәсекеге қабілетті.

- RCA көрсеткішінде белгісі 1-ден төмен тауарлар топтамасы. Нақты топтың тауарлары халықаралық, ішкі нарықта экспорттық әлеуетке ие емес. Олар негізінен локальдық нарықта нарық қуысына ие.

Талданған кестеден көретініміз RCA көрсеткішінде белгісі 1-ден төмен тауарлар топтамасы ($RCA < 1$) ғана құралып отыр. (кесте 1) Ол дегеніміз мұнай-химия тауарларының әлемдік нарықта бәсекеге қабілетсіздігін, оны көтеруге шаралар қолданылу қажеттілігін білдіреді. Сол үшін ішкі нарықта сала өнімінің бәсекеге қабілеттілігін, импорттың енуі көрсеткішін және ішкі нарықтағы отандық өндіріс тауарлары үлесінің әлемдік өндірісте елдері үлесіне қатынасын көрсететін ICIM көрсеткішін қолданып бағалау жүргіземіз (кесте 2).

Кесте 2

ҚР-да өндірілетін мұнай-химия өнімдерінің ішкі (ICIM) және сыртқы (RCA) бәсекеге қабілеттілігін салыстыру

Өнімдер	Импорттың енуі көрсеткіші	ICIM көрсеткіші	RCA көрсеткіші
Бастапқы пішінді пластмасса	1,03	0,02	0,056
Бастапқы пішіндегі полипропилен	0,96	0,9	0,240
Полиэтилен	1	0,1	0,021
Полистирол	0,92	0,02	0,005
Бензол	0,8	0,1	0,016
Негізгі органикалық химиялық заттар	0,73	1	0,110
Резина және оның бұйымдары	1,7	0,01	0,001
<i>Ескерту - Автормен есептелінген</i>			

Әлемдік нарықта бастапқы пішіндегі полипропиленнің өндіріс көлемі 62,2 млн. тонна, полистирол - 25,1 млн. тонна, бензол - 42,9 млн. тонна, басқа негізгі органикалық химиялық заттар 878,90 млрд. доллар. Жүргізілген бағалаудан басқа негізгі органикалық химиялық заттардың ел ішіндегі бәсекеге қабілеттілігінің жоғары екенін көреміз. Сонымен

қатар, бензол өнімі нақты уақытта тек экспортқа бағытталып отыр. Бензол бензиннің құрамында болады, әр түрлі пластмассалардың өндірісі, синтетикалық резина, дәрі, бояулар үшін бастапқы шикізат болып табылады. Бензол бастауы болатын ароматикалық көмірсутектер пластмассалардың физикалық салмағында 30 %, кәушіктер мен резиналарда 66 %, синтетикалық талшықтарда 80 %-ды құрайды. Бұл тұрғыда Қазақстандағы бензолдың өнеркәсіптік өндірісі мұнай-химия саласын дамытуда үлкен маңызға ие. АМӨЗ - да бензол 2015 жылы іске қосылған каталитикалық риформинг қондырғысында (CCR) өндіріледі. 2016 жылы CCR қондырғысы бензолды бөліп алатын отындық баламасына көшірілген. Осының арқасында АМӨЗ-де бензолды бөліп алу арқылы сапасы жақсартылған, экологиялық таза отын болатын жоғарыоктанды бензин өндірісі артты. [9-13]. Химиялық өнеркәсіп өнімдерінің маңызды ондығына кіре отырып оның отандық кәсіпорындардың да қолданылуына жол ашылуы керек.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Брагинский О.Б. Мировая нефтехимическая промышленность. - М.: Наука, 2003. - 556 с.
- 2 Капалов Дулат. Нефтехимический приоритет. Дата обращения 6 октября 2016, 09:30 // <https://www.zakon.kz/4821396-neftekhimicheskijj-prioritet.html>
- 3 Брагинский О.Б. Мировая нефтехимическая промышленность // Экономика-«Наука». - 2003. - №10. – С. 566.
- 4 Кудинова О. Новый век и основные идеологии мировой химической промышленности // The Chemical Journal. – 2005. - №8. - С. 32-34.
- 5 Кудинова О. Цель и стратегия модернизации химической промышленности развитых стран в постиндустриальный период. – М.: ИМЭМО РАН, 2012. - С. 266-291.
- 6 Экономика химической отрасли: учеб. пособие для вузов / под ред. И. А. Садчикова. – СПб.: Химиздат, 2000. - С. 19.
- 7 Қадырбергенова А.К., Егембердиева С.М. Бәсекені қолдау және оның ұлттық экономика үшін маңызы. Устойчивость развития национальной экономики в современных геополитических и геоэкономических условиях / (монография) под редакцией Д.М.Мадияровой, Ж.Б. Рахметулиной - Астана: Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, 2015. – С. 29-38.
- 8 Егембердиева С.М., Қадырбергенова Ә.Қ. Бәсекеге қабілеттілікті арттырудың экономикалық негіздері // Қазақстан Республикасы экономикасының инновациялық дамуы: экономика ғылымдарының докторы, профессор Байжолова Раиса Әлиқызының 60 - жылдығына арналған ғылыми семинардың материалдар жинағы). - Астана, 2015. – Б. 223-230.
- 9 Ежегодные отчеты «Переработка нефти и выработка, отгрузка, остатки нефтепродуктов на НПЗ и ГПЗ РК» - 2016-2020 года // www.iacng.kz/.
- 10 Информационно аналитический центр «нефть и газ». – 2019г.
- 11 <http://www.anpz.kz/>
- 12 <http://www.petrokazakhstan.kz/>
- 13 «TradeMap» ХСО талдау орталығының деректері. – 2020г.

References:

- 1 Braginskii O.B. Mirovaia neftehimicheskaiia promyshlennos. - M.: Nayka, 2003. - 556 s.
- 2 Kapalov Dylat. Neftehimicheskii prioritet. Data obrasheniia 6 oktábrá 2016, 09:30 // <https://www.zakon.kz/4821396-neftekhimicheskijj-prioritet.html>
- 3 Braginskii O.B. Mirovaia neftehimicheskaiia promyshlennos // Ekonomika-"Nayka". - 2003. - №10. – S. 566.

4 Kýdinova O. Novyy vek i osnovnyye ideologii mirovoi himicheskoi promyshlennosti // The Chemical Journal. – 2005. - №8. - S. 32-34.

5 Kýdinova O. Sel i strategiya modernizatsii himicheskoi promyshlennosti razvitykh stran v postindustrialnyi period. –M.: IMEMO RAN, 2012. - S. 266-291.

6 Ekonomika himicheskoi otrasli: ýcheb. posobie dlá výzov / pod red. I. A. Sadchikova. – Spb.: Himizdat, 2000. - S. 19.

7 Qadyrbergenova A.K., Egemberdieva S.M. Básekeni qoldaý jáne onyń ulttyq ekonomika úshin mańyzy. Ýstoichivos razvitiya nasionalnoi ekonomiki v sovremennykh geopoliticheskikh i geoekonomicheskikh ýsloviakh / (monografiya) pod redaksiı D.M.Madiarovoı, J.B. Rahmetýlınoı - Astana: Evraziyskii nasionalnyi úniversitet im.L.N.Gýmıleva, 2015. – S. 29-38.

8 Egemberdieva S.M., Qadyrbergenova Á.Q. Básekege qabiletilikti arttırýdyń ekonomikalıq negizderi // Qazaqstan Respýblikasy ekonomikasynyń inovatsialıq damýy: ekonomika gylymdarynyń doktory, profesor Bajolova Raisa Álıqyzynyń 60 - jyldyǵyna arnalǵan gylymi seminarıdyń materialdar jınaǵy). - Astana, 2015. – B. 223-230.

9 Ejegodnye ochety "Pererabotka nefı i vyrabotka, otrıyzka, ostatki nefteprodúktov na NPZ i GPZ RK" - 2016-2020 goda // www.iacng.kz/.

10 Informatsionno analiticheskii sentr "neft i gaz". – 2019g.

11 <http://www.anpz.kz/>

12 <http://www.petrokazakhstan.kz/>

13 "TradeMap" HSO taldaý ortalyǵynyń derekteri. – 2020g.

ОСОБЕННОСТИ НЕФТЕХИМИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И ОЦЕНКА ЕЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

А.К.Қадырбергенова, Н.К. Исмағұлова, Р.Ж. Бағитова, М.Ч. Аждамағбетова*

Атырауский университет нефти и газа им.С.Утебаева, Атырау, Казахстан

e-mail: asel-k-80@mail.ru

Резюме. Необходимым элементом ресурсного обеспечения всех отраслей экономики является нефтехимический рынок. В своем развитии нефтехимия опережает смежные отрасли, такие как нефтедобыча и нефтепереработка. Уже сегодня объем реализации в денежном выражении значительно превышает объем реализации нефти или нефтепродуктов. В перспективе мировой нефтехимический рынок по-прежнему будет расти быстрее рынка нефти и нефтепродуктов. Годовой рост темпов производства многотоннажных пластмасс ожидается до 2023 года на уровне 5%, производства полиэфирных волокон - 6%. При этом темпы роста спроса на нефть, по оценке энергоинформационного агентства (США), будут составлять 1,7% в год, в том числе в развитых странах – около 1% в год. Для нефтехимической промышленности характерно бурное развитие научно-технического прогресса, повышение эффективности общественного производства. Продукция химической и нефтехимической промышленности используется во всех отраслях промышленности.

Ключевые слова: нефтехимическая промышленность, продукция, конкурентоспособность, оценка конкурентоспособности

FEATURES OF THE PETROCHEMICAL INDUSTRY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND ASSESSMENT OF ITS COMPETITIVENESS

*A. Kadyrbergenova**, *N. Ismagulova*, *R. Bagitova*, *M. Azhmagambetova*

Atyrau University of oil and gas named after S. Utebayev, Atyrau, Kazakhstan

e-mail: asel-k-80@mail.ru

Summary: *The petrochemical market is a necessary element of resource supply for all sectors of the economy. In its development, petrochemicals are ahead of related industries, such as oil production and refining. Even today, the volume of sales in monetary terms significantly exceeds the volume of sales of oil or petroleum products. In the future, the global petrochemical market will continue to grow faster than the oil and petroleum products market. The annual growth of the production rate of multi-tonnage plastics is expected to reach 5% by 2023, and the production of polyester fibers-6%. At the same time, the growth rate of oil demand, according to the Energy Information Agency (USA), will be 1.7% per year, including in developed countries – about 1% per year. The petrochemical industry is characterized by rapid development of scientific and technological progress, increasing the efficiency of public production.*

Key words: *petrochemical industry, products, competitiveness, competitiveness assessment*

МРНТИ06.52
ӘӨЖ 330.34

<https://doi.org/10.51579/1563-2415.2021-2.14>

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖАЛПЫ ІШКІ ӨНІМІНЕ ҚОСАТЫН ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ҚАРЖЫЛАЙ ҮЛЕСІН ТАЛДАУ

*А.Д. Тлеубекова**, *А.Б. Кутпанова*, *Г. К. Баймуратова*, *А. И. Ондасынова*

Алматы Экономика және статистика академиясы, Алматы, Қазақстан

e-mail: atleubekova@mail.ru

Түйін. *Осы зерттеудің ерекше қызығушылығы мен өзектілігі шағын және орта кәсіпкерліктің нарықтың қалыптасуы мен дамуының қозғаушы күші ретіндегі маңыздылығына байланысты. Шағын және орта кәсіпорындар тұтынушылық тауарлар мен қызметтерді өндіруді едәуір және айтарлықтай күрделі салымдарсыз кеңейтеді, халықтың өмір сүру жағдайларын теңестіруге көмектеседі, өндіріске еңбек, материалдық және қаржылық ресурстарды тартады, өндірісті монополиясыздандыруды жеделдетеді, бәсекелестіктің дамуына ықпал етеді, қоғамның орта таптарының негізі ретінде меншік иелерінің жаппай қабаттын қалыптастыруға негіз болады, оның тұрақтылығының кепілі, материалдық бюджет түсімдері мен тұрақты экономикалық өсудің көзі ретінде қызмет етеді.*

Шағын және орта бизнесті дамыту бәсекеге қабілетті нарықтық тетіктің күрделі синтезі мен ірі, орта және шағын өндірісті мемлекеттік реттеуді жүзеге асыратын икемді аралас экономиканы қалыптастыруға, меншіктің әртүрлі нысандарын және экономиканың оларға барабар моделін біріктіруге жаһандық тенденцияларға жауап береді.

Түйін сөздер. *Шағын және орта кәсіпкерлік, жалпы ішкі өнім, жаңашылдық пен инновациялық қызмет, қаржылық жағдай, өсу қарқыны, экономикалық өсу, тұтынушылық сұраныс*

Негізгі ережелер. *Мақаланы жазу барысында келесі негізгі нәтижелерге қол жеткізілді: Қазақстан Республикасының жалпы ішкі өніміне қосатын шағын және орта*

кәсіпкерліктің қаржылай үлесіне талдау, жалпы ішкі өніміне қосқан шағын және орта бизнестің үлесіне арналған 2021, 2022 жылдарға болжам жасалды.

Кіріспе. Шағын және орта кәсіпкерліктің жалпы мақсаты – өндіріс негізінде пайда табу. Қалған мақсаттар - сатуды ұлғайту және ассортиментті кеңейту - келесі көрсеткіштер бойынша бағалануы мүмкін: қарастырылып отырған кезеңдегі сатылымның алдыңғы деңгеймен салыстырғанда өсуі; интенсивті факторларды қолдану есебінен өндіріс көлемінің артуы; өндіріс ырғағы; кәсіпорын ассортиментіндегі өнім атауларының саны; өнімнің жекелеген түрлерінің олардың жалпы өндірісі мен сатылуындағы үлесі. Өнімнің сапасын жақсарту және бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуді мынадай көрсеткіштер бойынша бағалауға болады: кәсіпорынның жалпы өнім көлеміндегі жаңа прогрессивті өнімдердің үлесі; жақсырақ және бәсекеге қабілетті өнімді сатудан түскен пайда және т.б [1].

Әдістері. Қазіргі экономикалық жағдайда кәсіпкерліктің экономикалық дамудағы рөлі белсенді түрде талқылануда, ал кәсіпкерлікті өлшеу және зерттеу үшін статистика әдіснамасын әзірлеу көптеген статистикалық басқармалар мен халықаралық ұйымдар үшін қызметтің басым бағытына айналуда.

Нәтижелер мен талқылау. Бүгінде шағын және орта кәсіпкерліктің Қазақстанның экономикалық және әлеуметтік проблемаларын шешуде зор әлеуеті бар екеніне ешкімнің де күмәні жоқ. Қазақстандық шағын кәсіпорындар қазірдің өзінде жаңа жұмыс орындарын құруға, бюджеттің кіріс бөлігіне, жаңашылдық пен инновациялық қызметті ынталандыруға, сондай-ақ Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік тұрақтылықты нығайтудың аса маңызды шарты болып табылатын меншік иелерінің орта тобын қалыптастыруға өз үлестерін қосуда [2].

Шағын кәсіпкерлік нарық конъюнктурасының өзгеруіне жедел ден қоя отырып, экономикаға қажетті икемділік береді. Шағын компаниялар тұтынушылық сұраныстың өзгеруіне тез жауап бере алады және осыған байланысты тұтынушылық нарықта қажетті тепе-теңдікті қамтамасыз етеді. Шағын бизнес бәсекелестік ортаны қалыптастыруға айтарлықтай үлес қосады, бұл біздің экономикамыз үшін өте маңызды.

Кестеде мәліметтері бойынша Қазақстан Республикасының жалпы ішкі өніміне қосқан шағын және орта кәсіпкерліктің үлесінің өсімшесі, өсу қарқыны, өсімше қарқыны зерттеу жүргізілді. 2007 жылы 2005 жылға қарағанда 981 381 млн теңге өсімше көрсетсе, 2006 жылмен салыстырғанда 595 872 млн теңге өсімшені көрсеткен. Өсу қарқынына тоқталатын болсақ 2005 жылға қарағанда 163,5% өсу қарқынын көрсетті, 2006 жылмен салыстырғанда 130,8% өсу қарқынын көрсетіп отыр. Өсімше қарқынында қарайтын болсақ 2005 жылмен салыстырып көргенімізде 63,5% болса, 2006 жылмен салыстырғанда 30,8% өсу қарқынын көрсетті.

2010 жылға қарайтын болсақ 2005 жылмен салыстырып көргенде 5 731 723 млн теңге өсімшені көрсетті, 2009 жылмен салыстырғанда 1 908 842 млн теңге өсімшені құрады. Өсу қарқынына қарайтын болсақ 2005 жылмен салыстырғанда 471,2% көрсетті, ал 2009 жылмен салыстырып қарасақ өсу қарқыны 135,5% көрсетті. Өсімше қарқыны 2005 жылға қарағанда 371,2% артық болды, 2009 жылға қарағанда 35,5% артық болғанын байқауға болады.

2015 жылғада талдау жасасақ 2005 жылға қарағанда 14 155 349 млн теңге өсімшені құрады, 2014 жылмен салыстырғанда аса қатты өзгеріс сезілмей 131 324 млн теңгені көрсетті. 2005 жылмен салыстырғанда өсу қарқыны 1016,7% көрсетті, 2014 жылға қарағанда 100,8% өсу қарқынын көрсетті. Өсімше қарқынына қарайтын болсақ 2015 жылы 2005 жылмен салыстыра қарағанда 916,7% құрады, 2014 жылмен салыстырғанда 0,8% өсімше қарқынын көрсетті.

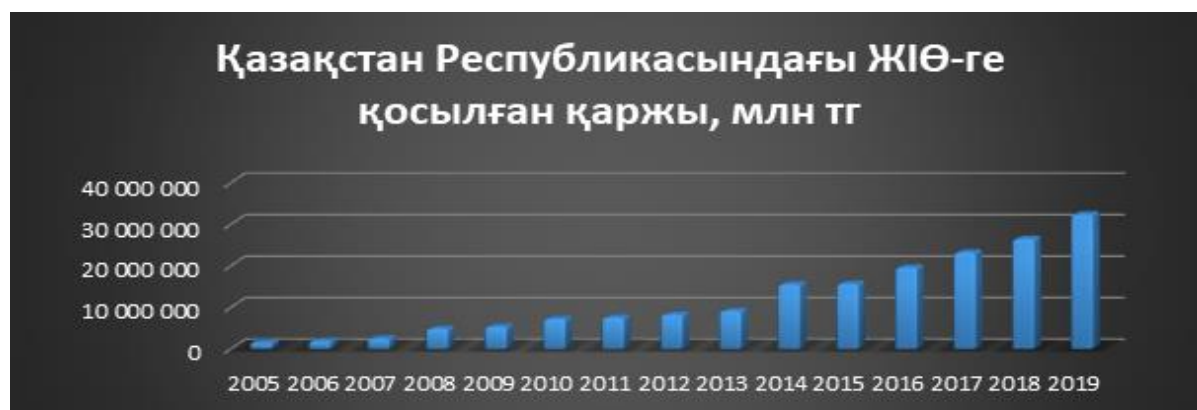
Кесте 1

Қазақстан Республикасының жалпы ішкі өніміне қосатын шағын және орта кәсіпкерліктің қаржылай үлесін талдау

Жылдар	ҚР ЖІӨ-ге қосылатын қаржы, млн тг	Өсімше		Өсу қарқыны		Өсімше қарқыны	
		у	базистік	тізбек	базистік	тізбек	базистік
2005	1 544 056						
2006	1 929 565	385 509	385 509	124,96729	124,967294	24,9672939	24,9672939
2007	2 525 437	981 381	595 872	163,5586	130,8812	63,55864	30,88116
2008	4 872 965	3 328 909	2 347 528	315,59509	192,955318	215,595095	92,9553182
2009	5 366 937	3 822 881	493 972	347,58694	110,136991	247,58694	10,1369905
2010	7 275 779	5 731 723	1 908 842	471,2121	135,5667	371,21212	35,56669
2011	7 603 805	6 059 749	328 026	492,45656	104,508466	392,456556	4,50846569
2012	8 255 123	6 711 067	651 318	534,63883	108,565685	434,638834	8,56568521
2013	9 165 412	7 621 356	910 289	593,59324	111,026959	493,593238	11,0269587
2014	15 568 081	14 024 025	6 402 669	1008,2588	169,85686	908,258833	69,8568597
2015	15 699 405	14 155 349	131 324	1016,764	100,8435	916,76396	0,843546
2016	19 609 010	18 064 954	3 909 605	1269,9675	124,902886	1169,96754	24,9028864
2017	23 241 125	21 697 069	3 632 115	1505,1996	118,522684	1405,19962	18,5226842
2018	26 473 049	24 928 993	3 231 924	1714,5135	113,906057	1614,51353	13,9060566
2019	32 386 960	30 842 904	5 913 911	2097,525	122,3394	1997,525	22,33936

Ескертпе: ҚР статистика агенттігінің мәліметі бойынша [3]

Кестеде көріп тұрғандай 2019 жылға қарасақ 2005 жылмен салыстырғанда өсімше жоғарғы деңгейде болып 30 842 904 млн теңгені көрсетті, ал 2018 жылмен салыстыра қарасақ өсімше 5 913 911 млн теңгені көрсетті. Өсу қарқынына тоқталсақ, 2005 жылмен салыстыра алғанда 2097,5% көрсетсе, 2018 жылмен салыстыра алғанда 122,3% көрсетті. Өсімше қарқыны 2005 жылмен салыстырып көрсек 1997,5% болды, ал 2018 жылмен салыстырып көрсек 22,3% болды. Осы кесте мәліметтерін негізге ала отырып өсу динамикасын жасай аламыз.

Сурет 1. Қазақстан Республикасындағы ЖІӨ-ге қосылған қаржы, млн. тг

Диаграмма мәліметтері бойынша жалпы Қазақстан Республикасы бойынша шағын және орта кәсіпкерліктің жалпы ішкі өнімге қосқан қаржылай үлесі көрсетілген. Елімізде шағын және орта бизнестің жалпы ішкі өнімге қосатын үлесі жыл сайын артып отырған. Бірақ 2014 жылдан бастап өте қарқынды түрде дамып отырған. Оны кестеден толық аңғаруға болады. 2005 жылға тоқталатын болсақ, ол кездегі көрсеткіш небәрі 1 544 056 млн теңгені құраған болатын. Ал 2007 жылы 2005 жылмен салыстырғанда 981 381 млн теңгеге өсіп, 2 525 437 млн теңгені құрады. 2010 жылға зер салсақ бірден 4 750 342 млн теңгеге өсіп, 7 275 779 млн теңгені құрады. 2015 жылы 2010 жылмен салыстырғанда екі есеге өсіп, яғни 8 423 626 млн теңгеге өсіп, 15 699 405 млн теңгені көрсетті. Осы көрсеткішті жоғарғы деңгей деп санап отырғанда 2019 жылы 32 386 960 млн теңге болып, 16 687 555 млн теңге өсім көрсетті. Бұл көрсеткіштермен ғана шектеліп қалмай шағын және орта бизнес қарқынды түрде дамып келе жатыр.

Кесте 2

Қазақстан Республикасының жалпы ішкі өніміне қосқан шағын және орта бизнестің үлесіне арналған 2021, 2022 жылдарға болжам

Жылдар	ҚР ЖІӨ-ге қосылған қаржы, млн тг	Жылдар	ҚР ЖІӨ-ге қосылған қаржы, млн тг
2005	1 544 056	2014	15 568 081
2006	1 929 565	2015	15 699 405
2007	2 525 437	2016	19 609 010
2008	4 872 965	2017	23 241 125
2009	5 366 937	2018	26 473 049
2010	7 275 779	2019	32 386 960
2011	7 603 805	2020	35 847 392
2012	8 255 123	2021	37 498 243
2013	9 165 412	2022	42 454 728

Ескертпе: ҚР статистика агенттігінің мәліметі бойынша [3]

Жалпы экономика үшін шағын және орта бизнестің қызметі оның икемділігін арттырудың маңызды факторы болып табылады.

Сурет 2. Қазақстан Республикасының жалпы ішкі өніміне қосқан шағын және орта бизнестің үлесіне арналған 2021, 2022 жылдарға болжам

Кесте мәліметтері бойынша Қазақстан Республикасының жалпы ішкі өніміне қосатын шағын және орта кәсіпкерліктің қаржылай үлесіне алдағы 2021, 2022 жылдарға болжам жасалды. Болжам бойынша 2021 жылы қосатын үлесі 37 498 243 млн теңге, 2022 жылы 42 454 728 млн теңге болады деп күтілуде. Егерде осы болжам бойынша шағын және орта кәсіпкерлік қарқынды түрде дамыса еліміздің экономикалық қозғаушы күшіне айналып дамыған он елдің қатарына кіруімізге себепші болады.

Қорытынды. Шағын және орта бизнес еліміздің қозғаушы күшіне айналу керек дегенге толығырақ назар аударып, өзектілігін анықтадық. Шағын және орта бизнестің өзі жұмыссыздық деңгейін төмендетіп, қалыпты ұстап тұруға себепші болатын негізгі фактор. Шағын және орта бизнес аясында жұмыс істейтін азаматтар жыл санап артып келе жатқанын байқауға болады. Бұл қоғамның өзі жекешелендіруге, бәсекеге қабілетті болуға барынша бет бұрып жатқанын аңғартады. Зерттеу негізінде жалпы ішкі өнімге қосқан шағын және орта кәсіпкерліктің үлесіне тереңірек үңілген болатынбыз. 2005 жылдары жалпы ішкі өнімге мардымсыз ғана қаражат түсірген болса, 2019 жылы 32 386 960 млн теңге қаражат түсірген. Ал қазіргі таңда шағын және орта бизнесті қолдайтын түрлі бағдарламалар жүзеге асырылуда. Мысалға «Бизнестің жол картасы-2020», «Astana - ZhasStarT» бағдарламаларын алуға болады. Сонымен қатар елімізде шағын және орта кәсіпкерлікке толық қолдау білдіретін «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» акционерлік қоғамы өз жұмысын белсене атқаруда [4]. Қорытындылай келгенде елімізде шағын және орта кәсіпкерліктің қарқынды дамып жатқаны, еліміздің болашағының берік болатынын білдіреді. Бірақ әліде мемлекет тарапынан қолдаулар керек. Субсидиялар мен жеңілдіктер көбірек бөлінсе, шағын және орта бизнес тоқтаусыз дамитыны көрсетеді. Мемлекеттің экономикалық қозғаушы күшіне шағын және орта кәсіпкерлік айналуы керек. Талдаулар жасағаннан, болжамдар жасағаннан осындай ой түйе болады. Егерде шағын және орта кәсіпкерлік еліміздің экономикалық қозғаушы күшіне айналған жағдайда кез келген дағдарысты еңсеріп, дамыған елдер қатарынан көрінуге болады. Еліміздің ішкі тұтынушы нарығын толығымен қамтамасыз етіп, экспорт деңгейін көтеруге толық жол ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Балдина, Ю.А. Роль и место субъектов малого и среднего предпринимательства в современных экономических условиях / Вестник Удмуртского университета. Серия Экономика и право. 2018. Т. 26. № 4. [Электронный источник]

2. Горфинкель, В.Я. Малое предпринимательство: организация, управление, экономика: учебное пособие/В.Я. Горфинкель, С.В. Земляк, О.М. Маркова и др. М.: Вузовский учебник: ИНФРА-М, 2019 – 89с.

3. <https://stat.gov.kz/>

4. <http://astana.gov.kz/kz/news/news/16760> Шағын және орта бизнеске көмек беретін мемлекеттік бағдарламалар

Spisok literaturey:

1. Baldina, Yu. A. Rol i mesto subieektov malogo i srednego predprinimatelstva v sovremennykh ekonomicheskikh usloviakh / Vestnik Udmurtskogo universiteta. Seriya Ekonomika i pravo. 2018. T. 26. № 4. [Elektronnyi istochnik]

2. Gorfinkel, V. Ia. Maloe predpriatie: organizatsiia, upravlenie, ekonomika: uchebnoe posobie/V. Ia. Gorfinkel, S. V. Zemliak, O. M. Markova i dr. M.: Vuzovskii uchebник: INFRA-M, 2019-89s.

3. <https://stat.gov.kz/>

4. <http://astana.gov.kz/KZ/news/news/16760> gosudarstvennye programmy pomoshchi naseleniiu i srednemu biznesu

АНАЛИЗ ФИНАНСОВОГО ВКЛАДА МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ВАЛОВОЙ ВНУТРЕННИЙ ПРОДУКТ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

*А.Д. Тлеубекова**, *А.Б. Кутпанова*, *Г. К. Баймуратова*, *А. И. Ондасынова*
Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан
e-mail: atleubekova@mail.ru

Резюме. Особый интерес и актуальность данного исследования обусловлена значимостью малого и среднего предпринимательства как движущей силы становления и развития рынка. Малые и средние предприятия расширяют производство потребительских товаров и услуг значительно и без существенных капитальных вложений, способствуют выравниванию условий жизни населения, вовлекают в производство трудовые, материальные и финансовые ресурсы, ускоряют демонаполизацию производства, способствуют развитию конкуренции, служат основой для формирования массового слоя собственников как основы среднего класса общества., служит гарантом его стабильности, источником поступления материальных средств бюджета и устойчивого экономического роста.

Ключевые слова. Малое и среднее предпринимательство, валовой внутренний продукт, инновации и инновационная деятельность, финансовое состояние, темпы роста, экономический рост, потребительский спрос

ANALYSIS OF THE FINANCIAL CONTRIBUTION OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES TO THE GROSS DOMESTIC PRODUCT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

*A. D. Tleubekova**, *A. B. Kutpanova*, *G. K. Baymuratova*, *A. I. Ondasynova*
Almaty Academy of Economics and Statistics, Almaty, Kazakhstan
e-mail: atleubekova@mail.ru

Summary. The special interest and relevance of this study is due to the importance of small and medium-sized businesses as a driving force for the formation and development of the market. Small and medium-sized enterprises expand the production of consumer goods and services significantly and without significant capital investments, contribute to the equalization of the living conditions of the population, involve labor, material and financial resources in production, accelerate the demonopolization of production, promote competition, and serve as the basis for the formation of a mass layer of owners as the basis of the middle class of society., serves as a guarantor of its stability, a source of income from the budget's material resources and sustainable economic growth.

Key words. Small and medium-sized enterprises, gross domestic product, innovation and innovation activity, financial condition, growth rate, economic growth, consumer demand.

ФИНАНСЫ

МРПТИ 06.81.30

УДК 336.64

<https://doi.org/10.51579/1563-2415.2021-2.15>

OPTIMIZATION OF THE RISK MANAGEMENT SYSTEM TO IMPROVE THE FINANCIAL STABILITY OF THE ENTERPRISE

*A. Nurtayeva¹, M. Kayirgaliyeva², A. Kabdeshova³, D. Babash⁴

^{1,4} «Zhetysu University n.a. I. Zhansugurov» NP JSC. Taldykorgan, Kazakhstan

² Baishev University, Aktobe, Kazakhstan

³ Caspian university, Almaty, Kazakhstan

*e-mail: king_bara@mail.ru

Annotation. The article discusses the risk management system, its optimization to improve the financial stability of the enterprise. The main task in the company's risk management activities is to systematically reduce them to the most acceptable level possible. The purpose of risk management is to ensure the financial stability and dynamism of the company's development, i.e., to optimize the risk of deviations from the financial development trend. Major tasks of the present stage of building the innovation model of the market economy in the conditions of integration of national economies into the global trading and economic space pose problems for the effective management of financial stability of economic entities, since the primary care is the formation of the competitive potential, the gross national income, the process of implementation of scientific-technical development in new products. The article describes the process of risk management as a systematic work on risk identification, risk assessment, selection of risk management techniques, implementation of selected techniques, and evaluation of the results obtained.

Key words: enterprise finance, risks, risk management, optimization, financial stability, development trends, economic growth.

The emergence and development of innovative market relations in Kazakhstan, the formation of commodity, financial markets and competition have imposed new, strict requirements on enterprises, which has caused the need to change the mechanisms of their functioning.

The independence and responsibility of enterprises has increased. The importance of financial analysis has increased dramatically, with the help of which it is possible to assess the internal and external relations of the analyzed object: to characterize its solvency, performance, development prospects, availability of financial resources, the feasibility and effectiveness of their placement and use, financial relationships with partners.

Main provisions of the article.

The analysis of the financial condition, as an integral part of the financial analysis, is impossible to imagine without the analysis of financial stability and solvency.

Financial stability is the main guarantee of the interests of creditors, participants, and shareholders of the enterprise.

Solvency reflects the ability of an enterprise to pay its debts and obligations in a given period of time.

Analysis and generalization of the theoretical foundations of solving the problem of financial stability and solvency management.

Introduction. Modern enterprise is a complex organizational infrastructure of the economic complex, the dynamism and coherence of activities which provide resource potential and mechanism of financial flows on acquisition, modernization and innovative renovation, financing,

current financial needs for smooth functioning and implementation of investment development projects pursuant to the goals and objectives defined by the owner.

The financial result of doing business is not only an indicator of the effectiveness of organizational, production, sales and other systems, but also a certain indicator of its capabilities in terms of attractiveness to the investor and owner [1].

Therefore, successful management and achievement of positive financial result, you need a clear understanding of the processes of formation of own capital, the balance of revenues and costs, allocation of resources to ensure current and investment activities, sources of funding for developing policies adequate to the challenges of the external environment.

The financial condition of a company depends on its financial stability and solvency. Defining the essence of these concepts is of great importance for developing unified mechanisms for managing financial processes.

Stability is the ability of a system to maintain its current state under the influence of external influences. In other words, a company is stable when it has a stable current state under the influence of external factors.

So, considering the enterprise as a system and an integral part of the economy, financial stability of the entity due to the stability of the economic environment within which economic activity, and the results of its functioning, active and effective response to changes in the internal and external factors [2].

The main external and internal factors affecting the financial condition of the enterprise are shown in Figure 1, and include General characteristics of the macro-environment of the business entity:

- the degree of development of the economy and foreign economic relations;
- changes in economic policy, market conditions, exchange rates, and so on.

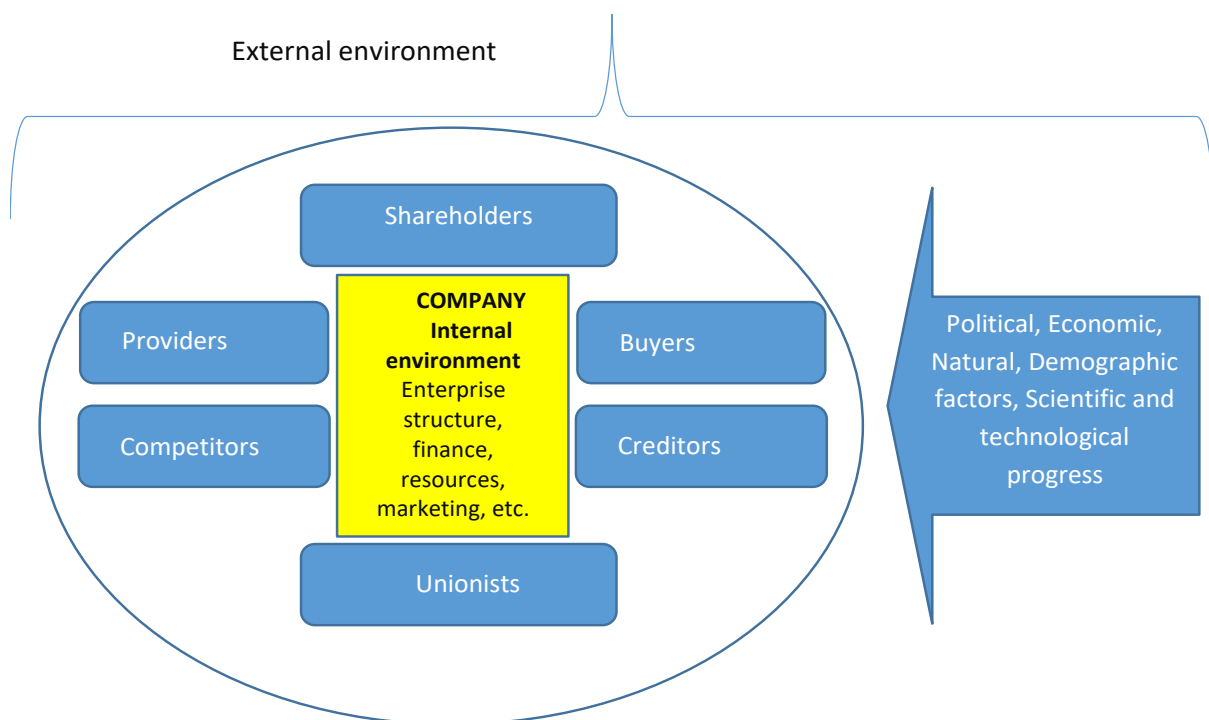

Figure 1 – External and internal environment of the organization

Note: compiled by the authors on the basis of the studied material.

Factors of the internal environment of the enterprise are not an exception: the level of efficiency of doing business, managing resources, capital and assets, and so on. Moreover, financial stability is also affected by private factors, including:

- the company's position on the commodity market;
- production and sale of products that are not in demand;
- business potential in cooperation with contractors;
- the degree of dependence on external creditors and investors;
- the availability of insolvent loans, and so on [3].

Thus, financial results and the level of business profitability are determined by the efficiency of asset and liability management. The information base for analyzing the effectiveness of management of elements that form the financial condition of an enterprise is accounting, which covers the entire range of its financial and economic activities.

Financial losses are direct monetary damages related to unexpected payments, payment of fines, payment of additional taxes, loss of funds and securities. You can translate the time loss estimate into a cost dimension to determine what revenue losses random time losses can lead to. Losses caused by imperfect methodology and incompetence of persons who form business plans and calculate profit and income are quite specific. If, as a result of these factors, the expected values of profit and income are overstated, and the actual results are lower, the difference is also perceived as a financial loss. A special place is occupied by the company's losses caused by the dishonesty or insolvency of partners.

The financial risk of a firm is understood as the probability of adverse financial consequences in the form of loss of income or capital in a situation of uncertainty in the conditions of its financial activities.

Financial risk is an objective phenomenon in the functioning of any firm; it accompanies almost all types of financial transactions and all areas of its financial activities, although the parameters of financial risk depend on subjective management decisions. Despite the objective nature of financial risk as an economic phenomenon, its main assessment indicator—the level of risk—is subjective. This subjectivity, i.e. the disparity in the assessment of this objective phenomenon is determined by different levels of completeness and reliability of the information base, the qualifications of financial managers, their experience in risk management, and other factors.

Methodology. In the process of the study were used General methods of research: methods of analysis of financial statements: horizontal, vertical, ratio, comparison, and other.

The theoretical and methodological basis of the research consists of conceptual provisions, conclusions and recommendations presented and substantiated in fundamental and applied research of Tajik and foreign scientists in the field of the theory of foreign economic activity development, as well as the works of leading Kazakh and foreign researchers in the field of the theory of enterprise competitiveness and risk management. The methodological basis of the study is the economic system approaches to the study of the object of study using the methods of analysis, synthesis, induction, deduction, comparison, statistical groups, as well as regulations and Decrees of the First President of the Republic of Kazakhstan.

Results. In the context of constantly changing market conditions, linking expected results with risk, it is necessary to remember that changes occur in the position of competitors in the market, conditions and forms of financing, the economic situation of one's own country or conditions in export markets, etc. and require a flexible financial policy on the part of the company's management. Therefore, the most important generalized function of profit can be considered to ensure the conditions of the company's existence, and the amount of profit received during the reporting period is the main source of material support for rapid response to environmental changes and, consequently, the main factor in minimizing risk in the future [4].

The term "risk management" means reducing the consequences of risk to a level that does not cause a significant negative impact on the financial condition of the firm. The risk management process is a systematic effort to analyze the risk, develop and take appropriate measures to minimize it. This process can be divided into five stages: risk identification; risk assessment; selection of risk management techniques; implementation of selected techniques; and evaluation of results.

1. Risk identification is determining what types of risk are most susceptible to the object of analysis. At the first stage, risk analysis usually begins with a qualitative analysis, the purpose of which is to identify risks. This goal is divided into the following tasks: identification of the full range of risks inherent in the company's activities; description of risks; classification and grouping of risks; analysis of initial assumptions. Unfortunately, the vast majority of domestic firms stop at this initial stage, which, in fact, is only the preparatory phase of a full-scale and comprehensive analysis. To effectively identify risk, it is very useful to make a list of all potential types of risk for a given firm and the relationships between them. If we are dealing with a firm, we may need detailed information about the entire industry in which the firm operates, about the technologies used by the firm, and about its suppliers [5].

2. Risk assessment. The goal of the second and most complex stage of risk analysis is to quantify the risks that were identified during the first stage of risk management.

3. Selection of risk management techniques. At the third stage, risk analysis is smoothly transformed from theoretical judgments to practical risk management activities. To reduce risk, there are four main methods of risk management: risk avoidance; damage prevention; risk acceptance; and risk transfer [6].

Risk avoidance consists in developing internal measures that completely eliminate a specific type of financial risk. This is a refusal to carry out financial operations, the level of risk for which is excessively high; refusal to use high amounts of borrowed capital; refusal to overuse current assets in low-liquid forms; refusal to use temporarily free monetary assets in short-term financial investments. These forms of financial risk avoidance deprive the firm of additional sources of profit generation, and consequently negatively affect the pace of economic development and the efficiency of using its own capital, as well as generate the risk of lost profits. Therefore, risk avoidance should be carried out very carefully.

Damage prevention is defined as actions taken to reduce the likelihood of loss and minimize its consequences. Such actions may be taken before, during, and after the damage has occurred.

One of the main ways to prevent damage is to limit the concentration of risk. The system of financial regulations that limit the concentration of risks may include: the maximum amount of borrowed funds used in economic activities; the minimum amount of assets in highly liquid form; the maximum amount of commodity (commercial) or consumer credit provided to one buyer; the maximum amount of Deposit placed in one Bank; the maximum amount of investment in securities of one Issuer; maximum period for diverting funds to accounts receivable.

Information retrieval also helps reduce risk. Most erroneous decisions are due to a lack of information. To determine the amount of information required, you should compare the expected marginal benefits from it with the expected marginal costs associated with obtaining it. If the expected benefit from purchasing information does not exceed the expected marginal cost, then such information must be purchased. If on the contrary, it is better to refuse to buy such expensive information: it will be cheaper to make some mistakes.

4. Following the decision on how to deal with the identified risk, you should proceed to the implementation of the selected techniques. The main principle that should be followed at this stage of risk management is to minimize the cost of implementing the chosen course of action.

5. Evaluation of the results. Risk management is a dynamic feedback process in which decisions made must be periodically reviewed. Time passes, circumstances change and bring with them changes: new types of risk appear, or new information about existing types of risk, or the risk management strategy becomes cheaper. There is a need to monitor risks [7].

The variety of situations and problems that arise in firms, different points of view and the degree of detail leads to a large number of types of risks. Depending on the goal, different risk classifications are used. It is not possible or necessary to build a universal classification of risks. It is much more important to determine the individual set of risks that are potentially dangerous for a particular company, and evaluate them. The most important point is to identify risk factors - conditions that can cause or contribute to the manifestation of the causes of risk. It is impossible to completely avoid risks, but knowing what causes losses, the company is able to reduce their threat by reducing the effect of an unfavorable factor.

Diversification is one of the best ways to protect against risk. Creating a diversified portfolio of securities and debt obligations, including foreign and debt with different maturities, is one of the ways to reduce financial risk. It can be assumed that the most significant risks that the firm constantly faces are the risk of interaction with a financially insolvent firm and the risk of lost profits that the firm bears due to the refusal to invest in risk-related activities. These risks can be significantly reduced by objectively assessing the economic condition of prospective partners and the firm itself, which is usually done using microeconomic analysis of the firm's financial performance based on accounting and management reports.

Discussion. Financial stability reflects how well the company manages the available funds, since this makes it possible to freely maneuver financial resources and ensure an uninterrupted production process. Therefore, effective work in the field of asset and liability management of the enterprise will help to increase financial stability, which will allow you to resist negative external influences and increase your assets.

To strengthen the financial condition, optimize financial stability and solvency, the authors suggest the following measures:

1. Regular monitoring and diagnostics of solvency;
2. Outsource non-core functions, such as transport and communications, in order to reduce production assets, as well as to concentrate the company's activities on the main business processes;
3. Development of a comprehensive financial management system, which consists in making decisions on attracting and using financial resources and mechanisms in order to achieve the greatest economic effect;
4. To control the company's liquidity and financial stability, as well as to manage its finances on-line, we have proposed optimizing business processes related to daily cash flow, developing documents regulating the procedure for making payments (payment schedule, payment calendar);
5. In order to maintain the financial condition of the enterprise in a long period of the strategic financial stabilization mechanism, which is based on the use of a model of sustainable growth, provide the basic parameters of its financial strategy;
6. In order to optimize the financial condition of the enterprise, it is recommended to pay special attention to the development of investment processes.

Conclusions. Identification of risk factors within the framework of building an adequate system of financial stability is of great importance in the activities of any organization. Despite the fact that certain risk groups are equally inherent in all companies, each of them will have its own set of specific risk factors that reduce financial stability and relate only to this firm. Integration of operational and strategic management into a single continuous process will allow timely identifi-

cation of deviations and solving tasks within the framework of monitoring and evaluating the company's financial stability system.

Thus, a risk-based financial stability management system in an unstable economy assumes compliance with the following principles:

- any changes in the financial stability of the company should be evaluated in terms of the priority of the final goal;
- it is necessary to cover all areas of the organization's activities, since not only the financial component determines the vector of sustainable development;
- timely response to the dynamically changing external and internal environment;
- when making financial decisions, it is necessary to take into account both short-term and long-term financial guidelines;
- implementation of innovative processes to ensure financial stability.

In conclusion, it should be noted that the modeling of a risk-based financial stability management system should be based on a flexible risk management model. To build this model, it is important to take into account the dynamic nature of this process in order to respond in a timely manner and adapt to constantly changing environmental conditions that affect the organization's activities.

List of references:

1 Афанасьев А. М. Моделирование влияния доходности альтернативных инвестиций фирмы и ее склонности к риску на выбор инвестиционного проекта, под ред. М. В. Грачевой, М.: МГУ. – 2006. - С. 98.

2 Kantureev, M.T., Sharipov, A.K., Nurtayeva, A.K. New approaches to risk management in the enterprise. *Espacios*. –2018. –Vol. 39 (Number 18). –Page 17.

3 Катков Ю. Н. "Таргет-костинг" и "Кайдзен-костинг" в оптимизации затрат и расчете себестоимости сельскохозяйственной продукции. "Бухгалтерский учет в сельском хозяйстве". –2011. –№ 8. [электронный ресурс]. Режим доступа: <http://financier.consultant.ru/pbi/list/2011/1007.html>

4 Лупу И. Косвенная связь между корпоративным управлением и Финансовой стабильностью. *Procedia Economics and Finance*. –2015. –Том 22. –№3. –С. 538-543.

5 Метрополис Н., Улам С. Метод Монте-Карло. Статистический дом. –1949. –Том. 44. –№ 247. –С. 45.

6 Виленский П. Л., Лившиц В. Н., Смоляк С. А. Оценка эффективности инвестиционных проектов: Теория и практика: Учебное пособие. М.: Дело. –2001. –С. 142.

7 Халяпин А. Оптимизация структуры бухгалтерского баланса как фактор повышения финансовой устойчивости организации. Политематический сетевой научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. –2016. –Том. 120. –№4. –С. 954-983.

List of references(транслитерация):

1 Afanas'ev A. M. Modelirovanie vliyaniya dohodnosti al'ternativnyh investitsij firmy i ee sklonnosti k risku na vybor investicionnogo proekta (Modeling the impact of the profitability of alternative investments of a firm and its propensity to risk on the choice of an investment project), pod red. M. V. Grachevoj, M.: MGU, 2006, pp. 98.

2 Kantureev, M.T., Sharipov, A.K., Nurtayeva, A.K. New approaches to risk management in the enterprise. *Espacios*, 2018, Vol. 39 (No. 18), pp. 17.

3 Katkov Yu. N. "Target-kosting" i "Kajdzen-kosting" v optimizacii zatrat i raschete sebestoimosti sel'skohozyajstvennoj produkcii ("Target-costing "and" Kaizen-costing " in cost optimization and calculation of the cost of agricultural products). *Buhgalterskij uchet v sel'skom*

hozyajstve, 2011, No. 8. [elektronnyj resurs]. Rezhim dostupa: <http://financier.consultant.ru/pbi/list/2011/1007.html>

4 Lupu I. Kosvennaya svyaz' mezhdru korporativnym upravleniem i Finansovoj stabil'nost'yu (Indirect relationship between corporate governance and Financial stability). *Procedia Economics and Finance*, 2015, Vol. 22, No. 3, pp. 538-543.

5 Metropolis N., Ulam S. Metod Monte-Karlo (The Monte Carlo method). *Statisticheskij dom*, 1949, Vol. 44, No. 247, pp. 45.

6 Vilenskij P. L., Livshic V. N., Smolyak S. A. Ocenka effektivnosti investicionnyh proektov: Teoriya i praktika (Evaluation of the effectiveness of investment projects: Theory and practice): Uchebnoe posobie. M.: Delo, 2001, pp. 142.

7 Halyapin A. Optimizaciya struktury buhgalterskogo balansa kak faktor povysheniya finansovoj ustojchivosti organizacii (Optimization of the balance sheet structure as a factor of increasing the financial stability of the organization). *Politematicheskij setevoy nauchnyj zhurnal Kubanskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta*, 2016, Vol. 120, No.4, pp. 954-983.

КӘСПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ҮШІН ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ОҢТАЙЛАНДЫРУ

*А. Нуртаева¹, М. Қайырғалиева², А. Қабдешова³, Д.Бабаи⁴.

^{1,4}«І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КЕ АҚ,

Талдықорған, Қазақстан

² Баишев Университеті, Ақтөбе, Қазақстан

³Каспий қоғамдық университеті, Алматы, Қазақстан

*e-mail: king_bara@mail.ru

Түйін. Мақалада тәуекелдерді басқару жүйесі, кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын арттыру үшін оны оңтайландыру қарастырылған. Тәуекелдерді басқару фирмасының қызметіндегі негізгі міндет-оларды жүйелі түрде мүмкіндігінше қолайлы деңгейге дейін төмендету. Тәуекелдерді басқарудың мақсаты-компанияның қаржылық тұрақтылығы мен даму динамикасын қамтамасыз ету, яғни қаржылық даму тенденциясынан ауытқу қаупін оңтайландыру. Ұлттық экономиканың әлемдік сауда-экономикалық кеңістікке интеграциясы жағдайында нарықтық экономиканың инновациялық моделін құрудың қазіргі кезеңінің ауқымды міндеттері шаруашылық жүргізуші субъектілердің қаржылық тұрақтылығын тиімді басқару мәселелерін өзекті етеді, өйткені бәсекелестік әлеует, ұлттық жалпы кіріс бастапқы буын деңгейінде қалыптасады, ғылыми-техникалық әзірлемелерді енгізу процесі жүзеге асырылады.түбегейлі жаңа өнімдер. Мақалада тәуекелдерді басқару процесі, тәуекелдерді анықтау, тәуекелдерді бағалау, тәуекелдерді басқару әдістерін таңдау, таңдалған әдістерді енгізу және нәтижелерді бағалау бойынша жүйелі жұмыс ретінде сипатталған.

Түйін сөздер: кәсіпорынның қаржысы, тәуекелдер, тәуекелдерді басқару, оңтайландыру, қаржылық тұрақтылық, даму тенденциялары, экономикалық өсуі.

ОПТИМИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

* А. Нуртаева¹, М. Кайыргалиева², А. Кабдешова³, Д. Бабаиш⁴.

^{1,4} НАО «Жетысуский университет им.И. Жансугурова», Талдыкорган, Казахстан

² Баишев Университет, Актобе, Казахстан

³ Каспийский общественный университет, Алматы, Казахстан

*e-mail: king_bara@mail.ru

Резюме. В статье рассматривается система риск - менеджмента, ее оптимизация для повышения финансовой устойчивости предприятия. Основная задача в деятельности фирмы по риск - менеджменту это планомерное снижение их до возможно более приемлемого уровня. Целью управления рисками является обеспечение финансовой устойчивости и динамичности развития фирмы, т.е. оптимизация риска отклонений от тенденции финансового развития. Масштабные задачи современного этапа построения инновационной модели рыночного хозяйствования в условиях интеграции национальной экономики в мировое торгово-экономическое пространство актуализируют проблемы по эффективному управлению финансовой устойчивостью хозяйствующих субъектов, поскольку именно на уровне первичного звена происходит формирование конкурентного потенциала, национального валового дохода, осуществляется процесс внедрения научно-технических разработок в принципиально новые продукты. В статье описан процесс управления риском, как систематическая работа по выявлению риска, оценке риска, выбору приемов управления риском, реализации выбранных приемов, оценке полученных результатов.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

С. Абдыкалык – ст.препод. кафедры учета и финансов, м.э.н., НАО «Жетысуский университет им.И. Жансугурова», Талдыкорган, Казахстан

Г.И. Абдикеримова - к.э.н., доцент, НАО Южно-Казахстанский университет им. М. Ауезова, Шымкент, Казахстан

Д.Ж.Абдреисова – м.э.н., Северо-Казахстанский университет им.М.Козыбаева, Экибастуз, Казахстан

А.Т.Абдикаримова – PhD, Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

М.Ч. Ажмагамбетова - Атырауский университет нефти и газа им.С.Утебаева, Атырау, Казахстан

Д.А.Амержанова — к.э.н., Екибастузский инженерно-технический институт имени академика К.И. Сатпаева, Экибастуз, Казахстан

Ы.Амиреев – к.э.н., проф., Алматинская академия экономики и статистики, Алматы, Казахстан

Ж.Асанова – ст.препод.кафедры экономики и сервиса, м.э.н., НАО «Жетысуский университет им.И. Жансугурова», Талдыкорган, Казахстан

Д. Бабаиш – ст.препод.кафедры государственного управления и менеджмента, магистр финансов, НАО «Жетысуский университет им.И. Жансугурова», Талдыкорган, Казахстан

Р.Ж. Багитова - Атырауский университет нефти и газа им.С.Утебаева, Атырау, Казахстан

Д.Т.Байтенизов – доктор философии PhD, Северо-Казахстанский университет им.М.Козыбаева, Экибастуз, Казахстан

Ә.С. Бақтымбет – к.э.н., проф., Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, Нур-Султан, Казахстан

Г. К. Баймуратова – ст.препод., Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан

Б. Гусенов – ст.препод. кафедры экономики и сервиса, м.э.н., НАО «Жетысуский университет им. И. Жансугурова», Талдыкорган, Казахстан

А.М.Даузова - доктор PhD, Алматинская академия экономики и статистики, г.Алматы, Казахстан

А.К.Ержанов - д.э.н., проф., Алматинская академия экономики и статистики, Алматы, Казахстан

Р.Е.Елемесов – д.э.н., проф., Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

А.Е. Есболова - PhD, старший препод., НАО Южно-Казахстанский университет им. М. Ауезова, Шымкент, Казахстан

А.В.Заякина - Екибастузский инженерно-технический институт им. акад. К. Сатпаева, Экибастуз, Казахстан

Н.В.Ибрагимова - старший преподаватель, магистр, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, Нур-Султан, Казахстан

М.Искакова - Университет «Туран-Астана», Нур-Султан, Казахстан

Н.К. Исмагулова - Атырауский университет нефти и газа им.С.Утебаева, Атырау, Казахстан

А. Кабдешова - сеньор -лектор, м.э.н., Каспийский общественный университет, Алматы, Казахстан

- А.К.Кадырбергенова** - Атырауский университет нефти и газа им.С.Утебаева, Атырау, Казахстан
- М. Кайыргалиева** – к.э.н., доцент, Баишев Университет, Актобе, Казахстан
- М. Касеинова** – ст.препод. кафедры учета и финансов, PhD, НАО «Жетысуский университет им.И. Жансугурова», Талдыкорган, Казахстан
- А.Керева** - ст.препод. кафедры учета и финансов, м.э.н., НАО «Жетысуский университет им. И. Жансугурова», Талдыкорган, Казахстан
- Б.У.Керимбекова** – м.э.н., ст. препод. Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан
- А. Куланова** - к.э.н., доцент, НАО Южно-Казахстанский университет им. М. Ауезова, Шымкент, Казахстан
- А.Б. Кутпанова** – к.э.н., доцент, Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан
- К.Н. Кыдырбаева** – докторант, НАО Южно-Казахстанский университет им. М. Ауезова, Шымкент, Казахстан
- Т.М.Мезенцева** – д.э.н., проф. департамента учета, анализа и аудита Финансового Университета при правительстве РФ, г.Москва, Россия
- А. А.Мезенцев** - к.э.н., доцент кафедры бухгалтерского учета и налогообложения, Академия труда и социальных отношений (ОУП ВО «АТиСО») Москва, Россия
- А.Т. Мергенбаева** – к.э.н., НАО Южно-Казахстанский университет им. М. Ауезова, Шымкент, Казахстан
- Б. Молдабеков** - докторант, НАО Южно-Казахстанский университет им. М. Ауезова, Шымкент, Казахстан
- В.Л. Назарова** – д.э.н., проф., Алматинская академия экономики и статистики, г.Алматы, Казахстан
- А.Нартбаева** – м.э.н., ст. препод. Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан
- А. Нуртаева** – ст.препод.кафедры учета и финансов, м.э.н., НАО «Жетысуский университет им.И. Жансугурова», Талдыкорган, Казахстан
- А. И. Ондасынова** – д.э.н., проф., Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан
- А.А.Раимбекова** – магистрант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан
- М.К. Сейдахметов** – к.э.н., доцент, НАО Южно-Казахстанский университет им. М. Ауезова, Шымкент, Казахстан
- М. Б.Сейсекенова** - Доцент кафедры учета и финансов, к.э.н., НАО «Жетысуский университет им.И. Жансугурова», Талдыкорган, Казахстан
- К.Т.Тайгашинова** - д.э.н., проф., Алматинская академия экономики и статистики, Алматы, Казахстан
- А.Д.Тлеубекова** - ст.препод., Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан
- А. Шарипов** – д.э.н., проф., Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Нур-султан, Казахстан

ХРОНИКА

16 мая 2021г. сообщество экономистов и бухгалтеров Республики Казахстан отметило 95-летие выдающего ученого внесшего неоценимый вклад в становление экономики республики

Владимира Константиновича Радостовца

16 мая 2021г. сообщество экономистов и бухгалтеров Республики Казахстан отметило 95-летие выдающего ученого внесшего неоценимый вклад в становление экономики республики. Трудовую деятельность В.К. Радостовец начал в послевоенное время. Вначале он работал бухгалтером хлебопекарни воинской части, за тем диспетчером, начальником эксплуатации транспортного отдела Барнаульского меланжевого комбината. В 1952-1953г.г. – старший бухгалтер промартели «Пробуждение» г.Барнаул. По окончании 8-ми месячных курсов в Казахском учебном комбинате при УПК ЦСУ СССР, г. Алма-Аты получил квалификацию «Бухгалтер промышленного предприятия» и был назначен в этом же учебном заведении бухгалтером-ревизором, а за тем заместителем главного бухгалтера, а после главным бухгалтером. В 1955-1957г. он закончил экстерном Всесоюзный заочный экономический университет г. Москвы - с отличием. В 1959-1963 был аспирантом Всесоюзного заочного финансово-экономического института г. Москвы. В 1963 г. защитил кандидатскую диссертацию на тему «Совершенствование форм бухгалтерского учета в промышленности СССР». В 1960 году стал работать преподавателем Алматинской счетоводно-бухгалтерской школы, старший преподаватель кафедры бухгалтерского учета и стати-

стики, зам. декана экономического факультета Казахского государственного университета им. С.М.Кирова. С 1963-1998г.г. - декан учетно-экономического факультета Алматинского института народного хозяйства. В 1966г. получил звание доцента. В 1971г. защитил диссертацию на соискание ученой степени доктора экономических наук на тему «Проблемы бухгалтерского учета в сельскохозяйственных предприятиях» и в этом же году утвержден в звании профессора по кафедре «Бухгалтерский учет».

В 1974 награжден серебряной медалью ВДНХ СССР за цикл работ по учету и контролю в сельскохозяйственных предприятиях.

С 1980 по 1991годы был членом Редакционных советов журнала «Вестник сельскохозяйственной науки» и издательства «Финансы и статистика»;

Член методологического Совета по бухгалтерскому учету Министерства Финансов СССР; член методологического Совета по финансам, кредитам и бухгалтерскому учету Министерства высшего и средне-специального образования СССР. 1980-1998годы был членом методологического Совета контрольно-ревизионного управления Минфина КазССР; зам. председателя Методологического Совета по бухгалтерскому учету Министерства финансов РК. В 1984году награжден медалью «Ветеран труда». 1984году – создал «Научно-производственное объединение «Экономист». С 1990 по 1996годы Член группы Правительства РК по разработке первых казахстанских законов «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности», «Об аудиторской деятельности в РК», «О налогах и других обязательных платежах в бюджет», Казахстанских стандартов бухгалтерского учета. Зам председателя Экспертного совета Национальной комиссии РК по бухгалтерскому учету.

В 1995 году создал и возглавил ТОО «Компания «Центр Аудит». В 1996году присвоено почетное звание «Заслуженный деятель науки и техники Казахстана». Под руководством Радостовца В.К. защитили 52 соискателя кандидатские диссертации, 15 соискателей докторской степени.

За свою научно - педагогическую деятельность он опубликовал более 300 работ, из них 35 учебников, 117 научно-практических пособий и рекомендаций. По учебникам и учебным пособиям Владимира Константиновича учились студенты вузов СССР, СНГ. Его книги переведены на многие языки мира. И сегодня его последний учебник Бухгалтерский учет 2002г. остается актуальным и используется всеми кто изучает бухгалтерский учет.

Владимир Константинович Радостовец скончался 22 января 1998г.

Светлая память выдающемуся ученому, педагогу-воспитателю и доброму человеку Владимиру Константиновичу Радостовцу.

*Руководство и коллектив Алматинской академии
экономики и статистики скорбит по поводу безвременной кончины
академика, доктора экономических наук*

Жумабека Тлеулиевича Сейфуллина

20 мая 2021 года ушел из жизни доктор экономических наук, профессор, академик Академии сельскохозяйственных наук РК **Жумабек Тлеулиевич Сейфуллин**.

Жумабек Тлеулиевич прожил яркую насыщенную и плодотворную жизнь, которая является примером для подражания. Выходец из небольшого аула, сын обычных родителей, в 14 лет уехал из отчего дома на учебу в железнодорожное училище, он сумел достичь высот в научной и академической сфере.

Академик АСХН РК, Почетный землеустроитель РК, Сейфуллин Жумабек Тлеулиевич, родился 1 ноября 1948 года в Зерендинском районе Акмолинской области. Окончил в 1973 г. Целиноградский СХИ, инженер-землеустроитель, учился в 1977-1980 гг. в очной аспирантуре КазНИИЭОСХ по специальности 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством. Защитил по этой специальности в 1982 г. кандидатскую диссертацию, а в 2002 г. докторскую диссертацию, доцент с 1986 г., профессор экономики с 2004 года, действительный член Академии сельскохозяйственных наук РК по отделению экономики АПК с 2013 года.

После окончания института, начал трудовую деятельность в должности старшего научного сотрудника в КазНИИЭОСХ (г. Алматы); далее доцентом кафедры экономики Кокшетауского филиала ЦСХИ и зав. отделом экономики КНИТИ; в 1989 г. назначен директором Целинного филиала КазНИИЭОСХ, (г. Акмола), в 1992 г. - директором Талдыкорганского НИИСХ, (г. Талдыкорган), с 01.09.1997 по 30.08.2009 – заведующий кафедр-

рой Землеустройства и кадастра КазНАУ; с 01.09.2009 г. - штатный профессор кафедры Экономики и менеджмента, на данный момент Бизнес школы ААЭС.

Им опубликовано более 180 научных работ, в том числе 22 книги, из них 19 учебников и учебных пособий на казахском, русском и китайском языках. Профессор Сейфуллин Ж.Т. руководил научными исследованиями, в том числе и грантовыми научными проектами.

Будучи членом докторского диссертационного Совета по экономическим наукам при КазНАУ (2003 – 2010 годы), а также членом экспертного Совета по экономическим наукам Комитета по контролю в сфере образования и науки МОН РК (2008-2010 годы) он внес большой вклад в подготовку научных кадров - кандидатов и докторов экономического профиля в РК.

В связи с 60-летием, в 2008 году, Агентством РК по УЗР, за большие достижения в подготовке инженеров «ГосНПЦзем» был награжден именной медалью и присвоено звание - Почетный землестроитель РК.

Являясь членом кафедры «Экономика и менеджмент» АЭСА с 2009 года, профессор Сейфуллин Ж.Т. внес большой вклад в развитие Алматинской академии экономики и статистики, обучая студентов и магистрантов, участвуя в общественной и научной деятельности Академии.

У Жумабека Тлеулиевича осталась семья, супруга Жумагуль Рахимовна, сын Ербол Жумабекович, инженер ТенгизШеврОйл и дочь Сейтхамзина Гаухар Жумабековна, к.э.н., профессор, проректор по науке и инновациям ААЭС.

Коллектив Алматинской академии экономики и статистики выражает глубокое соболезнование семье и близким Жумабека Тлеулиевича.

*Память о нем, как о яркой личности, ученом, педагоге и наставнике
останется на долгие времена!*

РУКОВОДСТВО ДЛЯ АВТОРОВ журнала «Статистика, учет и аудит»

(с учетом изменений в Требованиях к научным изданиям для включения их в Перечень изданий, рекомендуемых для публикации результатов научной деятельности-Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 30 апреля 2020 года № 170)

Журнал «Статистика, учет и аудит» (в дальнейшем - Журнал) публикует оригинальные работы ученых и специалистов научно-исследовательских организаций, высших учебных заведений, организаций и административных структур Казахстана, а также иностранных авторов. В журнале публикуются оригинальные статьи по научным направлениям статистики, учета и аудита, микро и макроэкономические вопросы международной и отечественной экономики, финансов, информатики и педагогики. Также публикуются рецензии, хроники научной жизни и др. материалы, имеющие отношение к деятельности Учредителя журнала.

Обязательными условиями для публикации являются:

1. Соответствие публикуемых научных статей (в том числе обзоров) заявленной цели и тематическому направлению журнала. Научная статья - изложение собственных выводов и промежуточных или окончательных результатов научного исследования, экспериментальной или аналитической деятельности, содержащее авторские разработки, выводы, рекомендации ранее не опубликованные и обладающие новизной; или посвященное рассмотрению ранее опубликованных научных статей, связанных общей темой (систематический обзор).

2. Структура научной статьи включает название, **аннотацию, ключевые слова, основные положения, введение, материалы и методы, результаты, обсуждение, заключение, информацию о финансировании (при наличии), список литературы**. В каждой оригинальной статье (за исключением социально-гуманитарного направления) обеспечивается воспроизводимость результатов исследования, описывается методология исследования с указанием происхождения оборудования и материалов, методов статистической обработки данных и других способов обеспечения воспроизводимости. Содержание других типов публикаций не превышает 10% (десять) от общего количества статей в номере. При этом автор или коллектив авторов вносят значительный вклад в концепцию, научный дизайн, исполнение или интерпретацию заявленного научного исследования и создание научной статьи. Наличие библиографической информации – заголовок статьи, аннотации, ключевых слов, информации об авторах на английском языке обязательно.

2.1 В аннотации (андатпа, abstract) публикуемой статьи на языке статьи излагаются суть и использованные методы исследования, суммируются наиболее важные результаты и их значимость. Объем аннотации составляет не более 300 слов (минимальный объем-100 слов).

2.2 Резюме (түйін, summary) на двух не на языке статьи (казахском, русском и английском) языках. Например, резюме и summary- это не переводы андатпа, а краткое изложение о статье на русском и английском языках (если статья написана на казахском) и рекомендуется их приводить после списка литературы.

2.3 Ключевые слова (түйінді сөздер, key words) предназначены для поиска текста статьи и определения ее предметной области. Например, они приводятся после аннотации (если статья написана на русском) и двух резюме (түйін, summary). Ключевые слова должны обеспечить наиболее полное раскрытие содержания статьи.

2.4 Информация об авторах – имена (Фамилия И.О. авторов), аффилиации (полное название учреждения, которое представляет автор (авторы), название страны, и адреса всех авторов публикаций, в том числе с указанием основного автора-выделить звездочкой(*), e-mail (основного автора).

3. Список литературы. Ссылки на источники в тексте статьи даются только в квадратных скобках (без цитирования [12], при цитировании или пересказе авторского текста [12, с. 29]). Используемая литература, указываемая в ссылках, дается в конце статьи пронумерованной и в порядке упоминания по авторам. Архивные материалы в список не включаются, ссылки на них помещаются в тексте в круглых скобках. При использовании в статье: источников законодательных, нормативно-правовых актов-ссылки на них делать в тексте сразу же после них, а источников из электронных ресурсов или удаленного доступа (Интернета) в списке литературы приводится библиографическая запись источника и ссылка на сетевой ресурс с полным сетевым адресом в Интернете.

Желательно указывать дату обращения к ресурсу. Список литературы предоставляется на языке оригинала и должен состоять не более чем из 20 наименований.

3.1 Наличие транслитерированных списков литературы (используемых источников) к каждой статье. Существуют различные системы транслитераций. Предложение редакции по транслитерации (вы имеете право найти другой способ):

3.1. На данной странице Вы можете выполнить транслит - онлайн русских букв латиницей:

Транслитерация с русского на английский онлайн

<https://lim-english.com/posts/transliteratedsiya-s-russkogo-na-angliiskij/>

4. Ответственность за содержание статей несут авторы.

5. Этические принципы, которыми должен руководствоваться автор научной публикации. Представление статьи на рассмотрение в редакцию подразумевает, что она содержит полученные автором (коллективом авторов) новые научные результаты, которые ранее нигде не публиковались. Автор должен осознавать, что несет персональную ответственность за представляемый текст рукописи. Это предполагает соблюдение следующих принципов:

5.1. Автор статьи гарантирует, что предоставляет редакции журнала достоверные результаты выполненной научной работы или исследования. Заведомо ложные или сфальсифицированные утверждения приравниваются к неэтичному поведению и являются неприемлемыми.

5.2. В случае, если главный редактор журнала запрашивает у автора научной статьи ее исходные данные для рецензирования, автор, если это возможно, должен быть готов предоставить открытый доступ к таким данным; автор также берет на себя обязательство сохранять исходные материалы статьи в течение разумного периода, прошедшего после ее публикации.

5.3. Автор гарантирует, что результаты исследования, изложенные в рукописи, представляют собой самостоятельную и оригинальную работу. В случае использования фрагментов чужих работ или заимствования утверждений других авторов, в статье должны быть оформлены соответствующие библиографические ссылки с обязательным указанием автора и первоисточника. Все статьи проходят обязательную проверку через систему «Антиплагиат». Чрезмерные заимствования, а также плагиат в любых формах, включая неоформленные цитаты, перефразирование или присвоение прав на результаты чужих исследований, являются неэтичными и неприемлемыми действиями. Статьи, представляющие собой компиляции из материалов, ранее опубликованных другими авторами, без их

творческой переработки и собственного авторского осмысления, редакцией журнала к публикации не принимаются.

5.4. Автор безусловно признает вклад всех лиц, так или иначе повлиявших на ход исследования или определивших характер представленной научной работы. В частности, в статье должны быть сделаны библиографические ссылки на отечественные и зарубежные публикации, которые имели значение при проведении исследования. Информация, полученная в частном порядке путем разговора, переписки или обсуждения с третьими лицами, не должна использоваться без получения открытого письменного разрешения от ее источника. Все источники должны быть раскрыты. Даже в том случае, если используемые в статье письменные или иллюстративные материалы получены от большого числа людей, автору статьи необходимо представить в редакцию все соответствующие разрешения на использование этих материалов.

5.5. Автор гарантирует, что представленная в журнал рукопись статьи не находится на рассмотрении редакции другого научного журнала и не была ранее опубликована в другом журнале. Несоблюдение этого принципа расценивается как грубое нарушение этики публикаций и дает основание для снятия статьи с рецензирования. Текст статьи должен быть оригинальным, то есть публиковаться в представленном виде в периодическом печатном издании впервые. Если элементы рукописи ранее были опубликованы в другой статье, автор обязан сослаться на более раннюю работу и указать, в чем состоит существенное отличие новой работы от предыдущей. Дословное копирование собственных работ и их перефразирование неприемлемы, они могут быть использованы только как основа для новых выводов.

5.6. Автор статьи гарантирует правильность списка соавторов. В числе соавторов должны быть указаны все лица, внесшие существенный интеллектуальный вклад в концепцию, структуру, а также в проведение или интерпретацию результатов представленной работы. Другим лицам, чье участие в представленной в журнал работе ограничилось некоторыми ее аспектами, должна быть выражена благодарность. Автор статьи должен также гарантировать, что все соавторы ознакомлены с окончательным вариантом статьи, одобрили его и согласны с ее представлением к публикации. Все указанные в статье соавторы несут совокупную ответственность за ее содержание. Если статья является мультидисциплинарной работой, соавторы могут также принимать на себя ответственность за свой личный вклад в работу, продолжая при этом нести коллективную ответственность за результат исследования в целом. Недопустимо указание в качестве соавторов статьи лиц, не принимавших участия в исследовании.

5.7. В случае обнаружения существенных ошибок или неточностей в статье на этапе ее рассмотрения или после ее опубликования автор обязан незамедлительно уведомить об этом редакцию журнала и принять совместное решение о признании ошибки и/или ее исправлении в максимально короткие сроки. Если редакция узнает от третьего лица, что опубликованная работа содержит существенные ошибки, автор обязан незамедлительно исправить их либо предоставить редакции доказательства правильности ранее предоставленной им информации.

5.8. Автор обязуется указывать в своих рукописях все источники финансирования работы, заявлять о возможных конфликтах интересов, которые могут повлиять на результаты исследования, их интерпретацию, а также на суждения рецензентов. Потенциальные конфликты интересов должны быть раскрыты как можно раньше.

5.9. Автор вместе со статьей представляет рецензию от ведущих специалистов, практиков, ученых по профилю направляемой статьи. Данная рецензия не является основанием для ее опубликования в журнале.

6. При отрицательном отзыве рецензентов редакция Журнала обязуется сообщать авторам все комментарии об их работе, сделанные рецензентами, если только они не содержат обидные или клеветнические замечания.

7. К статье прилагаются заполненные формы для размещения сборника статей в Научной электронной библиотеке (eLibrary.ru) и включения сборника статей в Российский индекс научного цитирования (РИНЦ):

ФОРМА

для размещения сборника статей в Научной электронной библиотеке (eLibrary.ru) и включения сборника статей в Российский индекс научного цитирования (РИНЦ)

1. Название статьи: на казахском, русском и английском языках

2. Сведения об авторе (авторах):

– фамилия, имя, отчество (полностью) автора (авторов) с указанием ученой степени и ученого звания (при наличии) на трех языках:

– место работы автора (авторов) (должность и организация) на трех языках:

– контактная информация:

e-mail автора (авторов) –

тел.номер автора (авторов) -

8. Редакция оставляет за собой право редакторской правки.

Технические требования

1. Общий объем статьи, включая аннотацию, ключевые слова, литературу, таблицы и рисунки не должен превышать 8-10 страниц. Исключение составляют заказные и обзорные статьи.

2. Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии шрифтом гарнитуры Times New Roman:

3. Схематический пример оформления статьи.

ВНИМАНИЕ: DOI (Digital Object Identifier) присваивается регистрационным агентством International DOI Foundation (Интернэйшенел ДООИ Фаундэйшен).

Схематический пример оформления статьи

МРНТИ

УДК 339.74 DOI (Digital Object Identifier) xxxxxxxxxxxx

По центру приводятся: Название статьи

(Поля: сверху - 2 см., слева-3 см., справа -1,5 см. Шрифт полужирный. Кегль-14 пт, межстрочный интервал – одинарный.)

Фамилии и инициалы авторов (напр.И.В.Иванов, Ю.П.Крылов)

Полное название учреждения, которое представляе(ю)т автор(ы) с указанием города и страны, электронного адреса основного автора выделением надстрочной звездочкой.

Если авторы из разных учреждений, то соответствие между автором и учреждением устанавливается надстрочными индексами, например:

*И.В. Иванов¹, Ю.П. Крылов²

¹Алматинская академия экономики и статистики, Алматы, Казахстан

²Международная академия бизнеса, Алматы, Казахстан

e-mail: ivanov@mail.ru

• Аннотация.

• Ключевые слова.

• Текст статьи: Поля: сверху, снизу - 2 см., слева - 3 см., справа -1,5 см. Шрифт Times New Roman. Кегль-14 пт. Абзацный отступ-1,25 см., межстрочный интервал – одинарный).

- Список литературы. Транслитерированный список литературы (References)

- После списка литературы приводятся:

Название статьи перед каждым резюме на двух не на языке статьи (казахском, русском и английском) языках.

После каждого названия статьи приводятся см. выше (последовательно) пп. 2.4, 2.2, 2.3 Руководства для авторов

3. Таблицы и рисунки с названиями должны быть пронумерованы по порядку (если их несколько). Нумерация таблицы (Таблица 1.) должна быть расположена вверху слева выше названия таблицы через абзацный отступ.

4. Рисунки, фотографии, таблицы должны быть четкими и контрастными в формате jpg, иметь разрешение не менее 300 dpi, подрисовочные надписи к ним должны быть расположены ниже рисунка по центру. Цветные рисунки, диаграммы не допускаются.

5. На рисунках должен быть минимум буквенных и цифровых обозначений, обязательно объясненных в статье или подрисовочных подписях.

6. Необъясненные сокращения слов, имен, названий, кроме общепринятых, не допускаются. Аббревиатуры расшифровываются после первого появления в тексте, например: Организация по экономическому сотрудничеству и развитию (ОЭСР).

7. Упомянутые в статьях единицы измерения должны соответствовать Международной системе единиц СИ.

8. Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Education (каждая формула - один объект). Нумеровать следует лишь те формулы, на которые имеются ссылки.

9. Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статей. Материалы, статьи не возвращаются

10. Авторам для рассмотрения статьи необходимо представить рукопись на сайт www.sua.aesa.kz, и копию статьи со всеми сопроводительными документами согласно требованию направить на e-mail: zhurnal.aesa.99@mail.ru:

10.1. Электронную версию статьи;

10.2. Справку о Проверке на плагиат с обязательным использованием лицензионной системы, в том числе по международным базам данных; 10.3. Наукометрическую базу данных для РИНЦ

10.4. Представить сканированную копию квитанцию об оплате за публикацию статьи и квитанцию об оплате за присвоение DOI (Digital Object Identifier) авторам (после подтверждения редакцией Журнала статьи к опубликованию).